

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AVRUPA BİRLİĞİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ARAP BAHARI SONRASINDA AVRUPA
BİRLİĞİ’NİN AKDENİZ POLİTİKASI

SÜLEYMAN AKSOY

2501120030

TEZ DANIŞMANI

DOÇ. DR. KIVANÇ ULUSOY

İSTANBUL 2015

Y Ü K S E K L İ S A N S
T E Z O N A Y I

ÖĞRENCİNİN

Adı ve Soyadı

: Süleyman AKSOY

Numarası

: 2501120030

Anabilim/Bilim Dalı : Avrupa Birliği Anabilim Dalı

Tez Savunma Tarihi: 30.06.2015

Danışman

: PROF.DR.KIVANÇ ULUSOY

Tez Savunma Saati : 16.00

Tez Başlığı

: Arap Baharı sonrasında Avrupa Birliği'nin Akdeniz Politikası

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
PROF.DR.ERÜMENT TEZCAN		KABUL
DOÇ.DR.KIVANÇ ULUSOY		Kabul
DOÇ.DR.YEŞİM ÖZER		KABUL

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
PROF.DR.OSMAN KÜÇÜKAHMETOĞLU		
PROF.DR.MEHMET ALTAN		

ÖZ

ARAP BAHARI SONRASINDA AVRUPA BİRLİĞİ’NİN AKDENİZ POLİTİKASI

Süleyman AKSOY

Arap Baharı, Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesini etkileyen son dönemdeki en önemli demokratikleşme hareketlerinden biridir. Arap Baharı’na pek çok aktör gibi hazırlıksız yakalanan Avrupa Birliği bölgeye yönelik dış politikasını yeniden şekillendirmek zorundadır. Yıllardır istikrar destekçiliği dolayısıyla bölge hükümetlerine destek veren Avrupa Birliği, bölgeye demokrasi ihraç edemediği gibi bölgeden istikrarsızlık ithal etmeye başlamıştır. Bu tezin amacı; Avrupa Birliği’nin önemli dış politika araçlarından biri olan Akdeniz Politikası’nın Arap Baharı’ndan nasıl etkileneceğini incelemeye yöneliktir. Tarihsel gelişim süreci içerisinde Akdeniz Politikasının eksiklikleri ve sürecin baltalanmasına sebep olan unsurlar masaya yatırılacaktır. Bununla birlikte, bölgede istikrarın tesis edilmesi için AB’nin izlemesi gereken rota konusunda da çıkarımlarda bulunulacaktır.

Anahtar Sözcükler: Akdeniz Politikası, Arap Baharı, AB

ABSTRACT

MEDITERRANEAN POLICY OF THE EUROPEAN UNION AFTER THE ARAB SPRING

Süleyman AKSOY

Arab Spring is one of the most important democratization movements which has affected Middle East and North Africa. Being caught off guard like many other global actors, European Union has to change its foreign policy towards the region. Supporting governments in the region for the sake of stability, European Union started to import instability let alone promoting democracy to the region. The aim of this thesis is to evaluate the effects of Arab Spring on one of the most important foreign policy instruments of European Union, namely Mediterranean Policy. Deficiencies and factors undermining the process will be analyzed within historical development of Mediterranean Policy. In addition to all of these, inferences will be made with regards to the roadmap that should be followed by EU in order to establish stability in the region.

Key Words: Mediterranean Policy, Arab Spring, EU

ÖNSÖZ

Akdeniz bölgesi Avrupa Birliği için daima önem arz eden bölgelerden biri olagelmıştır. Gerek üye ülkelerinin bölge ülkeleriyle var olan tarihsel geçmişleri, gerekse de bu bölgede var olan devletlerle kurulan ekonomik ilişkiler zaman içerisinde AB'nin bölgeye yönelik özgün bir politika alanı tesis etmesine yol açmıştır. AB Akdeniz Politikası adı altında kavramsallaştırdığımız bu politika yapım sürecinde bugüne kadar çok fazla mürekkep dökülse de, istenilen somut çıktılara ne yazık ki ulaşamamıştır. Elinizdeki bu tez, AB'nin Kuzey Afrika ve Ortadoğu'ya bakışını, Arap Baharı'nın Akdeniz Politikası üzerindeki olası etkilerini incelemeye yöneliktir.

Tez genelinde zamansal ve mekânsal olarak kısıtlamaya gidilmiş ve Mağrip bölgesine yoğunlaşmıştır. Bunun ardında yatan iki sebep bulunmaktadır. Öncelikle analiz edilebilir bir çerçeve çizebilmek için böylesi bir mekânsal ve zamansal kısıtlama gerekli olmaktadır. Bununla birlikte Süveyş Krizi ile beraber Doğu Akdeniz'deki etkinliği ve nüfuzunu kısmen Amerika Birleşik Devletleri'ne bırakan AB için, Akdeniz politikasının nüvesini Kuzey Afrika ülkeleri teşkil etmektedir. Tezin yazımında karşılaşılan en büyük zorluk ise, şüphesiz Arap Baharı ve etkilerinin hala çok taze olması, bölgedeki dinamiklerin de anbean değişmesidir. Yine de, elden geldiğince son gelişmeler ışığında ilişkiler analiz edilmeye çalışılmıştır.

Bu tez elbette tek bir kişinin emeği olarak değerlendirilmemelidir. Tezin hazırlanmasında değerli katkılarından dolayı Danışman Hocam Doç Dr. Kıvanç Ulusoy'a, tez yazım döneminde yardım ve desteğini benden esirgemeyen Efe Can Müderrisoğlu ve Cengiz Kılıçoğlu'na teşekkürlerimi sunarım. Bu günlere gelmemi sağlayan, hiçbir fedakarlıktan kaçınmayarak hayatım boyunca beni her konuda destekleyen aileme en derin şükran ve teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

ÖZ	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ	v
Tablolar	viii
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM AVRUPA BİRLİĞİ VE MAĞRİP ÜLKELERİ ARASINDAKİ İLİŞKİLER.....	8
1.1. POSTKOLONYAL İLİŞKİLER.....	8
1.2. GÜVENLİK TEMELİNDE KURULAN İLİŞKİLER.....	19
1.2.1. GÖÇ VE İLTİCA	22
1.2.2. ENERJİ ARZI	29
1.2.3. TERÖRLE MÜCADELE, İNSAN VE UYUŞTURUCU KAÇAKÇILIĞI	35
2. BÖLÜM AVRUPA BİRLİĞİ AKDENİZ POLİTİKASI'NIN TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİ	41
2.1. GLOBAL AKDENİZ POLİTİKASI	48
2.2. BATI AKDENİZ FORUMU (5+5 DİYALOĞU).....	52
2.3. AKDENİZ FORUMU	54
2.4. AKDENİZ GÜVENLİK VE İŞBİRLİĞİ KONFERANSI.....	55
2.5. BARCELONA DEKLARASYONU VE AVRUPA AKDENİZ ORTAKLIĞI	58
2.6. AKDENİZ İÇİN BİRLİK.....	61

3. BÖLÜM AVRUPA BİRLİĞİ'NİN ARAP BAHARI'NA BAKIŞI.....	68
3.1. ÜYE DEVLETLERİN POLİTİKALARI.....	71
3.2. AVRUPA BİRLİĞİ DIŞ İLİŞKİLER VE GÜVENLİK POLİTİKASI YÜKSEK TEMSİLCİLİĞİ'NİN YAKLAŞIMI	77
SONUÇ	90
KAYNAKÇA.....	96

Tablolar

Tablo 1: 2004 Yılı Fas Dış Ticareti.....	13
Tablo 2: Avrupa Birliği'nin 1976-2004 Yılları arasında Mağrip Ülkelerine Yapmış Olduğu Yardımlar	60

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
APEC	: Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği (Asia Pasific Economic Cooperation)
ASEAN	: Güneydoğu Asya Uluslar Birliği (Association of Southeast Asia Nations)
AT	: Avrupa Toplulukları
AYB	: Avrupa Yatırım Bankası
BAF	: Batı Akdeniz Forumu
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
CIA	: Merkezi İstihbarat Teşkilatı (Central Intelligence Agency)
ECOWAS	: Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (Economic Community of West African States)
ECU	: Avrupa Para Birimi (European Currency Unit)
EFTA	: Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi (European Free Trade Area)
ENI	: Ente Nazionale Idrocarburi
EUFOR	: Avrupa Birliği Barış Gücü (European Union Stabilization Forces)
EUROPOL	: Avrupa Polis Ofisi (European Police Office)
FRONTEX	: Avrupa Birliği Sınır Güvenliği Birimi (Frontières Extérieures)

GAFTA	: Büyük Arap Serbest Ticaret Bölgesi (Great Arab Free Trade Area)
GAP	: Global Akdeniz Politikası
GATT	: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Antlaşması (General Agreement on Tariffs and Trade)
IMF	: Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund)
IŞİD	: Irak Şam İslam Devleti
KİT	: Kamu İktisadi Teşekkülü
KOBİ	: Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
MEDA	: Akdeniz Ekonomik Kalkınma Bölgesi (Mediterranean Economic Development Area)
MERCOSUR	: Güney Amerika Ortak Pazarı (Mercado Común del Sur)
NAFTA	: Kuzey Amerika Ülkeleri Serbest Ticaret Antlaşması (North American Free Trade Agreement)
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (North Atlantic Treaty Organisation)
ODGP	: Ortak Dış ve Güvenlik Politikası
OTP	: Ortak Tarım Politikası
SISMI	: İtalyan İstihbarat ve Haber Alma Servisi (Il Servizio Informazioni e Sicurezza Militare)
SONATRACH	: Société Nationale pour la Recherche, la Production, le Transport, la Transformation, et la Commercialisation des Hydrocarbures

GİRİŞ

Arap Baharı, Arap Halk Devrimleri, Arap İsyanları... Kuzey Afrika ve Ortadoğu'da yaşanan ve kavramsallaştırılmasında dahi ciddi bir siyasallaşmanın mevcut olduğu, içinde bulunduğu coğrafyayı olduğu kadar Avrupa kıtasını da etkileyen bu süreç Arap Dünyası'nda son yıllardaki en önemli tarihsel olgulardan birini teşkil etmiştir. Elinizdeki tez boyunca Arap Baharı kavramı kullanılmıştır. Yalnız bu kavramın "Arap İlkbaharı" (*Arab Spring*) şekliyle kullanılmadığını da dile getirmek isterim. Kuzey Afrika ve Ortadoğu'da meydana gelen hadiselerin Arap Dünyası için ilkbahar mı yoksa sonbahar hatta kış mı getireceğini görebilmek için belirli bir sürenin geçmesi gerekmektedir. Süreci Arap Devrimleri olarak adlandırmamamın altında yatan sebep ise, her ne kadar iktidardaki liderler devrilmiş ve koltuklarını terk etmiş olsalar dahi, rejimsel bir değişikliğin yaşanmamasından kaynaklanmaktadır. Rejimsel değişiklik bir yana, tezin yazım tarihi itibarıyla, Kuzey Afrika ve Ortadoğu'nun pek çok ülkesinde demokratikleşme adına ciddi bir adım veya değişim de gözlenmemektedir. Mısır'da ilk sivil cumhurbaşkanı idam cezasına mahkum edilmiş ve asker yeniden yönetime el koymuştur. Libya'da aşiretler arasındaki devlet imkanlarından yararlanma savaşı yeniden boy göstermiştir. Suriye'de iç savaşın yarattığı yıkım ve ülkede cirit atan radikal örgütlerin etkileri hala yakından hissedilmektedir. Tarihte gerçekleşen devrimlere baktığımız zaman devrimlerin şüphesiz böylesi muğlak süreçlerden oluştuğu ve ancak uzun yıllar süren yıkımların ardından ciddi toplumsal dönüşümlerin yaşandığı gözlemlenmektedir. Arap Baharı ilk defa toplumsal tabandan gelen demokratik dönüşüm yolunda ciddi bir yakarıştır. Ne var ki, devrim ateşinin fitili yakılmış olsa dahi, henüz bir devrimden söz etmek yukarıda saymış olduğum gerekçeler dolayısıyla çok mümkün gözükmemektedir.

Avrupa Birliği Akdeniz Politikası, üzerinde oldukça mürekkep dökülen, yazılıp çizilen, farklı siyasi girişimlerin tesis edildiği ve farklı siyasi platformlarda konunun tartışıldığı ama somut bir sonuç alınamayan politika alanlarından birini teşkil etmektedir. 1972 yılında Global Akdeniz Politikasıyla başlayan süreç, 1995 Barselona Süreciyle kurumsallaşmış ve Akdeniz'in güney kanadındaki ülkeler ile

yürütülen ilişkiler çok taraflı olarak sürdürülmeye çalışılmıştır. Batı Akdeniz Forumu, Akdeniz Forumu, Casablanca Süreci, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı gibi birbiriyle rekabet içersinde olan siyasi platformların varlığı ve üye ülkelerin örtüşmeyen dış politikaları, AB Akdeniz Politikasının çıkmaza girmesindeki başat sebebi oluşturmuştur. Bölge inşası için önemli bir adım olan Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın İsrail-Filistin ihtilafı dolayısıyla siyasallaşması, ilerleyen dönemde AB'yi farklı siyasi platformlarda çözüm aramaya itmiştir. 2004 yılında tesis edilen Avrupa Komşuluk politikası ve 2008 yılında hayata geçirilen Akdeniz için Birlik gibi siyasi girişimlerle yeniden bölge inşasından vazgeçilmiş ve pragmatizmin hakim olduğu iki taraflı ilişkilerle süreç yürütülmeye çalışılmıştır.

Arap Baharı, Kuzey Afrika ve Ortadoğu ülkeleri için bir kendiyle yüzleşme olduğu kadar, AB'nin dış politikasını gözden geçirmesi açısından da önemli bir ders olmuştur. Arap Baharı 1972'de başlatılan ve 1995 Barselona süreciyle zirve yapan siyasi girişimlerin taahhütlerini yerine getiremediğinin kanıtı niteliğindedir. Zaman zaman dış politika önceliklerinde Akdeniz bölgesini arka sıralara atan AB için, bölgede yaşanan istikrarsızlığın kıta üzerinde yaratmış olduğu etki, dış politika araçlarını gözden geçirmeyi zorunlu kılmaktadır. Soğuk Savaş dönemi boyunca Akdeniz'in çift kutuplu sistemde ihmal edilmesi, bölgede güvenlik boşluğunun oluşmasına zemin hazırlamış ve oluşan güvenlik boşluğunun çıktıları günümüzde Kuzey Afrika, Ortadoğu ve hatta Avrupa kıtasında hissedilir olmuştur. Arap Baharı denizin diğer kıyısında yaşanan problemlerden öte, toplumsal ve ekonomik çıktılarıyla kıtanın bir iç problemi haline gelmiştir. Akdeniz'in güney kanadında oluşan istikrarsızlık etkilerini artçı şoklarla kıtada hissettirmektedir. Göçmenlerin kıtaya akını ile yükselen zenofobi, Avrupa entegrasyonu için büyük tehlike arz eden radikal sağ partilerin yükselişi manasını taşımaktadır. AB, Arap Baharı ile yakalanan bu fırsatı lehine çeviremezse kendi varlığını müdafaa etmek zorunda dahi kalabilecektir.

Arap Baharı sürecine gelinene kadar, AB çeşitli siyasi platformlar aracılığıyla Akdeniz ülkeleriyle mevcut olan ilişkilerine yatırım yapmaya gayret etmiştir. Bölge ülkeleriyle postkolonyal dönemde kurulan ekonomi eksenli politikalar, bu ülkelerdeki istikrarın korunmasını AB için görev haline getirmiştir. Ne var ki, bölge

lkelerindeki istikrarı halka rağmen koruyan dikta rejimlerin Arap Baharı'nı engelleyebilecekleri düşüncesi, AB'nin ve batının son dönemdeki en mühim politika hatalarından birini teşkil etmiştir. Bölgede bugüne kadar genellikle dış aktörlerin müdahalesiyle değişimler yaşnmaktaydı. Dolayısıyla ilk defa toplumsal tabandan gelen değişim talebi tüm global aktörleri bu kez şaşkına çevirdi. Arap Baharı aynı zamanda, Arap toplumlarından demokrasi talebi yeşeremez ifadelerini kullanan oryantalist bakış açısının kırılması açısından da büyük önem arz etti.

Arap Baharı ile birlikte iki husus yeniden batı kamuoyunun gündemine getirilmiştir. Kuzey Afrika ve Ortadoğu'daki rejimlerin demokratikleşmesinde AB'nin oynayacağı rol ve dünya kamuoyunda geniş yer bulan mülteci krizleri... Enerjide dışa bağımlı olan ve son dönemde Rusya'ya yönelik enerji bağımlılığını Kuzey Afrika ve Ortadoğu petrolleriyle kırmak isteyen AB için bölgedeki istikrarın mutlak surette korunması gerekli olmuştur. Avrupa sanayinin işlerliğinin sekteye uğramaması için başat metallerden olan doğal gaz ve petrol akışında yaşanacak herhangi bir kesinti, AB ye ülkeleri için kabus niteliğindedir. Son dönem AB raporlarına ve strateji belgelerine bakıldığı zaman enerji arzı meselesinin güvenlikleştirme perspektifinden ele alındığı rahatlıkla görülmektedir. Tüm bu sebeplerden hareketle ekonomik istikrarın korunması adına AB bölgedeki otoriter rejimlere destek vermeyi srdrmştir. Demokrasi ve insan haklarının korunmasına yönelik yapılan söylemler gerekli yaptırım gücünden yoksun kalmıştır. Radikal İşlama karşı kalkan görevi gören ve Avrupa kıtasına yönelik gte AB kurumlarıyla işbirliği içerisinde hareket eden bölge liderleri AB'nin istikrar zaafından yararlanarak iktidarlarını meşrulaştırmışlardır. AB yürütmüş olduğu "dış politikalarda" bölge ülkelerinin kalkınmasına yönelik vereceği fonları demokratik reformlara, sivil toplum örgütlerinin gelişimine bağlasa da, söz konusu pozitif şartlılık ilkesinin gerekli dönüşümü Mağrip ve Maşrık lkelerinde başlatamadığı gözlemlenmiştir.

Arap Baharı dünya kamuoyunu meşgul eden iki önemli mülteci krizini de beraberinde getirmiştir. Libya ve Suriye'de yaşanan iç savaş dolayısıyla mültecilerin ve iltica talebinde bulunan kişilerin sayısı milyonları bulmuştur. Uzun yıllardır yasadışı gle mücadele etmeye alışan AB için bu durum acil ele alınması gereken bir konu olarak tezahür etmiştir. Halihazırda yaşadığı ekonomik kriz ve kimlik

krizinin yanında, kıtaya yönelik bir göç dalgası AB için tahammül edilemez bir durum olarak görülmüştür. Akdeniz'in kuzey kanadındaki zengin AB ülkeleri ve güney kanadındaki fakir Mağrip ülkeleri arasında gelir düzeylerinde mevcut olan uçurumlar, uzun zamandan beri göç dalgasının temelini oluşturmuştur. Ne var ki, kıtaya gerek yasadışı gerekse de yasal yollardan gelen göçmenlerin entegrasyonunda yaşanan sıkıntılar Kuzey Garı ayaklanmalarında net bir şekilde görülmüştür. Son dönemde Charlie Hebdo olaylarıyla birlikte artan terör eylemlerine yönelik korku, göç ve göçmenler konusunun güvenlik algısı içerisinde değerlendirilmesine yol açmış ve tüm AB kurumlarını bu yönde ivedilikle tedbir almaya itmiştir.

Kişilerin, malların ve sermayenin serbest dolaşımı ilkesinden hareketle kıta içindeki sınırların kalkması dolayısıyla AB güvenliğinin dış sınırlardan başlatılması, korunaklı AB kalesi vizyonunun temelini oluşturmuştur. FRONTEX ve EUROPOL gibi kurumların koordineli bir şekilde yaşanan krizler sonrasında sınır denetimini arttırmaları, yasadışı göçte alınan önlemlerden yalnızca bir tanesini teşkil etmiştir. Libya ve Suriye krizlerine AB sınır denetimlerini arttırarak cevap vermiştir. Özellikle Lampedusa adasındaki mülteci krizinden sonra İtalya'nın mevcut krizi Avrupalılaştırma çabasıyla birlikte Hermes operasyonlarıyla duruma müdahale eden AB'nin geleneksel güvenlik algısını kaybetmediği gözlenmiştir. İtalya'nın mülteci krizini AB'ye bildirmesinin yalnızca dört gün sonrasında, AB harekete geçerek göçün önlenmesi için ilgili ülkelere baskı yapmaya başlamıştır. İç savaşın ve siyasi ihtilafın getirdiği yıkım sonrasında, ülkenin yeniden imarı için AB fonlarına ve AB'nin iktidarlarını tanımasına ihtiyaç duyan ulusal geçiş hükümetlerinin, siyasi meşruiyet ve kalkınma fonları için AB ile geri kabul antlaşmaları imzaladıkları görülmüştür. Sınır denetiminde Mağrip ülkeleriyle işbirliği içerisinde çalışmak FRONTEX'in başat öncelikleri arasında yer almıştır. Hareket ortaklığı (*mobility partnership*) gibi antlaşmalarla AB düzenli göçü de denetim altına almaya çalışmıştır. Özetle, sınır denetimlerini arttırmanın yanı sıra AB yumuşak gücünü kullanarak yasadışı göç ve insan kaçakçılığı sorununa müdahil olmaya çalışmıştır. Ne var ki, savaştan kaçan ve botlar üzerinde istif halinde Akdeniz'i geçmeye çalışırken hayatını kaybeden göçmenler, AB'nin eleştiri oklarını üzerine çekmesini beraberinde getirmiştir. FRONTEX'in yalnızca yasadışı göçün önüne geçmeye

odaklanıyor olması ve yasadışı yollarla AB'ye girmeye çalışan göçmenlerin insan tacirlerinin eline düşmesi ve Akdeniz'de boğularak can vermesi, AB'nin normatif gücünü ve insan hakları söylemini sorgulatır hale gelmiştir.

Arap Baharı ile birlikte AB'nin en çok eleştiri aldığı konulardan bir diğerini de ortak bir dış politika oluşturmaması teşkil etmiştir. Arap Baharı'na verilen tepkilere baktığımızda özellikle Fransa dış politikasının AB politikalarından ciddi bir ayrışma gösterdiği görülmektedir. Daima yumuşak gücünü ön plana çıkarmaya çalışan AB'ye karşılık, bilhassa Libya müdahalesinde Fransa sert gücün kullanılması gerektiğini savunan tarafların başında yer almıştır. Libya krizinde dış politika tercihleri noktasında ciddi ayrışma gösteren üye ülkelerin, en "ortak" dış politikayı ise Suriye'ye yönelik yürüttükleri gözlenmiştir. Ne var ki, Suriye krizinde AB'nin Libya ve Mısır krizlerinde olduğu kadar aktif bir dış politika yürütmekten ziyade Arap Ligi ve NATO ile eşgüdüm içerisinde hareket etmeye çalıştığı görülmüştür.

Mısır'daki askeri darbeyi gayr-ı meşru olarak nitelemekten çekinen, hatta farklı bir tür demokrasi olarak dahi tanımlayabilen AB, Muhammed Mursi'nin idam kararıyla birlikte Abdülfettah el Sisi rejimini eleştirmeye başlamıştır. Mısır özelinde söylemsel düzeyde ciddi bir tutarsızlık olarak görülebilecek AB dış politika tercihleri aslında tarihsel düzeyde ilginç bir tutarlılığı da bünyesinde barındırmaktadır. Türkiye'de 1980 askeri darbesi olduğu zaman da ciddi eleştiriler getirmekten kaçınan AB, idam cezalarının Türkiye'de uygulanmaya başlamasıyla birlikte Türkiye'ye yüz çevirmiştir. Her ne kadar iki darbenin dinamikleri birbirinden oldukça farklı olsa da, AB'nin her iki hadisede de insan hakları söylemini demokrasinin önüne koyuyor olması ilgi çekici bir benzerlik teşkil etmektedir.

Arap Baharı ile gelen krizin fırsata çevrilebilmesi için AB'nin ilk etapta ortak bir dış politika oluşturması elzem gözükmektedir. An itibarıyla AB'nin, gerek kurumsal eksiklikleri gerekse reel politiğin zaferi dolayısıyla bunu gerçekleştiremediği görülmektedir. Üye ülkelerin dış politika önceliklerinin farklılaşması ortak bir politika oluşturulmasında en büyük engeli teşkil etmektedir. AB'de üye ülke temsilcilerinin hala önce kendi ülkeleri ve sonra AB için çalışıyor olmaları, eleştirilerin odak noktasını oluşturmaktadır. AB ülkeleri arasında ekonomik

çıkar sağlamak için bölge üzerinden süren yarış, bölgeye yönelik ekonomik ve siyasi yatırımların istenilen etkilerden uzak olmasına sebep olmaktadır. Böylelikle AB'nin normatif gücünü kullanarak bölgenin kalkınmasını sağlayamadığı görülmektedir. Bölgedeki demokratikleşmenin hayata geçmemesi ve demokratik kurumların toplumda kök salmaması dolayısıyla Arap Baharı gibi krizler yalnızca ötelenmekte, bu krizlerin altında yatan esas sebeplere çare bulunamamaktadır. Irak ve Yugoslavya krizlerinde dış politikasızlığına şahit olduğumuz AB ise kendi içindeki krizler dolayısıyla uluslararası arenada etkin bir aktör olma misyonunu böylelikle ifa edememektedir. Siyasi birliğini tamamlayaması halinde AB uzun bir süre daha ortak dış politika oluşturma noktasında sıkıntılar yaşayacaktır. Ortak bir dış politikanın oluşturulamaması Akdeniz'de nüfuzunu arttırmaya gayret eden yeni bölgesel aktörlerin AB'nin yerini almasına yol açabilir. Akdeniz bölgesinde kaybedilecek nüfuzun ise AB açısından istenmeyen toplumsal ve ekonomik sonuçları olacaktır. 2008-2009 krizinin yaralarını hala tam anlamıyla saramayan, Birleşik Krallığın birlikten çıkma tehditleri savurduğu ve iflas eden Yunanistan ile bağların kopma noktasına geldiği AB için yeni bir siyasi ve ekonomik kriz şüphesiz istenen bir durum teşkil etmeyecektir. Ortak bir dış politikanın oluşturulabilmesi için kurumsal yapıdaki eksiklikler giderilmeli, Avrupa Birliği Ortak Dış ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilciliği'nin koordinatörlükten öte yetkilerinin bulunması gerekmektedir. Aksi halde, üye ülkelerin farklı dış politika öncelikleri zıt kuvvetler misali, AB dış politikasını eylemsiz kılacaktır.

Bu tez, son dönemde Ortadoğu ülkeleri ve Arap Dünyası için en önemli tarihsel olgu olarak nitelendirilen Arap Baharı'nın Avrupa Birliği Akdeniz Politikası üzerinde yaratabileceği muhtemel etkileri incelemeye yöneliktir. Tezin ilk bölümünde, AB'nin bölgeye yönelik bir Akdeniz Politikası geliştirmesine sebep olan ilişkiler ele alınmaya çalışılmıştır. İlişkiler ele alınırken iki alt kategoride değerlendirilmiş ve güvenlik ekseninde kurulan ilişkiler, modern güvenlik analizlerine ve AB'nin güvenlikleştirme perspektifine uygunluk teşkil edecek şekilde geleneksel stratejik ve askeri güvenlik unsurlarıyla sınırlandırılmamıştır. Enerji, göç ve terör gibi son dönemde sıklıkla güvenlikleştirilen alanlar dahilinde kurulan ilişkiler de irdelenmeye çalışılmıştır. Güvenlik algısıyla ilişkiler incelenirken Barry

Buzan'ın ileri sürmüş olduğu güvenlik kompleksi ve Kopenhag Okulu'nun güvenlikleştirme yaklaşımı kuramsal çerçeveyi teşkil etmiştir.

İlk bölümde Avrupa kıtası ülkeleri ve Mağrip ülkeleri arasında gerek bireysel düzeyde gerekse de AB düzeyinde kurulan ilişkiler incelendikten sonra, AB'nin sürece daha bütünsel olarak yaklaşmaya başladığı Akdeniz Politikasının tarihsel gelişimi masaya yatırılmıştır. Söz konusu tarihsel gelişim dahilinde ne gibi politikaların geliştirildiği, hangi platformların tesis edildiği ve teşkil edilen siyasi girişimlerin özellikleri incelenmeye çalışılmıştır. Global Akdeniz Politikası, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı ve Akdeniz için Birlik gibi girişimlerin getirdiği yenilikler ve eksiklikleri, başarısız olmalarının ardında yatan sebepler, bu girişimlerin kurumsal kapasiteleri ve söz konusu girişimlere üye ülkelerin bakış açıları tartışılmaya çalışılmıştır.

Tezin üçüncü ve son bölümünde ise, dış politikada ortak bir ses oluşturmak için Lizbon Antlaşması sonrasında kurulan ve 2010 yılında faaliyetlerine başlayan Avrupa Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilciliği ile üye ülkelerin münferit düzeyde Arap Baharı'na bakış açıları ele alınmıştır. Üye ülkelerin farklılaşan dış politika tercihlerinin altında yatan sebepler irdelenmeye çalışılmıştır. Avrupa Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilciliği'nin Arap Baharı özelindeki başarısızlığının sebeplere masaya yatırılmıştır. İlerleyen dönemde AB'nin bölge ülkelerinin demokratikleşmesinde oynayabileceği rollere ilişkin öngörülerde bulunularak, AB'nin izlemesi gereken yol haritası belirlenmeye çalışılmıştır.

1. BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ VE MAĞRİP ÜLKELERİ ARASINDAKİ İLİŞKİLER

Avrupa Birliği'nin Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkeleriyle var olan ilişkileri çok eski dönemlere dayanmaktadır. AB'nin Akdeniz Politikasını ve politikanın oluşturulduğu ortam ve çerçeveyi tam manasıyla anlayabilmek için kıtanın bölge ülkeleriyle farklı düzlemlerde kurmuş olduğu ilişkileri idrak etmek gerekli olacaktır. İlk bölümde, AB'nin bölge ülkeleriyle kurduğu postkolonyal ticari ilişkiler ve güvenlik temelinde inşa edilen ilişkiler ele alınacaktır. Güvenlik temelinde kurulan ilişkiler ele alınırken, askeri ve stratejik güç ekseninde şekillenen geleneksel güvenlik anlayışından ziyade, güvenlik nosyonunun diğer unsurları (toplumsal güvenlik, ekonomik güvenlik, çevresel güvenlik vb.) da göz önünde bulundurularak var olan ilişkiler irdelenmeye çalışılacaktır. Tüm bu analizler üzerinden AB'nin Akdeniz politikası geliştirmesine neden olan faktörler betimlenmeye gayret edilecektir.

1.1. POSTKOLONYAL İLİŞKİLER

Güney kıyılarından birkaç kilometre uzaklıktaki Fas, Tunus ve Cezayir gibi devletleriyle Akdeniz, AB'nin dış politikasında, en önemli bölgelerden birini oluşturagelmıştır. Avrupalı güçler 20. yüzyılın ortalarına kadar imparatorluklarıyla Akdeniz'e egemen olmuşlardır. Bölge ülkelerinin bağımsızlıklarını kazanmalarının ardından batının Akdeniz'e yönelik dış politikasında imparatorluk inşasından demokrasi ihracına doğru bir dönüşüm başlamıştır.¹ Bağımsızlığını kazanan eski koloni devletler, bağımsızlıklarını kazandıkları dönemden itibaren kendilerini süper güçlerin ve bilhassa Batı'nın kontrol ettiği bir siyasi arenada bulmuştur. Haliyle yeni kurulan bu devletler, pratikte önemli bir süre daha Avrupalı güçlere sıkı sıkıya bağlı kalmışlardır.² Mağrip bölgesinin çekirdeğini oluşturan, Cezayir, Fas ve Tunus'un

¹ Brieg Powel, Larbi Sadiki, **Europe and Tunisia: Democratisation via Association**, New York, Routledge, 2008, s. 24-32.

² Stephan C. Calleya, **Security Challenges in the Euro-Med Area in the 21st Century**, New York, Routledge, 2013, s. 9-14.

bağımsızlıklarını kazanmalarının akabinde ekonomik ve askeri güvenlik açısından Fransa'ya olan bağılılıkları mevcut duruma en güzel örneklerden biridir.

AB'nin Akdeniz ülkeleri ile kurmuş olduğu postkolonyal ilişkiler esasen yeni bir olgu da değildir. Bu ilişkileri Roma Antlaşması'nın imzalandığı 1957 tarihine kadar götürmemiz mümkündür. Roma Antlaşması'nın ek bir protokolünde, Fransa'nın, Avrupa Ekonomik Topluluğu gümrük birliği tüzüklerine bağlı kalmaksızın eski koloni devletleriyle tercihli ticaret antlaşmaları yapmasına olanak tanınmıştır.³ İlerleyen yıllarda AB, Mağrip ülkeleriyle olan ticari ilişkilerini daha tutarlı ve kapsayıcı bir çerçeveye oturtmaya çalışarak, Akdeniz politikasına yatırım yapmaya başlayacaktır. Paris Zirvesi öncesinde Mağrip ülkeleriyle yapılan görüşmeler bu politikanın öncül adımlarını oluşturmuştur. Bu görüşmeler sonucunda varılan uzlaşmalar, ilk etapta Fas, Tunus ve Cezayir'e AET sanayi ürünlerine serbest erişim hakkı sağlamıştır. Ne var ki zaman içerisinde, tekstil, ayakkabı endüstrisi ve tarım sanayi gibi Mağrip ülkelerinin serbest ticaret antlaşmalarından en fazla kâr sağlayabileceği sektörler, mevsimsel kısıtlamalara, tarife ve bir takım bürokratik engellere takılmıştır. Bu sebeplerden ötürü Mağrip ülkeleri pratikte AB ile serbest ticaret antlaşmasına sahip olan ülkelere göre ziyade en çok kayırlan ülke (*most favoured nation*) statüsüne geri dönmüşlerdir.⁴ Yine de bu dönemde Avrupa Yatırım Bankası'nın vermiş olduğu krediler ele alındığında, AB'nin bölge ülkelerine yapmış olduğu finansal yardımların zamanla arttığı görülmektedir. İlişkiler her şeye rağmen geliştirilmeye çalışılmıştır. 1976-1981 döneminde 339 milyon avro olan yardımlar, 1981-1986 yılları arasında 489 milyon avroya yükselmiş, 1986-1991 yılları arasında yapılan 787 milyon avroluk yardım 1991-1995 yılları arası dönemde 1167 milyon avroya çıkmıştır.⁵ Fas, dört mali protokolle, diğer Mağrip ülkeleri arasında en fazla yardım alan ülke olmuştur.

AB'nin Mağrip ülkeleriyle var olan ilişkilerini ticari bağlarla sınırlandırmak şüphesiz ciddi bir yanılsamadan başka bir şey olmayacaktır. Kolonyal geçmipleri

³ Carl Dawson, **EU Integration with North Africa: Trade Negotiations and Democracy Deficits**, New York, I.B Tauris & Co. Ltd, 2009, s.24.

⁴ Abdelkader Ahmed Sid, "Les relations économiques entre l'Europe et le Maghreb", *Revue Tiers Monde*, C.34, 1993, s.136, Aktaran; Carl Dawson, **EU Integration with North Africa: Trade Negotiations and Democracy Deficits**, New York, I.B Tauris & Co. Ltd, 2009. s.24-30.

⁵ Carl Dawson, **a.g.e.**, s.20.

dolayısıyla Akdeniz'in iki farklı kanadında yer alan ülkeler arasında toplumsal bağlar da bulunmaktadır. Fransa, bugün Avrupa'daki en geniş Müslüman nüfusa ev sahipliği yapan ülke konumundadır. Kuzey Afrika ve Ortadoğu'nun yanısıra Mali'den Senegal'e kadar uzanan "Siyah Atlantik" adı verilen Batı Afrika'dan ülkeye gelen göçmenler ülkedeki Müslüman nüfusu oluşturmaktadır.⁶ Eski koloni ülkelerden Avrupa kıtasına gelen Arap Müslümanlar göç ettikleri ülkelerde bir kimlik ve kültür şokuyla karşı karşıya olup, Andrew Hussey'in tabiriyle "Fransız İntifadası" ile baş etmek zorundadırlar. Fransız İntifadası kökeni oldukça eski çağlara dayanan Napoleon'un 1798 yılındaki Mısır seferiyle başlayan bir olgudur. 2007 yılında Paris'i kasıp kavuran Gare du Nord ayaklanmalarının kökeni, tam da "medenileştirme misyonu" (*mission civilisatrice*) maskesi altında Fransa'nın Cezayir, Tunus ve Fas işgaline dayanmaktadır.⁷ 19 ve 20. yüzyıllardaki kolonileştirme yarışında Fransa ve İngiltere birbirinden farklı yöntemler izleyerek bölgeye hakim olmaya çalışmıştır. İngilizler ilhak ettikleri ve kolonileştirdikleri ülkelerde salt bölge kaynaklarından yararlanmakla ilgilenirken, Fransızlar kolonileri haline getirdikleri bölgelere "Fransızlık" ihracı yapmaya çalışmıştır. Tepeden inme Fransızlık ihracının, Cezayir'in dağlık bölgelerinde yaşayan, Fransa'ya hiç görmediği halde tarih derslerinde Galyalı atalarıyla tanışan Berberi Müslüman öğrenciler üzerinde yarattığı travmatik etkinin yansımaları Paris'in banliyölerinde patlak veren Gare du Nord ayaklanmalarıyla ve Charlie Hebdo trajedisiyle bir kez daha gün yüzüne çıkacaktır.⁸ Egemenliklerini kazanmalarının ardından, nefret söylemi ve düşmancıl bir temelde gelişen Mağrip ülkeleri ve Fransa arasındaki ilişkiler, Arap Baharında Fransız hükümetinin yozlaşmış iktidarlara verdiği desteğin ortaya çıkmasıyla daha da alevlenen konular arasında kendine yer bulacaktır. Arap Baharı ile birlikte yeniden güç kazanan radikal gruplar arasında bilhassa Selefiler, Fransa'ya karşı yeni bir "özgürlük savaşının" başladığını dile getirmeye bugün bile devam etmektedirler.⁹

⁶ Andrew Hussey, **The French Intifada: The Long War Between France and its Arabs**, New York, Faber & Faber Inc, 2014, s.24-25.

⁷ A.e., s.26.

⁸ A.e., s.27.

⁹ A.e., s.30-31.

AB ve Mağrip ülkeleri arasındaki ilişkiler her ne kadar ikilemler ve nefret söylemleriyle dolu olsa da, bu ilişkiler zaman içerisinde, karşılıklı ihtiyaçlar ve istekler doğrultusunda olumlu yönde gelişmekten de geri kalmamıştır. Batı Akdeniz bölgesinin ekonomik, siyasi ve askeri güvenliğini sağlayacak piyasalara erişim, ekonomik reform, enerji kaynaklarının dağılımı, kalkınma yardımları, siyasi istikrar, sınır kontrolü, uyuşturucu kaçakçılığı ve göç gibi konular çevresinde ortak ihtiyaçlar şekillenmiştir. ¹⁰ AB ve Kuzey Afrika ülkeleri arasındaki kolonyal dönem sonrası ilişkilerin, ülkeler arası ticaretin geliştirilmesi vesilesiyle iyileştirilmeye çalışıldığını halihazırda dile getirmiştik. Bu durumun ardında yatan sebep, AB'nin, bölge ülkeleriyle yapılan ticaretin serbestleşmesiyle birlikte liberal demokrasi kurumlarının bu ülkelerde yerleşeceği kanısıyla dış politikasını şekillendirmesinden kaynaklanmaktadır.¹¹ AB'nin bölge ülkeleriyle var olan siyasi ve ticari ilişkilerini güçlendirmek için kullanmış olduğu politika araçları ise ortaklık ve serbest ticaret anlaşmalarından oluşmaktadır. AB ile yapılan ortaklık anlaşmaları, Mağrip ülkelerinin AB üye ülkelerden bazılarıyla ticaretini güçlendirirken, kimi AB üyesi ülkeler ortaklık anlaşmalarından aynı düzeyde yararlanamamışlardır. Tunus'un Fransa, İtalya, Belçika ve İspanya ile olan ihracatı artarken, Almanya ile olan ihracatında azalma görülmüştür. ¹² Bu durum ilerleyen dönemde Akdeniz Politikası şekillenirken, AB'nin Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerinin muhalefetiyle karşılaşılmasına sebep olacaktır.

Bireysel düzeyde ülkeleri tek tek ele aldığımızda Fas, Batı Avrupa, Kuzey Afrika ve Ortadoğu'nun siyasi ve ekonomik güvenliği için büyük önem arz eden ülkelerden birisidir. İspanya'nın güneyinde ve Mağrip bölgesinin batı ucunda yer almaktadır. Fas siyasi ve ticari eltinin Fransa ve Ortadoğu ile yakın ilişkileri bulunup, güney Avrupa'yı besleyen ana doğal gaz boru hatlarından biri Fas ve Cezayir üzerinden geçmektedir. Son yıllarda Fas yalnızca ticari ilişkiler dolayısıyla değil, İspanya ile gerilen diplomatik ilişkiler dolayısıyla da AB gündemine gelmiştir. Yasadışı göç, uyuşturucu ve insan kaçakçılığı gibi konulardan ötürü, İspanya ağır bir

¹⁰ Stephan Calleya, **a.g.e.**, s.2.

¹¹ Müjge Küçükkeleş, "AB'nin Ortadoğu Politikası ve Arap Baharına Bakışı", **SETA Analiz**, No: 63, Ocak 2013, s.1.

¹² Ludwig Söderling, "Is the Middle East and North Africa Region Achieving its Trade Pottential?", Washington D.C., **International Monetary Fund Working Paper**, 2005, s.12.

şekilde Fas'ı eleştirmektedir.¹³ Batı Avrupa, güney Fas'ta yetiştirilen marihuana için önemli bir pazar teşkil etmektedir. Öte yandan Fas, Mağrip ülkeleri arasında belki de en açık ekonomiye sahip ülke konumundadır. “Avrupa'nın Meksika'sı”¹⁴ olarak görülen ülke, AB ile olan ilişkilerini gerçekleştirmiş olduğu ekonomik liberalleşme ve demokratik reformlarla kuvvetlendirmeye çalışmıştır. Fas 1987 yılında resmen AB'ye üyelik için başvuruda bulunmuştur. Avrupa ülkesi olmadığı için başvurusu reddedilen Fas ile AB arasındaki ilişkiler ticari bir temelde yine de sürmüştür.¹⁵

Fas-AB ilişkilerinin ilk ayağını oluşturan 1969-1976 yılları tam da bahsi geçen ticari ilişkilerin geliştirilmeye çalışıldığı dönemi yansıtmaktadır. Ticari ilişkilerin geliştirilmesi için imzalanan ortaklık antlaşmasında Fas'ın tarımsal ürünlerine uygulanan kısıtlamalar, yapılan antlaşmanın tek taraflı olmasını beraberinde getirmiştir. Antlaşmaların tek taraflılığına Fas'ın göz yummasının altında temel bir sebep bulunmaktadır. Sıfır toplamı oyun algısıyla AB ile daha yakın ilişkiler kurmak için hareket eden Mağrip ülkeleri arasındaki rekabet, AB tarafından pazarlıklarda bir koz olarak kullanılmaktadır. Balıkçılık ve tarımsal ürünlerin pazara erişimi gibi konular dolayısıyla Fas-AB Ortaklık Antlaşması çıkmaza girmiştir. Ne var ki, AB'nin Tunus ile ortaklık antlaşmasını imzalaması, Fas'ta Avrupa piyasasının Tunus'a kaybedileceği endişesini doğurmuş ve ülkeyi kendi aleyhinde tavizlerde bulunmaya itmiştir.¹⁶

1976 yılına gelindiğinde, AB ile Fas arasında Avrupa'da yaşayan Faslı göçmenler için geniş kapsamlı teknik ve mali yardım ile bir dizi sosyal politikanın düzenlenmesini öngören işbirliği antlaşmaları imzalanmıştır. Yapılan bu antlaşmalar 1988 yılına kadar uzatılmıştır. Yalnız Fas tarımsal ürünleri AB Ortak Tarım Politikasında belirlenen referans fiyatların dışında tutulmuştur. Ayrıca bu ürünlere yönelik ciddi kotalar ve mevsimsel kısıtlamalar getirilmiştir. 1990'lara gelindiğinde

¹³ Carl Dawson, **a.g.e.**, s.58.

¹⁴ Gregory W. White, “The Mexico of Europe? Morocco's partnership with the European Union”, Dirk Vandawalle (ed.), **North Africa: Development and Reform in a Changing Global Economy**, New York, St. Martin's Press, 1996, s.147-161.

¹⁵ Ali Bahaijoub, “Morocco's Argument to join the EEC”, George Joffe (ed.), **North Africa: Nation, State and Region**, London, Routledge, 1993, s.235-247.

¹⁶ Mouna El Banna, “Les Marocains dénoncent le compartement néocolonial des Européens”, Le Monde, 5 September 1995, Aktaran; Carl Dawson, **EU Integration with North Africa: Trade Negotiations and Democracy Deficit in Morocco**, New York, I.B Tauris & Co. Ltd, 2009, s.55.

ise AB ile kurulacak bir ortaklık Fas için yine de en makul siyasi hamledir.¹⁷ 2004 yılına bakıldığında Fas ithalatının %54 ünü AB ülkelerinden, ihracatının %73 ünü yine AB ülkelerine yapmaktadır. Böylesine muazzam ticaret hacimleri Fas'a nihai rotayı AB'ye çevirmekten başka bir opsiyon bırakmamıştır.

2004 YILI FAS DIŞ TİCARETİ			
Bölgesel Ticaret	İthalat (%)	İhracat (%)	Toplam Ticaret (%)
AB 15	54.3	73.3	61.0
Asya	18.2	8.5	14.7
Amerika	10.0	8.3	9.4
Afrika	4.0	4.2	4.1
Okyanusya	0.3	0.8	0.4
Diğerleri	13.2	4.9	10.4
Ülke			
Fransa	17.9	33.1	23.3
İspanya	12.0	17.4	14.0
İtalya	6.6	4.7	5.9
Birleşik Krallık	3.3	7.7	4.9
Almanya	6.0	3.1	4.9
ABD	4.1	4.1	4.1

Kaynak: Office des Changes du Royaume du Maroc, Balance Commerciale, 2004

1992-1995 yılları arasında, Fas, 12 yıllık dönem boyunca uygulanacak serbest ticaret anlaşmasını da içeren bir ortaklık anlaşması için AB ile masaya oturmuştur. AB üye ülkelerinde ulusal meclis onayı yüzünden yaşanan gecikmeler, serbest ticaret anlaşmasının yürürlüğe 2000 yılında girmesine neden olmuştur.¹⁸ Tarım sektörü ekseriyetle bahsi geçen anlaşma kapsamı dışında tutulmuştur. Bu durum, Avrupa piyasasıyla rekabet edebilir güce sahip olmayan ve geneli aile şirketlerinden oluşan Fas ekonomisi için kısa ve uzun vadede ciddi kayıplar anlamını taşımıştır. Bununla birlikte, bürokratik gecikmeler, aile şirketlerinin dış finansman kaynaklarına göstermiş olduğu direnç, işletmelerdeki şeffaflık eksikliği gibi nedenler AB

¹⁷ Gregory W. White, **a.g.e.**, s.147-161.

¹⁸ Carl Dawson, **a.g.e.**, s.79-86.

fonlarının Fas'a istenilen düzeylerde ulaşamamasını beraberinde getirmiştir.¹⁹ Tarife engellerinin ortadan kalkmasına rağmen, Fas ekonomisini liberalleştirmek için gerekli olan fonların ülkeye girememesi dolayısıyla beklenen başarılar yakalanamamıştır. Her ne kadar Avrupa-Akdeniz Ortaklığı dahilinde imzalanan Avrupa Birliği-Fas Ortaklık Antlaşması ve ticaretteki serbestleşmenin uzun vadede pozitif etkileri olacağı aşıkâr ise de, kısa ve orta vadede serbest piyasa rekabetinin şok etkisi Fas ekonomisinde gözlemlenmiştir.²⁰

İspanya ile Fas arasındaki ilişkilere etki eden üç faktör bulunmaktadır: İki ülke arasında yaşanan dönemsel çatışmalar, bölgesel hegemonyayı elde etmek üzere Cezayir ve Fas arasında süregelen rekabet ve bölgesel nüfuz alanlarını genişletmek isteyen Fransa-İspanya rekabeti...²¹ Avrupa ve Latin Amerika ile beraber Mağrip bölgesi İspanya'nın dış politikasında her zaman önem arz eden bölgelerden bir tanesi olmuştur. İspanya ayrıca Kuzey Afrika'da mülki mevcudiyeti bulunan ve Mağrip ülkeleriyle sınır çatışması yaşayan tek AB üyesi devlettir. Ülkenin Fas ile diplomatik ilişkilerinin gerilmesine yol açan alanlardan bir tanesi özerk il statüsündeki Septe ve Melila anklavlarıdır. Fas'ın İspanya'dan bu iki anklavın geri verilmesini talep etmesi ve İspanya'nın da bu toprakları vermekten kaçınması diplomatik kriz doğurmuştur. İspanya'nın Septe ve Melila'yı geri vermekteki isteksizliğinin, bölgede dönemsel olarak görev yapan ve ekonomik olarak bundan ciddi faydalar sağlayan bazı subaylardan kaynaklandığı düşünülmektedir. Silahlı kuvvetlerin hala İspanya'daki siyaset üzerinde etkili olabileceği düşünüldüğünde bu hipotez akla uygun gelmektedir. Bölgede yaşayan halkın da, yaşadıkları toprakların Fas mülkü olması halinde AB vatandaşı olmanın getirdiği avantajlardan mahrum kalacakları düşüncesiyle böylesi bir değişikliğe sıcak bakmadığı görülmektedir. Bununla birlikte, ileri sürülen bir başka teze göre, Fas Kral'ı 2. Hasan, İspanya'nın Batı Sahra meselesinde tarafsız kalması kaydıyla, Septe ve Melila anklavlarıyla ilgili olarak İspanya'yı diplomatik anlamda köşeye sıkıştırmama yaklaşımını benimsemektedir.²²

¹⁹ A.e., s.87.

²⁰ A.e., s.90.

²¹ A.e., s.94.

²² Sonia C. Cardenas, "The contested territories of Ceuta and Mellila", *Mediterranean Quarterly*, C:7, No:1,1996, s.118-131. Aktaran; Carl Dawson, **EU Integration with North Africa: Trade Negotiations and Democracy Deficits**, New York, I.B Tauris & Co. Ltd, 2009, s.47.

İspanyol nüfusun ve siyasi partilerin önemli bir kısmı Birleşmiş Milletler'in kabul ettiği kendi kaderini tayin ilkesi çerçevesinde Sahravilere verilen desteği onaylamaktadır. Tüm bu algının oluşmasına, İspanya'da zaman içerisinde değişen siyasi dengeler de etki etmiştir. 1939-1975 tarihleri arasındaki General Fransisco Franco döneminde, İspanya'nın bölgeye yönelik dış politika faaliyetlerinin ülke mülki sınırlarının müdafaası ilkesiyle şekillendiği görülmektedir. Bölgesel çatışmalarla zayıf düşmüş bir Mağrip, İspanya ülke sınırlarının korunabilmesi için bulunmaz bir nimet olarak düşünülmüştür. Franco'nun ölümü ve demokrasinin tırmanışıyla beraber, İspanyol hükümetleri Mağrip'i bireysel ülkeler topluluğu olarak değil, bir bölge olarak değerlendirmeye başlamıştır. Bölge ülkeleri arasındaki ilişkilerin geliştirilmesine yönelik çabalar arttırılmış ve her ne kadar başarısı tartışılmaya açık olsa da, Arap Mağrip Birliği bu çabaların somut bir örneği olmuştur.²³

Ülkeler arasındaki diplomatik krizler tabii ki, Polisario cephesine verilen destek ve Septe ile Melila anklavlarıyla sınırlı kalmamaktadır. Rabat hükümeti ile İspanyol muhafazakar Jose Maria Aznar hükümeti arasında, Fas'ın 27 Ekim 2001 tarihinde İspanya elçisini geri çağırmasıyla bir diplomatik kriz daha cereyan etmiştir. Genel bağlamda, iki ülke arasında gerginleşen ilişkilerin beş dayanak noktası olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. İspanya'nın Polisario cephesine ve batı Sahra bölgesinin bağımsızlığına yönelik duymuş olduğu sempati, yasadışı göç, uyuşturucu kaçakçılığı, Fas-AB balıkçılık antlaşmasının yenilenmemesi ve İspanya'nın ülkedeki Faslı göçmenlere yönelik uygulamış olduğu olumsuz sosyal politikalar...²⁴ Özellikle İspanyol muhafazakar hükümetlerin Fas hükümetlerine yönelik duymuş olduğu güvensizlik açıktır. Bu güvensizlik geçmişte yaşanan deneyimlerle de yakından alakalı olabilir. Kasım 1975'te "Yeşil Yürüyüş" hareketiyle Fas Kralı 2. Hasan'ın Batı Sahra'yı ilhakı ve genel irredantist tutumu, taraflar arasındaki ilişkiyi "negatif karşılıklı bağımlılık" çerçevesinde

²³ Jean-Francois Daguzan, "France and the Maghreb: The End of the Special Relationship?" Yahia H. Zoubir, Haizam Amirah Fernandez (ed.), **North Africa, Politics, Region and the Limits of Transformation**, New York, Routledge, 2008, s.443.

²⁴ A.e., s.445.

şekillendirmeye itmiştir.²⁵ Bahsi geçen diplomatik krizin ardından elçilik düzeyinde ülkeler arasında herhangi bir iletişimin kurulamamasının yanı sıra, 2002 yılında İspanya ve Fas silahlı kuvvetleri yerleşime açık olmayan Perejil (Leyla) adası dolayısıyla bir kez daha karşı karşıya gelmişlerdir. Fas kıyılarından yalnızca birkaç mil açıklıkta olan adaya Fas Krallığı'nın asker çıkarmasıyla patlak veren kriz, İspanyol askerlerinin Fas askeri güçlerini adadan püskürtmesiyle tırmanmıştır. Bir futbol sahası büyüklüğündeki adada Fas kuvvetlerinin göstermiş olduğu bu eyleme sessiz kalmanın Septe ve Melila anklavlarının işgali için davetiye çıkarmak olacağını düşünen İspanya'ya AB ilk etapta destek vermiştir. Fransa'dan yükselen protestolar dolayısıyla AB'nin vermiş olduğu destek daha nötr bir kimliğe bürünmüştür. Ada üzerindeki ihtilafın ABD Dış İşleri Bakanı Collin Powell aracılığıyla çözülmesi de, AB'nin Mağrip bölgesindeki diplomatik yetkinliğini bir kez daha sorgulatır duruma gelmiştir. ²⁶ 2003 yılında İspanyol ve Faslı elçilerin görevlerine geri dönmesi ve sosyalist hükümet Jose Luis Rodruigez Zapatero dönemiyle beraber iki ülke arasındaki ilişkiler tekrar rayına oturmaya başlamıştır. Mevcut krizden çıkarılması gereken en önemli ders ise, Batı Akdeniz Forumu, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı ne de AB ODGP'nin diplomatik krizi önlemede başarılı olamadığıdır. İki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerin normalleşebilmesi için ABD'nin müdahalesine ihtiyaç duyulmuştur.

Yaşanan diplomatik krizler, İspanya'da pek çok siyasetçi ve entelektüelde olası benzer bir krizde, Fransa'nın İspanya tarafında değil, Fas'ın yanında yer alacağı kanaatinin doğmasına yol açmıştır. Fransa, AB'nin Perejil adası krizinde İspanya'ya destek vermiş olduğu bir tebliği veto etmiştir. ²⁷ Bu durum AB üye ülkeler arası ilişkilerin gerginleşmesi açısından da oldukça endişe vericidir. İktidara geldiği dönemde Fransa yanlısı kraliyet danışmanları dolayısıyla Kral 6. Muhammed

²⁵ A.e., s.450.

²⁶ “İspanya Perejil Adası'ndan çekildi” NTV-MSNBC, (Çevrimiçi) <http://arsiv.ntv.com.tr/news/165008.asp>, 04.02.2015

²⁷ Ignacio Cembrero, Vecinos Alejados: Los Secretos de la Crisis Entre España y Marruecos, Barcelona, Galaxia Gutenberg, 2006, s.32. Aktaran; Yahia H. Zoubir, Haizam Amirah Fernandez, (ed.) **North Africa: Politics, Region and the limits of Transformation**, Routledge, 2008, s.454.

döneminde İspanya-Fas ilişkileri de giderek gerginleşmiştir.²⁸ Jacques Chirac'ın 6. Muhammed için yeni “Sam Amca” olmasıyla birlikte, İspanya-Fas ilişkilerinde daima göz önünde bulundurulması gereken bir Fransa faktörü gün yüzüne çıkmıştır. Perejil adası krizinde AB ve bilhassa Fransa tarafından ihanete uğradığını hisseden İspanya ise, dış politikasının dümenini bu dönemden itibaren ABD'den yana kıracaktır.²⁹ Başbakan Aznar'ın, George W. Bush'un Birinci Irak Savaşı'ndaki hüsrana ve felaket ile sonuçlanan macerasına kendisini kayıtsız şartsız bağlaması, Fransa-İspanya ilişkilerindeki çatlağın daha da derinleşmesini beraberinde getirecektir.³⁰

AB ve Fas arasındaki ilişkilerin Fas'ın kötü insan hakları sicilinden ötürü Avrupa Parlamentosundan yükselen muhalif sesler dolayısıyla da zaman zaman bozulduğu gözlemlenmektedir. Fransız yazar Gilles Perrault'un “Arkadaşımız Kral” (*Notre Ami Le Roi*) isimli kitabında dile getirdiği insan hakları ihlalleri dolayısıyla kitap Fas'ta yasaklanmış ve toplatılmıştır.³¹ Bu olayın ardından Avrupa Parlamentosunda sosyalist blok ve yeşiller grubunun Fas insan hakları ihlallerini daha yüksek bir sesle protesto etmeye başlaması taraflar arasındaki ilişkilerin daha da kötüleşmesine sebep olmuştur. 1991 Aralık ayında İspanya Kralı Juan Carlos ve Avrupa Parlamentosundan bir delegasyonun bölge ziyareti sonrasında Fas'ın insan hakları siciline yönelik olumlu rapor verilmiştir. Ne var ki, 1992 Ocak ayında Fas yardım paketi Avrupa Parlamentosundan geçmemiştir. Söz konusu karara Fas, balıkçılık yapılan kıyıları kapatarak cevap verince, Portekiz ve İspanyol balıkçı filolarıyla yaklaşık 100.000 kişinin geçimini etkileyen tatsız bir durum ortaya çıkmıştır. Fas bu dönemle birlikte Avrupa Parlamentosundan ziyade, kendisinin insan hakları siciline daha olumlu yaklaşan Avrupa Komisyonu'yla ilişkilerini yürütmeye çalışmıştır. Yapılan misillemeler sonrasında, Avrupa Parlamentosu 1992 yılının sonlarına doğru, Fas'a yapılacak yardım paketini onaylamıştır. Fas ile AB

²⁸ Hector Cebolla Boado, “Las decisiones en Marruecos se toman en el sur: Sobre el equilibrio entre francófilos e hispanófilos”, FRIDE, Aktaran; Yahia H. Zoubir, Haizam Amirah Fernandez, (ed.) **North Africa: Politics, Region and the limits of Transformation**, Routledge, 2008, s.454.

²⁹ Jean-Francois Daguzan, **a.g.e.**, s.446.

³⁰ **A.e.**, s.448.

³¹ Steven Greenhouse, “Book on Morocco's King Strains French Ties”, **New York Times**, (Çevrimiçi), <http://www.nytimes.com/1990/11/11/world/book-on-morocco-s-king-strains-french-ties.html> , 05.02.2015

lkeleri arasındaki balıkçılık antlaşması yenilenmiştir.³² Zaman zaman siyasi ve ekonomik meselelerin her ne kadar birbirinden ayrı ele alınmaları gerektiği düşünülse de, kriz dönemlerinde ekonomik ve siyasi unsurların ne kadar girift bir yapıda karşımıza çıkabileceği AB-Fas ilişkilerinde bir kez daha görülmüştür. ³³ Kıyılarını Avrupalı gemicilere kapatarak balıkçılık kozunu oynayan Fas’a karşılık, ekonomik ve demokratik reformların teşviki için yardım paketini onaylamama tehdidini savuran AB arasında kurulan bu ilişki siyasi ve ekonomik çıkmazların içieliğini muazzam bir şekilde bizlere yansıtmıştır.

Kolonyal dönem sonrası İtalya-Libya ilişkilerine baktığımızda ise, ilişkilerin İspanya-Fas ilişkilerinde olduğu gibi inişli çıkışlı bir gidişatta seyrettiğini görürüz. Yasadışı göçün önlenmesi ve enerji arzı gibi konularda var olan işbirliğini geliştirmek üzere İtalya ve Libya arasında imzalanan Dostluk, Ortaklık ve İşbirliği sözleşmesi pozitif yönde ele alınabilecek örneklerden bir tanesidir. 30 Ağustos 2008 tarihinde İtalya-Libya Dostluk, Ortaklık ve İşbirliği antlaşmasını imzalamak üzere Bingazi’ye giden İtalya başbakanı Silvio Berlusconi’nin özür niteliğinde yapmış olduğu konuşma ilişkilerin yumuşaması için atılan önemli adımlardan biri olmuştur.

“ Hükümet başkanı olarak İtalyan halkı adına, aileleriniz üzerinde derin yaralar bırakan geçmişte yaşanan olaylardan duymuş olduğum üzüntüyü bildirmeyi bir borç bilirim. ” ³⁴

Berlusconi’nin ayrıca kolonyal döneminde İtalya’ya getirilen Kireneli Venüs heykelini Libya’ya iade etmesi, İtalya ve Libya arasındaki ilişkilerin iyileşmesi yönünde bir diğer önemli çaba olmuştur.³⁵

Batının uygulamış olduğu ambargolar dolayısıyla, Libya ile herhangi bir batılı devletin iyi ilişkiler kurabilmesi kolay olmamıştır. 1969 yılında Muammer

³² Carl Dawson, **a.g.e.**, s.54.

³³ John Damis, “Morocco’s 1995 association agreement wit the European Union”, **The Journal of North African Studies**, C:3, No:4, 1998, (evrimii), <http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/13629389808718345#.VYJhKfmsU1Y> , 18.03.2015

³⁴ Natalino Ronzitti, “The Treaty on Friendship, Partnership and Cooperation between Italy and Libya: New Prospects for Cooperation in the Mediterranean”, **Bulletin of Italian Politics**, C:1, No:1, 2009, s.125-128.

³⁵ **A.e.**, s.131-133.

Kaddafi'nin iktidara gelmesiyle birlikte İtalyanlar ülkeden kovulmuş ve mülklerine el konulmuştur. Buna rağmen İtalya-Libya ilişkileri, uluslararası terörizm dolayısıyla Libya'ya uygulanan yaptırımlar süresince dahi ülkede varlığını sürdüren ENI şirketi ve Libya'nın Fiat'a yapmış olduğu yatırımlar dolayısıyla sürmüştür.³⁶ 1986 yılına gelindiğinde İtalya ve Libya arasındaki ilişkilerin tarihinin belki de en gergin dönemlerini yaşadığı gözlemlenmektedir. ABD'nin Trablus ve Bingazi'yi bombalamasına misilleme olarak Libya'nın atmış olduğu füzelerin Lampedusa adası yakınlarına düşmesi iki ülke arasındaki ilişkilerde soğuk düş etkisi yaratmıştır. Muammer Kaddafi'nin yürütmüş olduğu Pan-Afrikanizm ve Pan-İslamizm politikaları, Aozou Şeridi üzerindeki iddiaları dolayısıyla Çad'ı işgal etmesi, uluslararası arenada Libya'nın tecridine yol açmıştır. 2008 yılında imzalanan İtalya-Libya Dostluk, Ortaklık ve İşbirliği Antlaşması'nın önsözünde İtalya'nın, Libya'ya uygulanan ambargoyu sonlandırmaya yönelik katkılarına değinildiği görülür. Söz konusu durum Libya ile batının ilişkilerinin normalleştirilmesi noktasında İtalya'nın oynayacağı aracı rolüne işaret etmektedir. Başlı başına bu örnek bile güney Avrupa ülkeleriyle Mağrip ülkeleri arasında kurulmuş tarihsel bağların kopmaz mahiyetine işaret eder niteliktedir.

1.2. GÜVENLİK TEMELİNDE KURULAN İLİŞKİLER

Henry Kissinger yapmış olduğu konuşmalardan birinde, doğanın güvenlik boşluklarına karşı olduğunu ve bu durumu düzeltmek için elinden gelen her şeyi yapacağını dile getirmiştir.³⁷ Güvenliğe yönelik somut bir yapının teşkil edilememesinden dolayı, kıtaların ve medeniyetlerin bulunduğu, dünyanın jeo-stratejik olarak en önemli bölgelerinden biri olan Akdeniz'de ciddi bir "güvenlik boşluğu" oluşmuş bulunmaktadır. Oluşan bu güvenlik boşluğu şüphesiz bölge ülkeleri arasındaki gerilimi arttıracak, refah ve barışa götürecektir muhtemel işbirliklerinin önünde temel bir engel oluşturacaktır. Bununla birlikte, Akdeniz'de devam edecek güvensiz ve siyasi açıdan istikrarsız bir ortamın etkileri şüphesiz bölgeyle sınırlı kalmayacaktır. Bölge dışı aktörlerin de Akdeniz'de çıkarları olduğu göz önünde bulundurulduğunda, bu bölgedeki istikrarsızlığın ve güvenlik

³⁶ A.e., s.134.

³⁷ Kissinger, Henry, "A Balancing Act", Aktaran; Stephan C. Calleya, **Security Challenges in the Euro-Med Area in the 21st Century**, New York, Routledge, 2013, s.2.

mahrumiyetinin dünyanın diğer yerlerinde de siyasi ve ekonomik bir takım sonuçları olacaktır.³⁸

Soğuk Savaş sonrası dönemde bütüncül bir güvenlik analizi yapabilmek için, siyasi, askeri, çevresel, beşeri ve toplumsal unsurları göz önünde bulundurmamız gerekir. Salt siyasi ve askeri güce odaklanan geleneksel realist güvenlik tanımlamalarının aksine, güvenliğin bu çok boyutlu yapısını belki de en iyi betimleyen modellerden birini “güvenlik kompleksiyle” Barry Buzan ve Kopenhag Okulu öne sürmüştür. Barry Buzan “*People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*” isimli kitabında güvenlik kompleksini, ortak bir güvenlik algısı ve tehdidine sahip olan ülkelerin karşılıklı bağımlılıkları dolayısıyla ulusal güvenlik problemlerinin birbirinden ayrı ele alınamayacağını, bu problemlere bireysel düzeyde bir çözüm getirilemeyeceğini ileri sürmektedir.³⁹ 2003 yılında kabul edilen Avrupa Güvenlik Stratejisi’nde de, güvenliğin bahsetmiş olduğumuz çok boyutlu yapısını destekler nitelikte belirlenen tehlikeler arasında, terör, insan kaçakçılığı, yasadışı göç ve iltica, bölgesel çatışmalar ve siyasi istikrarsızlık yer almaktadır.⁴⁰ Bu çalışmada da, güvenlik temelinde Avrupa ve Mağrip ülkeleri arasındaki ilişkiler incelenirken, geleneksel olmayan güvenlik unsurları ele alınacaktır.

Soğuk Savaş sonrası dönemde çıkarılması gereken en önemli derslerden ve en büyük stratejik hatalardan biri, güvenlik ve istikrarı sağlayacak kuvvet ve kaynakların, diğer bölgeleri göz ardı etmek pahasına tek bir bölgede yoğunlaştırılması olmuştur. Balkanlar, Kafkasya ve Doğu Avrupa’ya son yıllarda verilen uluslararası önem, Akdeniz’in nispeten göz ardı edilmesine ve bölgede ciddi bir güvenlik boşluğunun oluşmasına yol açmıştır. Zengin kuzey ve fakir güney ülkeleri arasında oluşan fay hatları, bölgedeki istikrarsızlığı tetiklemiş, hem AB hem de Mağrip ülkeleri için güvenlik tehdidi oluşmaya başlamıştır.⁴¹

³⁸ Stephan C. Calleya, **a.g.e.**, s.4.

³⁹ Barry Buzan, **People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post Cold-War Era**, 2. bs., Essex, ECPR Press, 2007, s.55-68.

⁴⁰ The Council of European Union, “European Security Strategy: A Secure Europe in a Better World”, (Çevrimiçi), <https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/78367.pdf> , 07.02.2015

⁴¹ Stephan C. Calleya, **a.g.e.**, s.2.

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Sovyetler Birliği'nin yıkılmasının akabinde askeri tehditler uluslararası gündemde kısa bir süreliğine arka sıralara itilmiştir. Ne var ki, bölgesel çatışmalar hem Mağrip ülkelerinin hem de AB ve ABD'nin gündemini meşgul etmeye devam etmiştir. Kuzey Afrika'daki bölge ülkeleri arasında yaşanmaya devam eden çatışmalar, bu ülkelerin AB ile olan ilişkilerini etkilemiştir. İspanyolların 1975'te Sahra bölgesinden çekilmelerinin akabinde, Fas ve Moritanya'ya batı Sahra'yı ilhak etme hakkı tanıyan Madrid Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmanın sonrasında, Cezayir tarafından desteklenen Polisario cephesi ile Fas arasında maliyeti oldukça yüksek çatışmalar serisi baş göstermiştir. Batı Sahra toplumunun özgürlüğünü garanti altına almak için kısmen tanınan Sahra Demokratik Arap Cumhuriyeti kurulmuştur. ABD'nin çatışma çözümünde arabuluculuk rolünü üstlenmeye çalıştığı görülse de, bu bölgenin geleceği hala netliğe kavuşmuş değildir. Bununla beraber AB'nin bu konuya çözüm getiremediği de görülmektedir.

11 Eylül saldırıları ile birlikte güvenlik algısı yeniden şekillenen batı dünyasında istikrarsızlığın hüküm sürdüğü Orta Doğu ülkeleri siyasi gündemde tekrar ön sıralara taşınmıştır. Medyada geniş yer bulan radikal grupların batı karşıtı nefret söylemleri, terör örgütlerinin insan hayatını hiçe sayan eylemleri, acımasız diktatörlerin kitlesel imha silahları edinme çabası ve bölgedeki çatışmalar dolayısıyla Avrupa kıtasına akın eden kitleler Avrupa'da zenofobiyi tetiklemiştir. Avrupa'da yaşayan ve kültür bunalımı içerisinde ülkeye entegre olmakta zorluk çeken göçmen toplumlara yönelik artan zenofobi ile azalan hoşgörü, toplumsal kutuplaşmayı tetiklemenin yanı sıra AB bütünleşme süreci için ciddi tehlike arz eden aşırı sağ kanat partilerin Fransa, İngiltere ve Hollanda gibi ülkelerde güç kazanmasına yol açmıştır. Tüm bu sebeplerden dolayı, yukarıda saymış olduğumuz terör, insan kaçakçılığı, yasadışı göç ve iltica gibi konularda AB ile Kuzey Afrika ülkeleri arasında kurulacak işbirliği büyük önem arz etmektedir.

1.2.1. GÖÇ VE İLTİCA

BM göç analizine göre AB her yıl iki milyon göçmeni kıtaya çeken bir bölgedir.⁴² Mağrip bölgesinden gerçekleşen uluslararası göçün önemli bir kısmı Avrupa kıtasına yoğunlaştığı için, AB'nin bölge ile olan ilişkileri ve temaslarında göç ve iltica politikası daima gündemin ön sıralarında yer alan unsur olmuştur. OECD verilerine göre üç milyon Fas, Cezayir ve Tunus vatandaşı Avrupa'da yaşamakta ve bir milyonunun da Avrupa vatandaşlığı bulunmaktadır.⁴³

Göç; toplumsal kimlik, vize politikası, iltica başvuruları, göçmenlerin topluma entegrasyonu, kültürel çeşitliliğin yönetimi gibi meselelerin iç içe geçtiği bir meta-problem haline gelmiştir.⁴⁴ Avrupa Dış Eylem Servisi, göçü; AB'nin dış politikasında stratejik önem arz eden öncelikli konulardan biri olarak belirlemiş ve göç meselesinin üçüncü ülkelerle kurulacak siyasi, ekonomik ve toplumsal temelli diyaloglarda her daim gündemde kalması gerektiğini vurgulamıştır.⁴⁵ “Avrupa için Ortak Göç Politikası” adlı belgede göç ve güvenlik konusu birlikte ele alınmış, yasadışı göçün AB güvenliği üzerinde oluşturabileceği tehlikeye atıfta bulunulmuştur. Göç meselesinin güvenlik çerçevesinde ele alınması hem iç hem de dış ilişkiler bağlamında bir takım yaptırımları da beraberinde getirmiştir. Her şeyden evvel AB'nin Arap göçmenlerin kıtaya gelmesini önlemeye yönelik ciddi çabaları bulunmaktadır. Bu çabalardan bir tanesi, bölgeye yapılan ekonomik yardımlar ile göç akınını durdurmaya yöneliktir.⁴⁶ Terörün yaratmış olduğu korku, siyasi İslam, uyuşturucu, insan ve silah kaçakçılığı, yasadışı göç ve organize suç çeteleri, pek çok

⁴² United Nations, “Trends in Total Migration Stock: The 2005 Revision”, (Çevrimiçi), http://www.un.org/esa/population/publications/migration/UN_Migrant_Stock_Documentation_2005.pdf , 07.02.2015

⁴³ SOPEMI, “Trends in International Migration : Annual Report”, (Çevrimiçi), <http://www.oecd.org/migration/48342373.pdf> , 07.02.2015

⁴⁴ Jeff Huysmans, “European Union and the Securitisation of Migration”, **Journal of Common Market Studies**, C:38, No:5, s.751-777.

⁴⁵ Commission of the European Communities, “A Common Immigration Policy for Europe: Principles, Actions and Tools”, (Çevrimiçi), <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52008DC0359&from=EN> ve http://ec.europa.eu/home-affairs/news/intro/docs/1_EN_ACT_part1_v9.pdf , 07.02.2015

⁴⁶ John Vinocur, “Issue of Arab Spring Migrants to Cast Shadow on G-8 Talks”, **New York Times**, (Çevrimiçi), <http://www.nytimes.com/2011/05/17/world/europe/17iht-politicus17.html?action=click&contentCollection=Opinion&module=RelatedCoverage®ion=Main&pgtype=article> , 08.02.2015

Avrupalı lideri, istikrarsızlığın kaynağı ülkelere yönelik bir çevreleme politikası başlatmaya itmiştir.⁴⁷

Güncel demografik verilere baktığımız zaman aslında, göç yaşanan Avrupa nüfusunun artan ucuz işgücü ihtiyacını karşılayacak bir fırsat teşkil etmektedir. Öte yandan göç ettikleri ülkelere kültürel farklılıklarından dolayı kolay uyum sağlayamayan göçmenler toplum içi dinamikleri nasıl etkileyecektir? Bunun yanında, Avrupa'ya göç eden milyonlarca Müslümanın uzun yıllardır oluşturulmaya çalışılan Avrupalı kimliğine nasıl bir etkisi olacaktır? AB dış sınırlarındaki arttırılan önlemler ile birlikte göçmen toplumlara yönelik daha agresif toplumsal entegrasyon politikası izlenmeye başlanmıştır. Bu, çok kültürlü yapının terkine dönük bir eğilimdir.⁴⁸ Farklı dini ve kültürel mirasları dolayısıyla, AB'deki Mağripli nüfus ulusal kimlikler için bir tehdit oluşturmaya başlamıştır. Harris Interactive adlı şirketin yapmış olduğu kamuoyu nabız yoklaması, sol tandanstan oy verenlerin %62 si de dahil olmak üzere, Fransız halkının toplamda %76'sının göçmenlerin ülkeye adapte olmak için yeteri kadar çaba harcamadıklarını dile getirdiğini göstermektedir. Kamuoyu araştırması yapan şirket adına konuşan J.D. Levy, Arap Baharı'nın medyada pozitif yansıtılmış olduğuna dikkat çekse de, Fransız vatandaşlarının Arap Baharı'nın daha fazla göçmen manasına geldiğini bildiklerinden ötürü büyük bir endişeye kapıldıklarını ifade etmektedir.⁴⁹

Göçmenlerin ev sahibi ülke vatandaşlarına karşı istihdam alanında teşkil etmiş oldukları rekabet bu ülkelerde ırkçılığın tetiklenmesine neden olmaktadır. Böylelikle sağ kanat partiler yeniden yükselişe geçmektedir. Toplumda kendileri için mevcut olan işlere göçmenlerin de talip olduğunu gören Avrupalılarca göçmenlere yönelik “toplumsal gayr-ı meşrulaştırma” süreci başlatılmaktadır.⁵⁰ Söz konusu

⁴⁷ Nathalie Tocci, Jean-Pierre Cassarino, “Rethinking the EU's Mediterranean Politics Post 9/11”, **Istituto Affari Internazionali**, (Çevrimiçi), http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1892981 ,08.02.2015

⁴⁸ Triadafilos Triadafilopoulos, “Illiberal Means to Liberal Ends? Understanding Recent Immigrant Integration Policies in Europe”, **Journal of Ethnic and Migration Studies**, C:37, No:3, 2011, s.861-879.

⁴⁹ **A.e.**, s.880.

⁵⁰ Bichara Khader, *Le Grand Maghreb et l'Europe: Enjeux et perspectives*, Paris, Publisud-Quorum-Cermac, 1992, s.70-75. Aktaran; Carl Dawson, **EU Integration with North Africa: Trade Negotiations and Democracy Deficits**, New York, I.B Tauris & Co. Ltd, 2009, s. 24-25.

durumun örneklerini özellikle 1990 yılında Fransa’da görmek mümkündür. Fransa’da 1990’lı yıllarda yapılan bir kamuoyu anketinde, Fransa genelinde nüfusun %60’nın İslam’ı şiddetle, %71’nin de fanatizm ile ilişkilendirdiğini göstermektedir.⁵¹ Bu yöndeki ırk ve dini temelde oluşan gerilimler Ulusal Cephe gibi aşırı sağ kanat partilerin yükselişini de tetiklemiştir. 2002 cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Ulusal Cephe’den Jean Marie Le Pen’in ikinci sırada yer alarak, Jacques Chirac’a ikinci turda kaybetmesi, tüm Fransa’yı ve Avrupa’yı şok etmeye yetmiştir.

Katı göç ve iltica politikalarının uygulanması maalesef Avrupa’da seçimleri kazanmakla eş anlama gelmeye başlamıştır. Marine Le Pen ve 2007’de cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Sosyalist Partiden Nicolas Sarkozy’e rakip olarak gösterilen Ségolène Royal gibi siyasetçilerin söylemlerinde göç karşıtı ifadeleri görmek mümkündür. Alman Sosyal Demokrat Parti’nin “Türkler ancak manavcı veya dönerci olabilir”, “Türkler devletin cebinden geçinen, çocukların eğitimi ile ilgilenmeyen ve sürekli başörtülü kız çocukları üreten bir topluluktur” gibi söylemleriyle tanınan Thilo Sarazin’in partiden ihracını reddetmesi Avrupa’da yeniden yükselişe geçen ırkçı söylemlerin en önemli göstergeleri arasında yer almaktadır.⁵²

Üye ülkeler ve Brüksel arasında yürütülen göç politikaları noktasında da ciddi farklılıklar görülmektedir. AB üye ülkeleri kendi negatif deneyimlerinden hareketle, göç problemini güvenlik konusu haline getirip birlik gündemine kolaylıkla taşıyabilmektedir. Tunus’ta yaşanan ihtilaf sonrasında ülkede yaşayan pek çok Tunuslunun ülkeyi terk ederek İtalyan Lampedusa adasına yerleşmeye başlaması, İtalya’yı derhal harekete geçirerek, konuyu AB düzeyine taşımaya sebep olmuştur. Bazı çevrelerce durumun abartıldığı söylene de,⁵³ İtalya’nın bu hususu AB düzeyine taşınması ve gazete başlıklarını göç ve göçmenlerin kaplamaya başlaması meseleye

⁵¹ Claire Spencer, **The Maghreb in the 1990s: Political and Economic Developments in Algeria, Morocco and Tunisia**, London, Routledge, 1993, s.15-29.

⁵² John Vinocur, “Issue of Arab Spring Migrants to Cast Shadow on G-8 Talks”, **New York Times**, (Çevrimiçi), <http://www.nytimes.com/2011/05/17/world/europe/17iht-politicus17.html?action=click&contentCollection=Opinion&module=RelatedCoverage®ion=Marginalia&pgtype=article> , 08.02.2015

⁵³ Leonard den Hertog, “Revolutions and their Immigrants: EU’s response”, **UACES Center for European Policy Studies**, 2011, s.5.

üye ülkeler nezdinde verilen önemi göstermektedir. Üye ülkeler göç problemini güvenlik başlığı altında birlik gündemine taşımaya bu kadar hevesliyken, Brüksel'deki avrokratların göç meselesine daha toleranslı ve ilkeli bir tonda yaklaştıkları görülmektedir. Luedtke, avrokratların göçmen yanlısı politikaları izleyebilmelerinin altında yatan temel sebebin ise, ülke politikacıları gibi ağır bir seçim baskısı altında olmamalarından kaynaklandığını ifade etmektedir.⁵⁴

Avrupa'ya göçün Mağrip ülkeleri için şüphesiz siyasi ve ekonomik sonuçları bulunmaktadır. Her şeyden evvel, göç işsizlik oranının düşmesini sağlayarak, toplumsal çatışma olasılığını azaltmakta ve iktidara yönelik muhalif sesi bastırmaktadır.⁵⁵ Mağrip bölgesinden Avrupa'ya giden göçmenler, ailelerine para yolladıkları için Kuzey Afrika ülkelerine ciddi oranda döviz akışı olmaktadır. 2004 yılında, Fas'a 4.1 milyar dolar ve Tunus'a 1.32 milyar dolarlık döviz girişi Avrupa'da yaşayan vatandaşları tarafından yapılmıştır.⁵⁶ AB, serbest ticaret ve ortaklık antlaşmalarıyla kıta üzerindeki göç baskısını azaltmayı umarken, Mağrip ülkeleri, bu antlaşmaların AB ile daha sıkı bağların oluşması manasını taşıyacağını düşünmektedir.

Güvenlik güçlerinin göçmen ölümlerindeki rolü, AB ile Mağrip ülkeleri arasındaki ilişkilerin bozulmasına da yol açmaktadır. Libya vatandaşlarının 2004 yılı sonrasında şiddet kullanılarak sınır dışı edildiğine ilişkin hükümetten gelen suçlamalar⁵⁷, göçmenlerle dolu bir botun İtalya gemisi tarafından batırılması⁵⁸ mevcut gerginliklerin oluşmasının ardında yeten sebeplerdendir. Ekim 2015'in ilk haftasında 14 göçmenin tel örgülerde hayatını kaybetmesi ve bu göçmenlerden

⁵⁴ Adam Luedtke, "Uncovering European Union Immigration Legislation: Policy Dynamics and Outcomes", **International Migration**, C:49, No:2, 2009, s.1-27. (Çevrimiçi), <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1468-2435.2009.00588.x/full> , 16.03.2015.

⁵⁵ Dirk Vandewalle, "Uneasy and Unequal Partners: A European perspective on change and development in North Africa", Dirk Vandewalle (ed.), **North Africa: Development and Reform in a Changing Global Economy**, New York, St Martin's Press, 1996, s.91-113.

⁵⁶ International Monetary Fund, "Tunisia: Staff Report for the 2002 Article IV Consultation" **IMF Country Report 02/122**, (Çevrimiçi), <https://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2002/cr02122.pdf> , 09.02.2015

⁵⁷ "Immigration Cooperation with Libya: The Human Rights Perspective", **Amnesty International**, (Çevrimiçi), http://www.amnesty.eu/static/documents/2005/JHA_Libya_april12.pdf , 10.02.2015

⁵⁸ "Italy Probes Navy's Role in Migrant Boat Wreck", **ABC News Online**, (Çevrimiçi), <http://www.abc.net.au/news/2006-08-20/italy-probes-navys-role-in-migrant-boat-wreck/1243082> , 15.02.2015

11'inin sınır kontrol görevlileri tarafından vurulması,⁵⁹ AB'ye yönelik uluslararası kınamayı beraberinde getirmiştir. Septe ve Melila anklavlarını transit geçiş noktası olarak kullanmak isterken “Avrupa'nın utanç duvarında”⁶⁰ hayatlarını yitiren göçmenler, göç ve iltica konusunun tekrardan gündeme taşınmasını sağlamışlardır.

Gerek Mağrip ülkeleri gerekse de AB kıtaya göçmen akışının durmasını önlemek için bir takım önlemler de almıştır. 1973 yılında Cezayir hükümeti tek taraflı olarak vatandaşlarına Fransa'ya göç etmeyi yasaklayan oldukça cesur bir karar almıştır. Küresel düzeyde böylesine bir politik düzenlemeye az rastlanmakla birlikte, karar Mağrip ülkeleriyle Avrupa hükümetleri arasında göçe yönelik yaptırım getiren ender örneklerden bir tanesidir.⁶¹ 1974 yılına geldiğimizde batı Avrupa'daki pek çok ülke gibi Fransız hükümetinin de emek göçüne dur dediği görülmektedir. Ne var ki, 2000 yılı sonrasında Mağrip ülkelerinden Avrupa kıtasına yeniden niteliksiz işgücü akışının yaşanması, göç probleminin bir kez daha gündeme gelmesine sebep olacaktır.⁶²

AB ülkelerinin göç ve iltica politikalarına Kuzey Afrika ülkelerini dahil etmek istememeleri, taraflar arasında işbirliğinin kurulmasını önemli bir süre engellemiştir.⁶³ Her ne kadar AB'nin göç ve iltica yönetimine ilişkin Kuzey Afrika ülkeleriyle söylemsel düzeyde “işbirliği” 1970'lere kadar götürebilse de 1980'li yıllar ve 1990'ların başında AB'nin göç politikaları öneri düzeyinde kalmıştır. Dublin Konvansiyonun hariç tutulması halinde bu politikalar herhangi bir yasal etkiye sahip olmamıştır. Zamanla, gerek taraflar arasındaki göç ve iltica politikalarına yönelik işbirliği noktasında gerekse de göçmen profili açısından ciddi değişiklikler yaşanmaya başlamıştır. Kalifiye işçilerin Avrupa kıtasına gelişi,

⁵⁹ “Spain: Ceuta migrant tragedy- deplorable disregard for human life”, **Amnesty International**, (Çevrimiçi), <http://www.amnesty.org/en/news/spain-ceuta-migrant-tragedy-deplorable-disregard-human-life-2015-02-06> , 15.02.2015

⁶⁰ “Ceuta and Mellila: Europe's Wall of Shame”, **Red Pepper**, (Çevrimiçi), <http://www.redpepper.org.uk/Ceuta-and-Melilla-Europe-s-wall-of/> , 15.02.2015

⁶¹ Stephen Castels, Mark J. Miller, Hein de Haas, **The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World**, Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2003, s.111-113.

⁶² **A.e.**, s.115.

⁶³ Micheal Collyer, “Emigration, Immigration, and the Transit in the Maghreb: Externalization of EU Policy”, Yahia H. Zoubir, Haizam Amirah Fernandez, (ed.) **North Africa: Politics, Region and the limits of Transformation**, Routledge, 2008, s.258-262.

yaşanan göç dalgasının karakterini değiştirmiştir.⁶⁴ Değişen göç profili ile birlikte AB ülkelerinin bu olguya yönelik politikalarında da değişiklikler yaşanmaya başlamıştır. 1 Mayıs 1999 tarihinde yürürlüğe giren Amsterdam Antlaşmasıyla mevcut durum değişmiş, Avrupa Komisyonu'na göç ve ilticaya ilişkin bağlayıcı mevzuat çıkarabilme yetkisi tanınmıştır. Ekim 1999'da Tampere'de toplanan Avrupa Konseyi, politika yapım sürecinde kaynak ve geçiş ülkeleriyle işbirliğine gidilmesini kararlaştırmıştır.⁶⁵

2003 ve 2004 yıllarında Silvio Berlusconi başkanlığı döneminde İtalya ve Libya arasında yasadışı göç ile mücadelede işbirliği için antlaşmalar imzalanmıştır. Yasadışı yollarla ülkeye gelen mültecilerin iadesi için, İtalya tarafından finanse edilen charter uçuşlar ayarlanmış, Libya sınırlarında kontrollerin sıkılaştırılması adına gerekli teknik ekipman ve eğitim desteği verilmiştir.⁶⁶ Mültecilerin Statüsüne İlişkin Cenevre Konvansiyonu ve 1967 Cenevre Konvansiyonu Ek Protokolünü imzalamayan tek ülke olan Libya ile İtalya arasında yapılan ikili antlaşmalar sonucunda, yasadışı yollarla Lampedusa adasına gelen 2600 göçmen ülkelere geri yollanmıştır. Eritre, Somali ve Etiyopya'dan geldiğini iddia eden göçmenlerin ülkede kalmasına izin verilmiştir.⁶⁷ İtalya, kayıtlara geçmeyen göçmenler için Trablus yakınlarında Garyan, Kufra ve Sebha mülteci kamplarının inşasını finanse etmiştir.⁶⁸ Cebelitarık Boğazı yasadışı olarak ülkeye gelen göçmenlerin Avrupa'ya girmek için kullandıkları güzergahlardan bir tanesini oluşturmaktadır. 2003 yılında 18.000'den fazla göçmen İspanya kıyılarında yakalanmıştır. İspanya hükümeti de, İtalya'nın Libya ile kurmuş olduğu antlaşmaya benzer bir işbirliğini Fas ile kurmaya çalışmış, Fas hükümeti üçüncü ülke vatandaşlarını geri kabul etmeye yanaşmamıştır. 1992

⁶⁴ A.e., s.264-265.

⁶⁵ A.e., s.266-268.

⁶⁶ Silja Klepp, "Italy and its Libyan Cooperation Program: Pioneer of the European Union's Refugee Policy?", (Çevrimiçi), <http://www.mei.edu/content/italy-and-its-libyan-cooperation-program-pioneer-european-union%E2%80%99s-refugee-policy> , 15.02.2015

⁶⁷ Yahia H. Zoubir, Haizam Amirah Fernandez, **a.g.e.**, s.258-268.

⁶⁸ Rutvica Andrijasevic, "How to Balance Rights and Responsibilities on Asylum at the EU's Southern Border of Italy and Libya", **University of Oxford Center on Migration, Policy and Society**, 2006, s.12.

yılında bu konuda sözüm ona bir antlaşmaya varılsa da, söz konusu antlaşmanın uygulanabilirliği konusunda hala pek çok tartışma mevcuttur.⁶⁹

Özellikle 1990’larda Cezayir’de yaşanan çatışmalar dolayısıyla, Kuzey Afrika’dan Avrupa’ya doğru yaşanan göçte 1995 yılıyla birlikte ciddi bir artış gözlemlenmiştir. 1990 yılında Cezayirli göçmenlerin %97’si Fransa’da yaşarken, o dönemden bu yana 100.000 Cezayirli iltica talebinde bulunmuştur. İltica taleplerinin %20’si Fransa’ya yapılırken, yalnızca %10 u kabul görmüştür. İltica talebi reddedilen göçmenlerin kayıt dışı yollarla Avrupa kıtasında kalması göç sorununu tırmandıran unsurlardan birini oluşturmuştur. AB’nin pek çok ülkesinde bu gün ciddi oranda Cezayirli nüfusu bulunmakta olup, her yıl yaz aylarında ise Faslı göçmenlerin iadesi için “Operation Transit” adı altında operasyonlar düzenlenmektedir. Yalnızca 2005 yılında 2 milyon kişinin iadesi için hazırlıklar yapılmıştır.⁷⁰

Kuzey Afrika’dan Avrupa kıtasına doğru akan göçün hafifletilmesi için, Mağrip ülkeleri arasında göçün ve vizesiz seyahatin sağlanması olanaklar dahilinde görülmemektedir. ECOWAS gibi bir yapılanmayı diğer Afrika ülkeleri arasında sağlamak mümkünken, Arap Mağrip Birliği’nin Cezayir-Fas kara sınırı kapalı, Fas-Moritanya sınırı ise silahlandırılmış askeri bölgedir. Cezayir-Moritanya ve Cezayir-Libya sınırlarının da geçiş için kullanışlı olmamasından dolayı geriye iki kara sınırı kalmaktadır. Tunus-Cezayir ve Tunus-Libya kara sınırları... Bu iki kara sınırı da Tunus’un diğer Mağrip ülkelerinden ciddi göçmen çekiyor olması dolayısıyla sıkı kontrol altındadır. Tunus, komşularına vize uygulamaktadır. İşçi göçüne yönelik de kontroller oldukça sıkı yürütülmekte olup, başka bir Mağrip ülkesinde çalışmak isteyen bireylerin çalışma vizesi almaları gerekmektedir.⁷¹

Pek çok güney Avrupa ülkesi göçmen akışını durdurmaya yönelik daha sıkı önlemler almaya başlamışken, bu ülkelerin büyük bir sıkıntıyla karşı karşıya kalmadan göçmenleri ağırlayabilecek olmaları ciddi bir ironi teşkil etmektedir. Güney Avrupa ekonomilerinin önemli bir çoğunluğunun kuzey Avrupa ekonomileri ile rekabet edebilmesi için başta Kuzey Afrika olmak üzere üçüncü ülkelerden

⁶⁹ Yahia H. Zoubir, Haizam Amirah Fernandez, **a.g.e.**, s.270.

⁷⁰ **A.e.**, s.275-276.

⁷¹ **A.e.**, s.278.

gelecek ucuz işgücüne ihtiyacı bulunmaktadır. Bugün göç konusundaki mühim problemlerden bir tanesi, Avrupa'daki "Polonyalı tesisatçı" jargonuyla hatırladığımız, vasıfsız işlerin göçmenler tarafından işgal edilmesinden ileri gelmektedir. Bu noktada, ABD ile bir yarış halinde kalifiye işçileri kıtaya çekebilmek için AB "mavi kart" uygulamasını başlatmıştır.⁷² Schengen ve Frontex gibi mekanizmalarla ülkeler arasında artan işbirliği, kolluk kuvvetleri, vize kontrolleri ile iltica politikaları açısından tesis edilen bilgi alışverişi yasa dışı göçün önlenmesinde şimdiye kadar sınırlı bir etki yaratabilmiştir. Yapılan bazı öngörülere göre, an itibariyle Kuzey Afrika'daki 20 milyon insanın, maaşların kendi ülkelerindekinden sekiz ila on kat daha yüksek olduğu Avrupa ülkelerine göç etmenin yollarını arayacağını dile getirmektedir.⁷³ Dış sınırların mühürlendiği, korunaklı "Kale Avrupası'nın" oluşması, bu sorunu çözmeyeceği gibi, yasadışı göç ile mevcut problemi daha da alevlendirecektir. Avrupa'daki politika yapıcılarının, Mağrip ülkelerinden gelerek ucuz işgücüyle Avrupa endüstrisine ciddi katkıları bulunan bu göçmen toplumları Avrupa'ya entegre etmeye çalışmaları daha yerinde bir karar olacaktır. Irkçı ve toplumdaki dışlayıcı göç politikalarının göçmen gruplara yönelik sürdürülmesi, bölgesel güvensizliği ve toplumsal kutuplaşmayı tetikleyerek, İslam ve Avro-Amerikan dünyası arasındaki Soğuk Savaş'ın fitilini yakacaktır. AB'nin İslami partiler ile olan iletişim kanallarını güçlendirmesi, bölge ile göç ve iltica noktasında kurulacak işbirliklerinin yoğunlaşması batı karşıtı radikalleşmenin önlenmesi için başat çözüm yollarından biri olacaktır.

1.2.2. ENERJİ ARZI

Winston Churchill'in Birinci Dünya Savaşı'nda İngiliz filosunun güç kaynağını kömürden petrole çevirmesiyle birlikte enerji kaynakları güvenlik stratejilerinin merkezi haline gelmiştir.⁷⁴ Enerji kaynaklarının toplumsal ve ekonomik kalkınmayı sağlayan itici kuvvet olması, enerji arzının güvenlileştirilmesini sağlayan başat sebepler arasında yer almaktadır. 1970'lerde

⁷² Peter Seeberg, "Learning to Cope: The Development of European Immigration Policies Concerning the Mediterranean Caught Between National and Supranational Narratives", Jakob Horst, Annette Jünemann, Delf Rothe (ed.), **Euro Mediterranean Relations after the Arab Spring: Persistence in Times of Change**, London, Ashgate Publishing, 2013, s.70-91.

⁷³ Stephan C. Calleya, **a.g.e.**, s.17-65.

⁷⁴ Daniel Yergin, "Ensuring Energy Security" **Foreign Affairs**, C: 85, No:2,2006, s.69-76.

yaşanan petrol krizi ile beraber, enerji güvenliği dış politikada siyasi ve ekonomik baskı aracı olarak kullanılabilecek yeni bir yumuşak güç olarak ortaya çıkmıştır. Toplumsal refah ve ekonomik kalkınma için haiz olduğu önem dolayısıyla, enerji arzının kesintisiz sağlanması için gerektiğinde güç kullanılması Carter Doktrini'ne göre haklı kılınmaktadır.⁷⁵ 1970 petrol krizine cevaben Uluslararası Enerji Ajansı'nın almış olduğu önlemler akabinde, enerji fiyatlarının 1980'lerde dipleri görmesiyle enerji arzı meselesi bir süreliğine rafa kalksa da, 1991 Körfez Savaşı ile yeniden uluslararası güvenlik analizlerinin başköşesine oturmuştur. 2006 yılında yaşanan Rusya-Ukrayna gaz krizi, Irak'taki enerji kaynaklarına yönelik mevcut terörizm tehlikesi ve İran'ın nükleer programına ilişkin muhalefetin enerji fiyatlarını negatif yönde etkileyebileceği endişesi, enerji arzının güvenlik kapsamında ele alınmasını bir kez daha hatırlatan yakın dönem örnekleri teşkil etmektedir.

AB petrol ihtiyacının %83 ünü ve doğal gaz ihtiyacının da %66'sını ithal eden, enerjide dışa bağımlı bir birliktir. AB'nin enerji ithalatını ekonomik ve siyasi olarak güvenilirliği az olan Rusya, Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerinden yapıyor olması, AB'i enerji politikasını gözden geçirmeye itmektir.⁷⁶ Tüm bu sebeplerden dolayı Mağrip ülkeleri ile Güney Avrupa arasında kurulan en kuvvetli bağ da şüphesiz enerji sektöründe karşımıza çıkmaktadır. Cezayir gazını Fas üzerinden İspanya ve Fransa'ya ulaştıran boru hattı ile, 1983 yılında açılan ve Cezayir doğalgazını Tunus ve Sicilya boğazı üzerinden İtalya'ya ileten doğal gaz boru hatları Avrupa-Mağrip arasındaki işbirliğini temsil eden önemli örnekler arasındadır.⁷⁷

1970'lerde Akdeniz'de mevcut olan enerji ağlarının fotoğrafını çektiğimizde, Cezayir'in doğal gaz rezervlerinin yaygın olarak bilindiği ve kamu iktisadi teşekkülü olan Sonatrach'ın (*Société Nationale pour la Transport et la Commercialisation des Hydrocarbures*) sıvılaştırılmış doğal gaz ihracatıyla gelirlerini arttırmaya çalıştığı gözlemlenmektedir. Bu dönemde Cezayir ile doğal gaz ithalatının yapılabilmesi için gerekli projelerin hayata geçirilmesi adına hükümetler ve kamu iktisadi teşekkülleri

⁷⁵ Micheal Mandelbaum, **The Case for Goliath: How America Acts as the World's Government in the 21st Century**, New York, Public Affairs, 2005, s.95.

⁷⁶ Eurostat, (Çevrimiçi), http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Energy_production_and_imports , 20.04.2015

⁷⁷ Stephan C. Calleya, **a.g.e.**, s.52-59.

nezdinde pek çok toplantı yapılmıştır.⁷⁸ 1970'lerin başlarında İtalyan KİT Ente Nazionale Idrocarburi Akdeniz'den geçecek bir boru hattının önde gelen destekçilerinden olmuştur. Sıvılaştırılmış likit gazın ilk etapta gemiler aracılığıyla deniz yolu üzerinden taşınması düşünülse de “Transmed” projesi daha fazla destek görmüş ve Cezayir gazının Avrupa'ya nakliyatı 1983 yılında başlamıştır.⁷⁹ Gemi nakliyatı yerine deniz altından geçecek bir doğal gaz boru hattının seçilmesinin ardında yatan sebep de, enerji arzı güvenliğini sağlama çabasından kaynaklanmıştır. Cezayir doğal gaz sıvılaştırma tesislerinde bulunan gazın gemiler aracılığıyla farklı ülkelere sevkiyatı mümkünken, Tunus'a transit ülke haklarının tanınmasının ardından Sicilya boğazı üzerinden İtalya'ya gazı getirecek doğal gaz boru hattının bu enerji kaynağını başka bir yere aktarmasının mümkün olmaması ENI şirketini Transmed projesine destek vermeye itmiştir. İtalya'ya olan doğal gaz akışı 1983 yılında başlarken, Cezayir gazının İspanya'ya ulaşması ancak 1996 yılında Avrupa-Mağrip Gaz boru hattının açılmasıyla mümkün olabilmektedir. Peki İspanya ve İtalya arasındaki 13 senelik bu fark neden kaynaklanmıştır?

Her şeyden evvel, 1970'lerde uluslararası sülardan geçerek sınır aşan deniz altı doğalgaz boru hatlarının tesis edilmesi başlı başına karmaşık siyasi, ekonomik ve teknik süreçleri içeren bir olgudur. Transmed projesinin bu kadar çabuk bitirilmesinin temel sebeplerinden biri, siyasi ve ekonomik olarak İtalya hükümetinden ciddi destek alan bir iktisadi kurumun, ENI'nin varlığından ileri gelmektedir.⁸⁰ O dönemde Po vadisinde keşfedilen sınırlı doğal gaz kaynaklarını bir kenara koyacak olursak⁸¹, enerji ihtiyacında dışarı bağımlı olan İtalya için, artan enerji talebini karşılamak üzere ithalata yönelmekten başka bir çare bulunmamaktaydı. Tam da bu sebepten ötürü Enrico Mattei önderliğindeki ENI şirketi Mısır, İran, Fas, Libya, Sudan, Tunus ve Nijerya ile iyi ilişkiler içerisinde olmuştur. 1959 yılında Mattei'nin Moskova'yı ziyareti ve Sovyetlerle doğal gaz

⁷⁸ Mark H. Hayes, “The Transmed and Maghreb Projects: Gas to Europe from North Africa”, David G. Victor, Amy M. Jaffe, Mark H. Hayes (ed.), **Natural Gas and Geopolitics, From 1970 to 2040**, Cambridge, Cambridge University Press, 2006, s.49.

⁷⁹ A.e., s.50.

⁸⁰ A.e., s.51.

⁸¹ A.e., s.53.

antlaşmasına varması NATO ve ABD'den büyük tepki toplamıştı.⁸² Sovyetler Birliği ile yapmış olduğu antlaşmalar ve Cezayir Ulusal Kurtuluş Cephesi'ne vermiş olduğu destek dolayısıyla Avrupa gizli servislerinin dikkatini çeken ve 1962 yılında şüpheli bir şekilde hayatını kaybeden Enrico Mattei'nin yokluğuna rağmen⁸³, kurulan tüm bu ilişkiler ağı sayesinde 1965'lere gelindiğinde İtalya batı Avrupa'nın en büyük doğal gaz üretici ve tüketici ülkesi konumuna gelmişti.⁸⁴ 1973 yılına gelindiğinde ENI şirketi Cezayir ile 25 yıllığına geçerli olacak ve yılda 11.75 milyar metreküplük gaz akışı sağlayacak bir sözleşme imzalayarak enerji sektöründe tesis edilen ilişkileri bir adım daha ileriye taşıyacaktı.⁸⁵

Tıpkı İtalya gibi İspanya da yerel enerji kaynakları yeterli olmayan ülkeler arasındaydı. 1960'larda petrol ve doğal gaz üretimi bulunmayan ülke, enerji ihtiyacını düşük kalitedeki kömür üretimi ve ithalat ile karşılamaktaydı. 1960-1973 yılları arasında yıllık enerji talebi üç katına çıkan İspanya, ithal ettiği petrol ile enerji ihtiyacının üçte ikisini karşılar duruma gelmişti.⁸⁶ Dolayısıyla tıpkı diğer Avrupa ekonomileri gibi İspanya ekonomisi de, 1973 petrol krizinin ağır baskısı altında bulunmaktaydı. Ekonomik ve sınai kalkınma için ithal enerji kaynaklarına dayalı olan ülkede ödemeler bilançosu dengesizlikleri, artan faiz oranları ve enflasyon, ekonominin yavaşlamasına sebep olmuştu. 1970-1975 yılları arasında petrol fiyatlarının neredeyse altı katına çıkmasına rağmen, İspanya enerji talebinde azalma olmamış, bilakis ülkenin yaşamış olduğu kalkınmaya bağlı olarak bu dönemdeki enerji talebi de giderek artmıştı.⁸⁷

Yaşanan tüm bu enerji arzı problemlerini çözmek üzere, İtalya'ya paralel olarak İspanyol ve Fransız şirketleri de, Cezayir gazını Avrupa'ya taşımak için doğal

⁸² Daniele Pozzi, "Techno management competencies in Enrico Mattei's Agip: A prolonged accumulation process in an international relationship network", **2003 BHC/EBHA Meeting**, (Çevrimiçi), http://www.thebhc.org/sites/default/files/Pozzi_0.pdf, 15.02.2015

⁸³ Celani Claudio, "New proof that Italian industrialist Enrico Mattei was murdered", **Executive Intelligence Review**, C:22, No:29, 21 July 1995, s.13.

⁸⁴ Joel Darmstadter, Perry D. Teitelbaum, Jaroslav G. Paloch, **Energy in the World Economy: A Statistical Review of Trends in Output, Trade and Consumption since 1925**, Baltimore, John Hopkins Press, 1972, s. 95.

⁸⁵ Mark M. Hayes, **a.g.e.**, s.57.

⁸⁶ International Energy Agency, "Energy Policies and Programmes of IEA Countries: 1977 Review" Paris, International Energy Agency, Aktaran; Mark M. Hayes, **Natural Gas and Geopolitics, From 1970 to 2040**, Cambridge, Cambridge University Press, 2006, s.64.

⁸⁷ Mark H. Hayes, **a.g.e.**, s.49.

gaz boru hattı inşasına yönelik benzer projeler üzerinde çalışmaktaydı. Önerilen ilk doğal gaz boru hattı, Cezayir'in en önemli doğal gaz kaynaklarının bulunduğu Hassi R'Mel'den başlayarak 450 metre derinliğinde, Cebelitarık boğazında 40 km ilerleyecek ve oradan İspanya'nın kuzeyine ulaşacaktı. Söz konusu doğal gaz boru hattının Strasbourg'a erişerek Fransa'ya hizmet vermesi halinde, proje 3200 kilometreye ulaşacaktı. Önerilen ikinci doğal gaz boru hattı ise yine Hassi R'Mel bölgesinden yolculuğuna başlayacak, halihazırda Arzew'de bulunan doğal gaz sıvılaştırma tesislerinden geçerek, 2500 metre derinlikte Akdeniz'de 200 kilometre ilerleyerek Almeria'ya varacaktı. Teknik sınırlar ve gerekli sermaye yatırımının bu dönemde bulunamaması dolayısıyla önerilen projeler bir süreliğine rafa kalkmıştı.⁸⁸

Teknik ve ekonomik kısıtların yanı sıra, bölgesel siyasi gerginlikler de, Cebelitarık'tan geçecek doğal gaz boru hattının tesisini imkansız kılmaktaydı. Cezayir'in 1962'de bağımsızlığını kazanmasından bu yana, Fas ve Cezayir arasında sınır çatışmaları sürmekteydi. 1963 yılında yaşanan "Kumlar Savaşı" ile baş gösteren silahlı çatışmalar, ilerleyen yıllarda iki ülke arasında aralıklarla vuku bulan sürtüşmelerin temelini oluşturmaktaydı.⁸⁹ Cezayir'in bu sebeple Fas'ın transit ülke olacağı herhangi bir doğal gaz antlaşmasına yanaşmak istememesi, Avrupa ile kurulacak işbirliğini engellemekteydi. Transmed projesiyle birlikte İspanyol Enegas şirketinin de, tıpkı ENI gibi taraflarla ayrı ayrı masaya oturabilmesinin mümkün olduğu görülse de, 1970'lerle birlikte Batı Sahra ve Atlantik kıyısında başlayan siyasi gerilim, işbirliğine bir kez daha sekte vuracaktı.

AB'nin bölgeyle yürütmüş olduğu en önemli projeyi ise DESERTEC oluşturmaktaydı. Enerji politikası dahilinde karbon nötr bir ekonomi kurmayı hedefleyen AB son dönemde yenilenebilir enerji kaynaklarına büyük önem vermektedir. DESERTEC'in hem Mağrip ülkelerindeki gıda kıtlığına, küresel iklim değişikliğine çözüm sağlayacağı hem de Avrupa'ya temiz enerji getireceğine ilişkin inanç, projenin AB nezdinde önemli siyasi destek görmesini sağlamıştır. Örneğin 2008 yılında hayata geçen Akdeniz için Birlik projesinde de yenilenebilir enerji

⁸⁸ John C. Pawera, **Algeria's Infrastructure: An Economic Survey of Transportation, Communication and Energy Resources**, New York, Praeger, 1964, s.80-91.

⁸⁹ The Sand War: An Overview of an Instrumentalized Conflict, (Çevrimiçi), <https://mjmes.wordpress.com/2014/03/29/article-6/>, 19.03.2015.

kaynaklarının önemine atıfta bulunulmuş Avrupa Komiseri Günthe Oettinger defalarca projenin önemine vurgu yapmıştır.⁹⁰ Söz konusu proje sadece birkaç güneş paneli üreticisinin dikkatini çekmiş ve beklenen başarı yakalanamamıştır.

AB'nin enerji arzı güvenliğinde son dönemde özellikle Kuzey Afrika ülkelerine olan bağımlılığı artmaktadır. Bu noktada üye ülkelerin Cezayir'den ithal ettikleri petrol ve doğal gaz önem arz etmektedir. Cezayir'den başlayan ve Fas üzerinden İspanya'ya ulaşan doğal gaz boru hattının 1996 yılında inşa edilmesinin akabinde, 2004 yılında İtalya doğal gazının %32 sini, 2003 yılında Yunanistan %30 unu ve 2002 yılında İspanya doğal gazının %57 sini Cezayir'den ithal etmiştir. AB geneline bakıldığında ise 2001 yılında 15 üye ülkenin doğal gaz ihtiyaçlarının %26'sını Cezayir ve Libya'dan karşıladığı görülmekle birlikte bu rakamın 2020 yılına gelindiğinde %40 a çıkması beklenmektedir.⁹¹ 2001 yılında AB yayınlamış olduğu yeşil belgede, artan talep dolayısıyla, Kuzey Afrika ve Rusya ile enerji sektöründe kuvvetli siyasi ve fiziksel bağların oluşması gerektiğini, Ortadoğu ve Orta Asya ile kurulacak yeni doğalgaz hatlarıyla bu talebin karşılanabileceğini dile getirmekteydi.⁹² Yenilenebilir enerji kaynaklarındaki düşük randıman ve yüksek maliyet dolayısıyla Avrupa sanayinin yükselişinde başat rol oynayan Ortadoğu ve Kuzey Afrika enerji kaynakları, mevcut durum göz önüne alındığında bu önemini ilerleyen yıllarda da şüphesiz sürdürecektir. Bölgede yaşanan çatışmalar ve terörizmin tetikleyeceği istikrarsızlık enerji fiyatlarında dalgalanmalar oluşturabilir. Böylesi dalgalanmalar AB ekonomisini derinden sarsabileceğinden, birliğin şüphesiz bölge ile olan işbirliğini azami düzeyde tutması gerekliliği su götürmez bir gerçektir.

⁹⁰ Delf Rothe, "Welcome to the Desert: Regional Integration and Identity Change through an EU-MENA Energy Partnership", Jakob Horst, Annette Jünemann, Delf Rothe (ed.), **Euro-Mediterranean Relations after the Arab Spring, Persistence in times of Change**, London, Ashgate Publishing, 2013, s.197-208.

⁹¹ George Joffe, "The European Union and the Maghreb", Richard Gillespie (ed.), **Mediterranean Politics**, New Jersey, Fairleigh Dickinson University Press, 1994, s.20-32.

⁹² European Commission, "Green Paper: Towards a European Strategy for the Security of Energy Supply", **Office for Official Publications of the European Communities**, (Çevrimiçi), http://europa.eu/legislation_summaries/energy/external_dimension_enlargement/127037_en.htm, 23.02.2015

1.2.3. TERÖRLE MÜCADELE, İNSAN VE UYUŞTURUCU KAÇAKÇILIĞI

Terör ve terörle mücadele uluslararası güvenliğin gündemini uzun zamandır meşgul eden konular arasındadır. Ne var ki, 11 Eylül saldırıları sonrasında terörle mücadele yeni bir boyut kazanmıştır. Amerika’da gerçekleşen saldırı, modern toplumların ve süper güçlerin dahi kendi vatandaşlarını koruma noktasında ne kadar savunmasız olduğunu göstermiştir. Bugün dünyanın neredeyse her bölgesinde yerel terör örgütleri bulunmaktadır. Soğuk Savaş sonrası dünya bizlere terör örgütlerinin sınır aşan, uluslararası bir mahiyete kavuştuğunu göstermektedir. El-Kaide ve benzeri terör örgütleri Akdeniz kıyıları da dahil olmak üzere dünyanın farklı bölgelerinde mevcudiyetini sürdüren ve uluslararası güvenliği tehdit eden unsurlar arasındadır. Bugün terörizmin kök nedeniyle alakalı herhangi bir uzlaşıya varılamasa da, terör saldırılarını gerçekleştiren kişilerin psikolojisi ile siyasi ve ideolojik faktörlerin söz konusu eylemlerin hayata geçmesinde itici faktörler olduğu düşünülmektedir. Toplumdaki bazı gruplara yönelik ayrımcılık, etnik azınlıkların yok sayılması, toplum bireyleri arasındaki sosyo-ekonomik uçurumlar Akdeniz bölgesinde istikrarsızlığa sebep olmaktadır. Akdeniz gibi, siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel açıdan oldukça heterojen olan bir bölgede toplumsal ve ekonomik farklılıkların önlenememesi terör eylemlerini de beraberinde getirmektedir.⁹³

Terörizm, bölgesel çıktıları olan uluslararası bir problem haline gelmiştir.⁹⁴ Sınır aşan terör eylemleri terörle mücadele birimlerinin kurulmasını beraberinde getirmiş ve birimler arasında ulus aşırı işbirliğini gerekli kılmıştır. 11 Eylül saldırısı, 2003 Mayıs ayı Casablanca ve 2004 Madrid bombalı eylemleri, 2004 yılında Hollandalı film yönetmeni Theo van Gogh’un öldürülmesi, 2005 yılı Londra metrosunun bombalanması ve son olarak Charlie Hebdo olayları uluslararası arenada kaygı ve endişenin artmasına yol açmıştır. Bu eylemlerin bazılarında Fas’lı vatandaşların bulunması Avrupa Birliği’ni Mağrip ile olan ilişkilerini terörist eylemler noktasında da gözden geçirmeye itmiştir. Avrupa terörle mücadele

⁹³ Stephan C. Calleya, **a.g.e.**, s. 72-73

⁹⁴ Peter Hennesy, “From Secret State to Protective State”, Peter Hennesy (ed.), **The New Protective State: Government Intelligence and Terrorism**, London, Continuum, 2007, s.36-53.

birimlerine ayrılan bütçelerde ciddi artışlar olmuş ve bu ekiplerin yetki alanları oldukça genişletilmiştir.⁹⁵

Terörle mücadele polislerinin faaliyetlerinde, suça götürecek eylem gerçekleşmeden önleme anlayışı bulunmaktadır. Sınır güvenliğinin artırılması, soruşturma ve gözetleme faaliyetlerinin daha geniş ekseninde yürütülmesi ve istihbarat toplanması gibi eylemlerle karar alıcı birimlerin olası tehditler öncesinde bilgilendirilmesi günümüz terör hareketlerinin önlenmesinde başvurulan yöntemler arasında yer almaktadır.⁹⁶ Tek bir başarılı eylemin binlerce kişinin hayatına mal olabileceği düşünüldüğünde terör eylemlerinin gerçekleşmeden önlenmesinin büyük öneme sahip olduğu su götürmez bir gerçektir.⁹⁷ Terör önleyici eylemlerin kişisel hak ve hürriyetlere tecavüzü işin bir diğer boyutunu oluşturmaktadır. Şüpheli ve potansiyel terörist kavramları yasal olarak belirlenmediğinden, terörle mücadele önlemleri bazen oldukça sert olabilmektedir. George W. Bush'un Terörle Küresel Mücadele programı kapsamında Amerika Merkezi İstihbarat Teşkilatı (CIA) ve İtalyan İstihbarat ve Haberalma Servisi (SİSMİ) işbirliğiyle 17 Şubat 2003 tarihinde Milano'da sokakta yürürken kaçırılan, işkenceye maruz kaldığı öne sürülen ve hakkında hiçbir suçlama yapılmaksızın on dört ay boyunca göz altında tutulan Hassan Mustafa Osama Nasr mevcut terörle mücadele sisteminin çarpıklığını gözler önüne sermiştir.⁹⁸ Bu tarz operasyonlar, Avrupa'da yaşayan Müslümanlara yönelik önyargının da artmasını ve Avrupa'da İslamofobi'nin doğmasını beraberinde getirmiştir. Fas Uluslararası İşbirliği ve Dış Yatırım Nezdinde Devlet Sekreteri Salah Brik Hannachi gerginleşen ve kutuplaşmaya doğru yol alan Kuzey-Güney ilişkilerini şu sözlerle açıklamıştır.

⁹⁵ Claudia Hillerbrand, **Counter-Terrorism Networks in the European Union: Maintaining Democratic Legitimacy after 9/11**, Oxford, Oxford University Press, 2012, s.14-15

⁹⁶ Kristof Verfaillie, Tom van der Beken, "Proactive Policing and the Assessment of Organised Crime, **Policing: An International Journal of Police Strategies&Management** , C:31, No:4, 2008, s.534-555.

⁹⁷ Gregory F. Treverton, **Intelligence for an Age of Terror**, Cambridge, Cambridge University Press, 2009, s.5-13.

⁹⁸ Steve Hendricks, **A Kidnapping in Milan: The CIA on Trial** , New York, W.W. Norton&Co., 2010, s.8-12.

“ Avrupa’da giderek Mağrip’in yabancı hatta düşman bir dünya olduğuna ilişkin kanı uyanıyor ve bazı kişiler tekrardan kutsal haç ile hilal arasındaki bu savaşın geri döndüğünü düşünüyorlar.”⁹⁹

Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesinde siyasal İslam, sömürgeciliğe karşı direncin yönlendirilmesinde her zaman etkin bir rol oynamıştır. Soğuk Savaş döneminde komünist yayılmacılığın önlenmesi için ABD tarafından bizzat desteklenen İslami hareket, Soğuk Savaşın sona ermesiyle birlikte operasyon alanını yeniden eski kolonyal güçlere doğru kaydırmıştır. İslami muhalefetin ezilmesi için batıdan destek görerek mevcut rejimlerini meşrulaştıran diktatörlerle siyasi arenada mücadele edemeyeceğini anlayan İslami hareket yer altına çekilerek El-Kaide şubeleri olarak gayr-ı meşru yöntemlerle mücadelesine devam etmiştir. Bu durumun en güzel örneği Cezayir’de görülmüştür. 1980’lerde Komünist cephe ve Berberilerle mücadele eden ve 1992 yılında ilk çok partili seçimlerden zaferle ayrılan İslami Selamet Cephesi’nin, seçimlerin geçersiz sayılmasıyla iktidardan uzaklaştırılması iç savaşı beraberinde getirmiştir. Her ne kadar 1999 yılında Abdelaziz Bouteflika’nın kısmi af önerisiyle pek çok milis kuvvet silah bıraksa da, Vaaz ve Savaş için Selefi Grup 2006 yılında İslami Mağrip El Kaide’si olarak yeniden yapılanmış ve terör eylemlerine devam etmiştir.

24 Aralık 1999 tarihinde Cezayir Silahlı İslami Grubun (*al-Jama’ah al İslamiyah al-Musallaha*) 8969 sefer sayılı Air France uçağını kaçırmayla Fransa ve Cezayir arasındaki ilişkiler gerilmiştir. İslami Selamet Cephesi’nin 1992’de kazanmış odluğu seçimlerin askeri hükümet tarafından geçersiz kılınması üzerine şiddet eylemlerine başvuran grubun en ses getiren eylemini 1999 tarihlerinde gerçekleştirmiş olduğu bu uçak kaçırma teşkil etmiştir. Üç kişinin hayatını kaybettiği terör eyleminde, uçakla Eiffel Kulesi’nin patlatılmasının hedeflenmesi hem 11 Eylül olayları için bir ilham kaynağı teşkil etmiş hem de Akdeniz bölgesindeki ulus ötesi ilişkilerin bir kez daha gerilmesine sebep olmuştur.

⁹⁹ Howard LaFranchi, “Costs of a one-way culture flow”, Christian Science Monitor, 27 January 1993, s.26-28. Aktaran; Carl Dawson, **EU Integration with North Africa: Trade Negotiations and Democracy Deficits**, New York, I.B Tauris & Co. Ltd, 2009. s. 28-30.

Mağrip bölgesi ve terörizm dendiğinde şüphesiz akla ilk gelen ülke ise Libya olmaktadır. Sirte körfezi krizi dolayısıyla, Amerika Birleşik Devletleri'yle gergin ilişkilere sahip olan Libya'nın 1986 yılında ABD'li askerlerin uğrak yeri olan Berlin'deki La Belle diskosunu bombaladığının iddia edilmesi¹⁰⁰ ve ardından ABD uçaklarının Trablus ve Bingazi'yi vurması Libya ile ABD ilişkilerini iyiden iyiye tırmandırmış ve Libya'nın teröre destek veren ülke olarak anılmaya başlamasına sebep olmuştur. Trablus ve Bingazi bombalamalarına misilleme olarak 1988 yılında yaşanan ve arkasında Libya gizli istihbarat servisinin olduğu düşünülen Lockerbie faciası Libya'ya uygulanacak ekonomik ve diplomatik tecridi beraberinde getirmiştir.¹⁰¹ Özellikle Trablus ve Bingazi bombalamalarında karşılık olarak Libya'nın atmış olduğu füzelerin Lampedusa açıklarına düşmesi Libya-İtalya ilişkilerinin bozulmasına da yol açmıştır.

AB ve Mağrip ülkeleri ilişkilerini bozan hususlardan bir diğerini de uyuşturucu ve insan kaçakçılığı oluşturmaktadır. AB-Fas arasındaki ilişkiler Komisyon tarafından basına sızan ve Fas'ı dünyanın önde gelen esrar üretici ve uyuşturucu kaçakçısı olmakla suçladığı raporun ardından gerilmiştir. Dünya Bankası'nın Fas'taki yolsuzluğun endemik bir hal aldığını dile getirdiği raporun yayınlanmasının ardından, Avrupa Birliği Komisyonunun sızdırmış olduğu raporda da Fas önde gelen ailelerinin uyuşturucu kaçakçısı oldukları iddiası basında geniş yankı bulmuştur. Bu raporların akabinde ülkede geniş çaplı tutuklamalar başlatılmış, sanıklardan bilgi alabilmek için işkencenin yapıldığı iddiaları tüm odağın Fas üzerinde yoğunlaşmasını beraberinde getirmiştir.¹⁰² Uzun yıllar boyunca, yolsuzluktan beli bükülmüş toplumun, böylesi bir skandal sonrasında dahi hükümetin harekete geçmesi için dış ülkelere gelen baskının elzem olduğunu görmesi

¹⁰⁰ "4 Guilty in Fatal 1986 Berlin Disco Bombing linked to Libya", **New York Times**, (Çevrimiçi), <http://www.nytimes.com/2001/11/14/world/4-guilty-in-fatal-1986-berlin-disco-bombing-linked-to-libya.html>, 21.02.2015

¹⁰¹ "Colonel Gadaffi ordered Lockerbie bombing", **BBC News**, (Çevrimiçi), <http://www.bbc.co.uk/news/uk-scotland-south-scotland-12552587>, 21.02.2015

¹⁰² Assou Massaou, "Nettoyage d'hiver", *Jeune Afrique*, No:1834, 28 February-5March 1996, s.17. Aktaran; Carl Dawson, **EU Integration with North Africa: Trade Negotiations and Democracy Deficits**, New York, I.B Tauris & Co. Ltd, 2009, s.58.

kamuoyunda infial yaratmış ve olaylar hazmedilmesi daha da zor bir hale gelmiştir.¹⁰³

Cebelitarık Boğazı'ndan geçerek Avrupa'ya ulaşılırken yaşanan zorluklar göçmenleri kaçakçılık yapan çetelerden yardım almaya itmekte ve söz konusu durum da bir başka istikrarsızlık kaynağı olarak ortaya çıkmaktadır. Médecins Sans Frontières'in yaptığı araştırmaya göre 1995-2005 yılları arasında 5000 göçmenin hayatını kaybetmesi, bölgede göz ardı edilmemesi gereken organize insan kaçakçılığı çetelerinin oluşmasını beraberinde getirmiştir.¹⁰⁴ Uyuşturucu kaçakçılığı, yasadışı göç gibi konularda yaşamış olduğu sıkıntılar Fas'ın Fransa himayesinde Avrupa Birliği ile olan ilişkilerini daha da güçlendirmeye itmiştir. Nisan 1996'da veliaht prens Muhammed, kraliyet danışmanı Andre Azoulay, Fas maliye, tarım, ticaret bakanları ve önde gelen iş adamlarıyla Paris Konferansına katılmıştır. Fransa başbakanı Alan Juppe ve Avrupa Komiseri Emma Bonino'nun katıldığı konferans Fas-AB ilişkilerinin masaya yatırılması açısından önem teşkil etmiştir.¹⁰⁵ Paris Konferansı sonrasında Fransa'nın Fas'a yapmış olduğu yardımlar, Fas'ın Brüksel'e giden tüm yolların Paris'ten geçtiğini idrak etmesini sağlamıştır. Diğer yandan, uyuşturucu kaçakçılığı, yasadışı göç, Faslı göçmenler, Kuzey Afrika'daki ticari ve siyasi imtiyazların korunması gibi konularda Fransa'nın Fas ile kurulmasını gerekli gördüğü işbirliği, bu iki ülkeyi karşılıklı olarak bağımlı hale getirmiştir.

Her ne kadar Mağrip hükümetleri terör ile mücadelede büyük çaba gösteriyor olsalar da, İslami Mağrip El-Kaidesi gibi ulus aşırı ve sınır ötesi bağları olan terör örgütleri bölgede aktif faaliyetlerine devam etmektedir. AB, güvenlik strateji belgelerinde terörün potansiyel tehdidin farkında olsa da birliğin Mağrip ülkeleriyle olan terörü önlemeye yönelik işbirliği maalesef oldukça sınırlı düzeyde gerçekleşmektedir. Mevcut işbirliği adli sistemde reformu öngören, sınır yönetiminin genişletildiği projelerle sınırlı kalmaktadır. Tüm bu çabalar terör eylemlerinin

¹⁰³ Hicham Ben Abdallah El Alaoui, "La monarchie marocaine tentée par la réforme", Le Monde Diplomatique, September 1996, s.15-19. Aktaran; Carl Dawson, **EU Integration with North Africa: Trade Negotiations and Democracy Deficits**, New York, I.B Tauris & Co. Ltd, 2009, s. 58.

¹⁰⁴ Micheal Collyer, **a.g.e.**, s.260.

¹⁰⁵ Jean Paul Pigasse, "Du pacte colonial au partenariat", Jeune Afrique, no:1841, 17-23 April 1996, s.21-26. Aktaran; Carl Dawson, **EU Integration with North Africa: Trade Negotiations and Democracy Deficits**, New York, I.B Tauris & Co. Ltd, 2009, s. 36.

kaynağını oluşturan kök nedenleri hedef alamamaktadır.¹⁰⁶ Avrupa Birliği'nin terörle mücadelede Mağrip ülkelerindeki ekonomik ve toplumsal dışlanmayı azaltmaya yönelik kaynak ayırması ve siyasi İslam ile ilişki kurabileceği tutarlı bir strateji geliştirmesi gerekmektedir.

¹⁰⁶ Lisa Watanabe, "EU-Maghreb Counter-Terrorism Cooperation: The Need for a More Holistic Approach", **Geneva Centre for Security Policy**, Policy Paper no:24, December 2011, s.60-78.

2. BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ AKDENİZ POLİTİKASI'NIN TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİ

Geçtiğimiz yirmi yıl gerek gelişmiş gerekse de geliştirmekte olan ülkeler için bölgesel entegrasyon anlaşmalarıyla şekillenen bir zaman dilimi olmuştur. Kolonyalizm ve Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte uluslararası ilişkilerde bölgeselcilik yeniden yükselen bir trend olarak ortaya çıkmıştır. Soğuk Savaş'ın bitimiyle beraber bölgesel entegrasyon anlaşmalarında görülen bu artış, bölgesel ve uluslararası güçlerin dış politika eylemlerinin getirdiği maliyeti kolektif bir şekilde, işbirliği çerçevesinde paylaşma isteklerinden kaynaklanmıştır. Her ne kadar tarihsel, kültürel ve dilsel geçmiş, bölgesel yapılanmaların oluşumunda etkili olduysa da küreselleşen dünyada soğuk savaşın sona ermesiyle birlikte jeo-ekonomik ve jeo-politik faktörler de ülkelerin dış politikalarını yönlendirmesinde etkili olmaya devam etmiştir.¹⁰⁷ Sahip oldukları nüfus ve gayr-i safi yurtiçi hasıla açısından değerlendirildiğinde en önemli bölgesel oluşumlar arasında Latin Amerika'da MERCOSUR ve NAFTA, Afrika'da Güney Afrika Kalkınma Topluluğu, Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da GAFTA (Büyük Arap Serbest Ticaret Bölgesi), Güneydoğu Asya'da ASEAN (Güneydoğu Asya Uluslar Birliği) ve Pasifik bölgesinde APEC (Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği) yer almaktadır.¹⁰⁸ Saymış olduğum bu bölgesel birlikler, küreselleşen ekonominin ülkeleri birbirine daha da yakınlaştırmasının ve artan karşılıklı bağımlılığın bir sonucudur. Artan karşılıklı bağımlılık dünyadaki her bölgeyi aynı oranda etkilememiştir. Örneğin Avrupa kıtasındaki ülkeler birbirleriyle giderek derinleşen siyasi ve ekonomik ilişkiler tesis ederken, Akdeniz'in hemen güney kanadındaki AB üyesi olmayan Mağrip ülkeleri arasında tam anlamıyla kurumsallaşmış bir yapı tesis edilememiştir. Bu durum bölgeselciliğin Akdeniz'de gelişmesine sekte vurmuş ve hala sekte vurmaya devam etmektedir.

¹⁰⁷ Stephan C. Calleya, **a.g.e.**, s.96-97.

¹⁰⁸ Andrea Gallina, "New Regionalism in the Mediterranean: Towards a Meso-Regional Approach", **New Medit**, C:4, No: 1, Mart 2005, s. 21-28.

Gerek AB ile Mağrip ülkeleri arasında, gerekse de Mağrip ülkelerinin kendi aralarında bölgeselciliği teşvik edecek projeler hayata geçirilmeye çalışılmıştır. Bilhassa, Arap Mağrip Birliği'nin kurulması mevcut çabalara önemli bir örnek teşkil etmektedir. Arap Mağrip Birliği'nin 1989'da kurulmasının ardında yatan temel sebep, bölge ülkelerinin AB ile pazarlık güçlerini arttırmaya yöneliktir. Kültürel, dini ve sosyoekonomik düzeyde benzeşen, Arap ve Berberi nüfusa sahip ülkeler arasında oluşturulacak ticari birlik ile, bölgesel ticaretin arttırılması ve böylelikle Avrupa ile kurulan ticari ilişkilerde birliği daha fazla ödün vermeye zorlamak hedeflenmiştir.¹⁰⁹ Arap Mağrip Birliği'nin kurulmasından sonra dahi istenilen hedeflere tam anlamıyla ulaşıldığını söylemek mümkün değildir. Birliğin kuruluşunun ardından, bölge ülkeleri arasındaki ticaret, toplam ticaret hacimlerinin %3 ü gibi göz ardı edilebilecek bir düzeyde kalmıştır. Her ne kadar Arap Mağrip Birliği'nin kurulmasının akabinde, IMF ve Dünya Bankası'nın yapısal uyum ve teknik yardım fonlarıyla bölge ekonomileri gelişme kaydetse de, kayıt dışı istihdam ve karaborsa Mağrip ülkelerinde oldukça yüksek düzeylerde seyretmeye devam etmiş, bölgesel kalkınmanın önündeki temel engeller ortadan kalkmamıştır.¹¹⁰ Tüm bunlarla birlikte, Avrupa piyasalarıyla rekabet etme gücünden yoksun oldukları için AB ile ticaretlerini liberalleştirilmelerinin akabinde Mağrip ülkeleri arasında AB fonlarını çekmeye yönelik sıfır-toplamlı bir oyun baş göstermiştir. Söz konusu durum da bölgesel bir oluşumun inşasına engel teşkil eden faktörler arasındadır.

Mağrip ülkeleri arasındaki birliğin oluşturulamaması yalnızca 1990'lı ya da 2000'li yıllara özgü bir durum da değildir. Bölgedeki çeşitli sınır meseleleri ve siyasi problemler dolayısıyla sağlam temellere oturan bir birlik, ülkelerin bağımsızlıklarını kazandıkları günden bu yana tesis edilememiştir. 1992 yılında Fas, AB ile imzalanacak ticari antlaşmalarda masaya tek başına oturmanın daha faydalı olacağına karar getirerek Arap Mağrip Birliği üyeliğinden çıkmış, birliğin faaliyetlerini takip

¹⁰⁹ Mohammed Ben El Hassan Aloui, "La Coopération entre l'Union européenne et les pays du Maghreb", **Editions Nathan**, Paris, 1994, s.237. Aktaran; Carl Dawson, **EU Integration with North Africa: Trade Negotiations and Democracy Deficits**, New York, I.B Tauris & Co. Ltd, 2009, s. 24.

¹¹⁰ A.e., s.239-240.

etmekten de geri kalmamıştır.¹¹¹ Sahra Demokratik Arap Cumhuriyeti ihtilafı, Körfez Savaşı, Libya Lockerbie hadisesi akabinde Libya'ya uygulanan uluslararası yaptırımlar dolayısıyla siyasi anlamda bölünmüş bir Mağrip karşımıza çıkmıştır. 1990-1991 Körfez Savaşını Fas onaylarken, Libya kınamış, Cezayir çekimser kalmış ve uluslararası müdahale kararının alındığı zirveyi boykot etmiştir.¹¹²

*“Akdeniz politikası için zekice atılacak adımlara ihtiyaç duyulmaktadır. Kurulacak işbirliklerinin yalnızca yatırımlarla sınırlı kalmaması gerekir. Görünürde nispeten önemsiz ancak mahiyetiyle oldukça büyük bir önem arz eden bir noktadan hareketle işbirliğine başlanmalıdır ki bu da kolonyal zihniyetin bakiyelerini temizlemek olacaktır. Tıpkı Romalıların Tiber Nehri'nin Roma'yı ikiye böldüğünü iddia ettikleri gibi, İtalyanların, İtalya'nın Libya'dan Akdeniz ile ayrıldığını veyahut Fransız Gizli Ordu Örgütü'nün Sen Nehri nasıl Paris'e çıkıyorsa Akdeniz'in de aynı şekilde Fransa'ya çıktığını dillendirdiği bu kolonyal zihniyetten kurtulmak elzem gözükmektedir. Kolonyal çağın sonunda bu zihniyet hem İtalyanlar hem de Fransızlar için tarihin tozlu sayfalarında kalmış bulunmaktadır.”*¹¹³

Soğuk Savaşın sona ermesi, 1991 Körfez savaşı, Filistin ve Lübnan'da yaşanan çatışmalar, Cezayir'de süregelmekte olan kanlı iç savaş ve bölge genelinde yükselen siyasal İslam'ın yarattığı tehdit, AB'yi bölgenin istikrarını korumaya yönelik adımlar atmaya itmıştır.¹¹⁴ AB'nin esasen bir Akdeniz politikası geliştirmesi, 1960'larda kolonyal bağların kopmasının ardından Graziani'nin yukarıda dile getirdiği üzere AB ülkelerinin eski kolonilerine politika dikte etmekten ziyade bu ülkelerle yapıcı bir diyalog içerisine girme kararından kaynaklanmıştır.¹¹⁵ Bu bağlamda 1972 Global Akdeniz Politikası, 1990 Yenilenmiş Akdeniz Politikası,

¹¹¹ Dirk Vandewalle, “Uneasy and Unequal Partners: A European perspective on change and development in North Africa”, Dirk Vandewalle (ed.), **North Africa: Development and Reform in a Changing Global Economy**, New York, St Martin's Press, 1996, s.130-141.

¹¹² Howard LaFranchi, “Historical ties leave trying legacy”, Christian Science Monitor, 1993, s.136. Aktaran; Carl Dawson, **EU Integration with North Africa: Trade Negotiations and Democracy Deficits**, New York, I.B Tauris & Co. Ltd, 2009, s. 28-37.

¹¹³ A. Graziani, “Implementation of the Euro-Mediterranean Conference in Barcelona”, Avrupa Halk Partisi adına Avrupa Parlamentosu konuşması, Vouliagmeni, 29 Nisan-3 Mayıs 1996, Aktaran; Fillippos Pieros, Jacob Meunier, Stan Abrams, **Bridges and Barriers: The European Union's Mediterranean Policy 1961-1998**, Aldershot, Ashgate Publishing Limited, 1999, s.1.

¹¹⁴ Brieg Powel, Larbi Sadiki, **a.g.e.**, s.24.

¹¹⁵ Ömer Kurtbağ, “Avrupa Akdeniz Ortaklığı: Barcelona Süreci”, **Ankara Avrupa Çalışmalara Dergisi**, C:3, No:1, Güz:2003, s.73-92.

1995 Avrupa-Akdeniz Ortaklığı ve 2008 Akdeniz için Birlik girişimlerinin hepsi Akdeniz'deki AB üyesi olmayan ülkelere yönelik yürütülecek politikalar için ortak bir platform oluşturmayı hedeflemiştir.¹¹⁶ İlerleyen dönemde İsrail-Filistin meselesine çözüm getirmek üzere teşkil edilen Ortadoğu Dörtlüsü'nün de (ABD, AB, Rusya, BM) bir üyesi olan AB, uluslararası çatışmaların çözümünde daha etkin rol alabilmek için de Akdeniz Politikasına önem vermek durumunda kalmıştır.¹¹⁷

Global Akdeniz Politikasının kabul edildiği 1972 yılına kadar AB, özellikle Türkiye, Fas, Tunus, Kıbrıs ve Malta gibi Akdeniz ülkelerinden gelen istekler dolayısıyla bu ülkelerle tercihli olmayan ticaret ve ortaklık antlaşmaları yaparak mevcut ilişkileri geliştirmeye çalışmıştır. Her ne kadar söz konusu antlaşmalar bölgede serbest ticaret yolunda atılmış önemli birer adım olsa da, OTP'nin kısıtlayıcı etkileri, Genel Tarifeler ve Ticaret Antlaşması'nın (GATT) topluluk seçeneklerini sınırlayan hükümleri, dönem kurucu antlaşmaları dolayısıyla topluluğun dış politikada yeterli söz sahibi olamamasından ötürü Akdeniz Politikası açısından önemli aşama kaydedilememiştir.¹¹⁸ 1972'ye kadar olan süreçte ikili antlaşmalarla aşama kaydedilememesi ve AT Komisyonu'nun yeni bir Akdeniz Politikası geliştirilmesi gerektiğini ifade etmesiyle birlikte, Fransa'nın öncülüğünde Ekim 1972 Paris Zirvesinde, Global Akdeniz Politikası kabul edilmiştir. Global Akdeniz Politikasının kabul edilmesinde etkili olan şüphesiz başka unsurlar da bulunmaktadır. Her şeyden evvel, İngiltere, Danimarka ve İrlanda'nın topluluğa katılmasıyla birlikte ilk genişlemenin gerçekleşecek olması, birçok dinamiğin değişmesine sebep olmuştur. AT-Akdeniz ülkeleri ticareti açısından kotalar gibi bazı hususlarda değişiklik yapılması gerekmiş ve bu durum Akdeniz ülkelerinin ticaretteki kayıplarını önlemek üzere ilave mali protokoller ve ek düzenlemeler manasına gelmiştir. Bununla birlikte 1973 Arap-İsrail savaşı dolayısıyla Arap ülkelerinin başlatmış oldukları petrol ambargosu, enerjide dışa bağımlı Avrupa için oldukça olumsuz bir etki yaratmıştır. Baş gösteren enerji krizi dolayısıyla Ortadoğu'dan

¹¹⁶ Federica Bicchi, "The Union for the Mediterranean, or the Changing Context of Euro-Mediterranean Relations", Federica Bicchi, Richard Gillespie (ed.), **The Union for the Mediterranean**, London and New York, Routledge, 2012, s.8.

¹¹⁷ Atilla Eralp, Çiğdem Üstün, Michelle Comelli, **The European Neighbourhood Policy and the Southern Mediterranean: Drawing Lessons From Enlargement**, Ankara, METU Press, 2009, s.1-5

¹¹⁸ Filippas Pieros et al, **a.g.e.**, s.82-100.

Batı'ya akan petrolün arz güvenliğinin sağlanabilmesi, Akdeniz ülkeleriyle olan ilişkilerin normalleşmesini gerektirmiştir. AT, GAP'ı 1973 yılında uygulamaya koymayı hedeflemişse de, çıkan Arap-İsrail savaşı dolayısıyla gerginleşen ilişkiler dile getirilen hedefin gerçekleşmesine mani olmuştur. Petrol krizinin AT- Akdeniz ilişkilerine iki noktada negatif etkisi olmuştur. Her şeyden evvel, petrol krizi Akdeniz'deki problemleri AT'nin gündeminin arka sıralarına taşımıştır. İkinci olarak da, petrol krizinin yaratmış olduğu ekonomik durgunluğun etkileriyle boğuşan AT'nin ikili antlaşmalar dahilinde Akdeniz ülkelerine yönelik yükümlülüklerini yerine getirmesi güçleşmiş ve bu ülkelere giden fonlarda ciddi kesintiler olmuştur. AT'nin ilk genişlemesinin de GAP'a olumsuz etkisi olduğu bilinen bir gerçektir. İngiltere gibi Kuzey Avrupa ülkeleri, ucuz tarımsal ürünlerin ülkelere girmesi ihtimali dolayısıyla GAP'a destek verirken, Akdeniz Politikasının daimi öncülerinden olan Fransa, İtalya gibi ülkeler benzer ürünleri üreten Akdeniz ülkelerinin yaratacağı rekabetten çekinmişlerdir. Bu durum Akdeniz ülkeleriyle nitelikli ve kapsayıcı tek bir antlaşma yapmanın yerine, ikili antlaşmaların devamına sebep olmuş ve ironik bir şekilde GAP'ın en önemli niteliğinden taviz verilmiştir.¹¹⁹

1980'lerin sonuna gelindiğinde siyasal konjonktür önemli ölçüde değişmeye başlamıştı. Soğuk savaşın sonu gelmiş, Sovyetler Birliği'nin nüfuzu altında olan Doğu Avrupa ülkeleri AB'e katılma niyetlerini açıkça dile getirmeye başlamışlardı. Bu dönemde Tek Pazarı tamamlamaya çalışan ve Doğu Avrupa genişlemesine odaklanan AB için Akdeniz ülkeleri gündemin arka sıralarında yer almaktaydı. Doğu Avrupa ülkelerinin birliğe entegrasyonunun pürüzsüz sağlanabilmesi için PHARE yardım programını başlatan AB, topluluğun dış politikasında denge sağlayabilmek amacıyla Akdeniz ülkelerine sağlanan finansal yardımları önemli ölçüde arttırmaya karar verdi. Komisyonun bildirdiği görüş üzerine Yenilenmiş Akdeniz Politikası 1990 yılında kabul gördü. Yeni politika dahilinde, bölgesel işbirliğine odaklanılması, mali protokollerden ziyade kalkınma projelerine önem verilmesi, IMF'nin empoze ettiği yapısal reformlar dolayısıyla kayba uğrayan Akdeniz ülkelerinin bu kayıplarını telafi etmek hedeflenmekteydi.¹²⁰ Bu dönemde bilhassa Ortadoğu ülkelere yönelik

¹¹⁹ Ömer Kurtbağ, **a.g.e.**, s.85-88.

¹²⁰ **A.e.**, s.92.

verilen fonlar ciddi oranda artarken, MED programları adı altında hatırlayacağımız kalkınma projelerine girildi. MedCampus ile üniversiteler arası işbirliği, MedUrbs ile belediyeler ve yerel yönetimler arası iletişim ağlarının kurulması ve MedInvest ile KOBİ'lerin teşviki amaçlanmıştı.¹²¹

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte güvenlik risklerinin temelini oluşturan Doğu-Batı karşıtlığı, kalkınma ve gelişmişlik farklılıklarından dolayı yerini Kuzey-Güney eksenine bırakmıştı. Doğu Avrupa ülkelerinin batı bloğuna entegrasyonu ile birlikte güvenlik riskleri teşkil edebilecek fay hatları Kuzey-Güney ekseninde oluşmaya başlamıştı. Milliyetçi, etnik ve dinsel çatışma potansiyellerini içinde bulunduran, siyasi ve kurumsal açıdan donanımlı olmayan Avrupa-Akdeniz sistemi istikrarsızlığa sürüklenme tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştı. Sovyetler Bloğunun çöküşüyle birlikte Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerini gündeminin ön sıralarına alan batı bloğu için, Akdeniz'in güney kanadında yer alan ülkelere ziyade ülke içerisindeki İslami köktendincilik, göçmen akımı, siyasi sığınma talepleri, kitle imha silahlarının yaygınlaşması ve uyuşturucu kaçakçılığı gibi sorunlar güvenlik tehdidi olarak ortaya çıkmaya başlamıştı. Soğuk Savaş'ın bitimi ekonomik anlamda da yukarıdaki istikrarsızlık kaynaklarını beslemekteydi. Avrupa yatırımları, vasıflı ucuz işgücünün varlığı, kültürel ve coğrafi yakınlık gibi sebeplerden dolayı Akdeniz yerine Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerine akmaya başlamıştı. Böylesi sebeplerden ötürü Akdeniz politikasında oluşan muğlaklığın ve işlevsizliğin ortadan kaldırılması talebi, Fransa, İtalya, İspanya gibi Akdenizli ülkelere dile getirilmekteydi. Bu bağlamda Komisyon öncülüğünde çalışmalar yürütülmeye başlanmıştı. 1994 Haziran Korfu zirvesinde yeni bir politikaya duyulan ihtiyaç dile getirilmiş, Ekim 1994 ve Mart 1995 Komisyon tebliğlerinde Avrupa-Akdeniz Ortaklığı görüşe sunulmuştu. Aralık 1994 Essen ve Haziran 1995 Cannes zirvelerinde Konseyin, Komisyonun önerilerini benimsemesiyle birlikte Kasım 1995'te Barcelona zirvesi toplanmış ve bugün Barcelona süreci olarak anımsayacağımız Avrupa-Akdeniz Ortaklığının temeli atılmıştı.¹²²

¹²¹ Filippou Pierros et al, **a.g.e.**, s.82-118.

¹²² Ömer Kurtbağ, **a.g.e.**, s.92.

Sonuç olarak, kırk yılı aşkın süredir AB'nin Akdeniz bölgesine yönelik tutarlı bir politika geliştirmeye çalıştığı görülmektedir. AET'nin kurulmasıyla birlikte AB üye ülkeleri arasındaki gümrük birliği süreci tamamlanmış, Akdeniz'in güneyinde yer alan ve AB üyesi olmayan ülkelerin ekonomik anlamda sisteme nasıl dahil edilecekleri sorunu ortaya çıkmıştır. Ekonomik ve mali birliği büyük ölçüde tamamlayan AB için dış politikada yeknesak bir ses oluşturma ihtiyacı da baş göstermiştir. AB, Kuzey Afrika ülkelerine yönelik 1985'e kadar ciddi bir politika geliştirmemiştir. 1985 yılında Mağrip ülkeleri için özel bir Akdeniz ekibi kurulmuş ve Akdeniz bölgesel kalkınması için resmi olmayan bir forum tesis edilmiştir. Şartlılık ilkesi çerçevesinde bölge ülkelerine verilen fonlar 1990 yılından itibaren ciddi oranda artmışsa da, AB üye ülkelerinin fonların verilmiş şartlarının belirlenişinde de ihtilafa düştükleri gözlemlenmiştir. İngiltere ve Almanya, Mağrip ülkelerindeki siyasi ve ekonomik reformların gerçekleşmesinin akabinde mali yardımların yapılmasını talep ederlerken, Kuzey Avrupa ülkeleri mali yardımların Doğu Avrupa ülkelerine kayması noktasında ısrarcı olmuşlardır.¹²³ Fransa ise beklenildiği üzere, mali yardımların eski kolonileri olan Kuzey Afrika ülkelerine yönlendirilmesi gerektiğini dile getirmiştir. Bununla birlikte sektör bazında da AB ülkeleri Akdeniz'e yapılan yardımlar konusunda ciddi ayrıma düşmüşlerdir. Tarım ürünleri Kuzey Afrika'daki ürünlerle benzerlik göstermeyen Almanya, bölge ülkeleriyle tarım ürünlerinin ticaretini daha da serbestleşmesini desteklerken, güney Avrupa ülkeleri kendi çiftçilerini gözetmek adına bu fikre sıcak bakmamışlardır. AB düzeyinde gerçekleşen bu pazarlıklar, Kuzey Afrika ülkelerine yetersiz mali yardımı ve AB tarım sektöründeki korumacılığı beraberinde getirmiştir. Güney-Güney ekseninde de herhangi bir işbirliğinin tesis edilememiş olması, Akdeniz'e yönelik üretilen politikaların sakat doğmasına ve işlevlerini yitirmesine sebep olmuştur.

¹²³ Dirk Vandewalle, **a.g.e.**, s.95.

2.1. GLOBAL AKDENİZ POLİTİKASI

Akdeniz bölgesinde oluşan güvenlik boşluğunu ikili antlaşmalarla çözemeyeceğini gören AET, bu güvenlik boşluğunu doldurabilmek için 1970'lerde bölgesel çapta ilk ciddi girişim sayılabilecek GAP'ı geliştirmiştir. GAP'ın gelişimine katalizör etkisi olan bir takım faktörler bulunmaktadır. Bunlardan birincisi Birleşik Krallık, İrlanda ve Danimarka'nın birinci genişlemeyle AET'e katılacak olmalarından ileri gelmiştir.¹²⁴ Kuzey Avrupalı bu ülkelerin AET'e ve Tek Pazara katılmalarıyla birlikte, AET ve AET üyesi olmayan üçüncü Akdeniz ülkeleri arasındaki ticarete yasal bir takım düzenlemeler yapılması gerekli görülmüştür. Söz konusu durum AET'nin tarım ve sanayi ticaretinde de birtakım değişiklikleri gerekli kılmıştır. Her bir AET genişlemesi Akdeniz ülkelerine ortaklık ve ticaret antlaşmalarıyla verilen tarımsal ve sınai ürün tavizlerini sınırlamıştır. Bunun sonucunda maddi açıdan kayba uğrayan Akdeniz ülkeleri bu kayıplarının telafisi için ek mali protokoller düzenlenmesini ve antlaşmaların gözden geçirilmesini talep etmeye başlamıştır.

GAP'ın oluşumuna sebep olan ikinci faktör ise AET'nin Akdeniz ülkeleriyle 1960'larda imzalamış olduğu ikili antlaşmaların geçici niteliğinden kaynaklanmıştır. 1969 yılında Fas ve Tunus ile imzalanan antlaşmaların geçerliliği yalnızca 5 yıl olup AET-İsrail ve AET-Lübnan antlaşmaları 1964 ve 1968 yılında imzalanmış ve 3 yıllık geçerliliğe sahip olmuştur. 1963 yılında Türkiye ile imzalanan Ankara Antlaşması ise beş yıllık hazırlık safhası, on iki yıllık geçiş dönemi ve nihai dönemden oluşmuştur. 1970 yılında AET ve Malta arasında imzalanan antlaşmanın Malta'nın dönem İşçi Partisi hükümeti tarafından askıya alınması GAP'ı tetikleyen faktörler arasında yer almıştır.¹²⁵

Üçüncü ve GAP'ın tesisine etki eden en önemli sebep ise şüphesiz 1970'lerde yaşanan enerji krizidir. Fransa ve Almanya gibi Ortadoğu petrolünün önde gelen tüketicilerinden olan iki AET ülkesinin enerji krizi dolayısıyla sanayileri ciddi risk altında bulunmaktadır. Bu enerji krizi, ironik bir şekilde tam da AET ile imzalanan

¹²⁴ Fillippos Pieros, Jacob Meunier, Stan Abrams, **Bridges and Barriers: The European Union's Mediterranean Policy 1961-1998**, Aldershot, Ashgate Publishing Limited, 1999, s.77.

¹²⁵ A.e., s.80.

ikili antlaşmaların gözden geçirilmesinin arifesinde petrol ihraç eden ülkelerin pazarlık kozlarını ciddi bir biçimde arttırmasına sebep olmuştur. Genişleme, enerji krizi ve ikili antlaşmaların geçerlilik süresinin bitmesi gibi unsurlar AET'nin Akdeniz ülkelerine yönelik politikasının değişmesini beraberinde getirmiştir. 1971 yılında Komisyon bir genelge yayınlarak Akdeniz politikasındaki değişen sinyalleri kamuoyuyla paylaşmaya başlamıştır.¹²⁶

Fransa her zamanki gibi oluşturulacak yeni Akdeniz politikasında başı çeken taraf olmuştur. Dönemin dış işleri bakanı Robert Schuman İsrail ve İspanya'ya, sınai ticarette Portekiz'e sağlanan tavizlerin aynısının sağlanmasını önermiş ve bu ayrıcalıkların diğer Avrupa Serbest Ticaret Alanı (EFTA) ülkelerine de yayılması gerektiğini dile getirmiştir. Bu dönemdeki siyasi meselelerden dolayı, İsrail'e sağlanacak imtiyazların Arap ülkelere sağlanmaması ihtimali bölgesel çapta tesis edilecek bir endüstriyel serbest ticaret bölgesi fikrinin askıda kalmasına sebep olmuştur. 1972 yılında Hükümet Başkanlarının bir araya geldiği Paris zirvesinde yayınlanan tebliğ ile beraber yeni politikanın hedefleri ilk kez açıkça ifade edilmiş ve Global Akdeniz Politikası kabul edilmiştir. Global Akdeniz Politikasının dayanak noktalarını tesis eden dört ana unsur olmuştur. Bunlar;

- AET ve Akdeniz ülkeleri arasında sanayi ürünlerinin serbest ticareti
- Zirai ürünlerde sınırlı imtiyazlar
- Teknik ve endüstriyel işbirliği
- Gelişmekte olan ekonomilere mali yardım.

İlk etapta AET, Global Akdeniz Politikasını 31 Aralık 1973 tarihine kadar uygulamaya koymak niyetinde olmuştur. Dönemin beklenmeyen siyasi olayları ve AET'nin Akdeniz ülkelerinin kalkınmasını teşvik edebilecek zirai ürünlere yönelik imtiyazların verilmesinde ciddi adımlar atamaması GAP'ın sakat doğmasına yol açmıştır. İtalya ve Tunus zeytinyağının rekabeti konusunda süregelen hararetli tartışmalar, İtalyan portakallarının İsrail greyfurtuna gerçekten bir alternatif teşkil edip edemeyeceği konusundaki görüş ayrılıkları, İngiliz Milletler Topluluğu'ndan Pakistan'ın mı yoksa AET ile ortaklık antlaşması bulunan Türkiye'nin mi pamuk

¹²⁶ Fillipps Pierros, **a.g.e.**, s. 82-118

ipliğine imtiyaz verilmesi gerektiği gibi konularda yaşanan münakaşalar GAP'ın kabulünü teknik detaylarda boğmuştur.¹²⁷ 1973 Ekim ayında Arap Devletlerin İsrail'e yapmış olduğu saldırı, Yom Kippur savaşının başlangıcı ve batıya yönelik petrol ambargosunun sinyallerini verdiğinde, GAP iyiden iyiye çıkmaza girmiştir. Yalnızca bir gecede petrol üretmeyen ülkelerin ekonomilerinin kargaşaya sürüklenmesi, herhangi bir “global politikanın” inşasını imkansız kılmış ve 1974 yılında Bakanlar Konseyi bölgesel çapta görüşmelerin sürdürülmemesine karar vermiştir. Bu GAP'ın özünü oluşturan, bölge ülkeleriyle kapsayıcı ve tek bir antlaşma yapma amacından ilk sapışı teşkil etmiştir.¹²⁸

1980'lere gelindiğinde gerek Avrupa'da gerekse de Akdeniz'in güney kanadındaki AET üyesi olmayan ülkelerde yaşam koşulları daha kötüleşmiş, Avrupa'dan gelen fonlara rağmen kalkınma gerçekleşmemişti. 1972 yılından sonra bölgeye akan fonlarda ciddi oranda artış gözlenmişse de, bu fonlar ekonomik durgunluğu telafi edecek düzeylerde değildi. Bu durumun altında yatan temel sebepler, Akdeniz ülkelerinin yürütmüş olduğu ekonomik ve toplumsal politikalar, enerji piyasasındaki kestirilmesi güç dalgalanmalar, dünya ekonomik ikliminin genel durağanlığı ve bu ülkelerde yaşanan ciddi nüfus artışından ileri gelmekteydi. 1970'lerde pek çok AET üyesi olmayan Akdeniz ülkesinde ciddi nüfus artışları gözlemlenmişti. Yerel gıda üretimi yetersiz olan bu ülkeler artan nüfusu doyuramaz hale gelmişlerdi. Enerji fiyatlarındaki artış da halihazırdaki olumsuz duruma eklenince, petrol ihraç etmeyen ülkeler için senaryo oldukça kötüleşmiş, bu ülkeler bir kase pirinç ve petrol varilleri arasında seçim yapmak zorunda kalmıştı.¹²⁹ Akdeniz ülkelerine akmakta olan fonlar yalnızca ardı arkasına gelen ekonomik durgunluklar dolayısıyla değil, fonu veren ve dağıtan kurumların bu ülkelere yönelik çekincelerinden dolayı da aksamıştı. Mağrip ülkelerine verilen fonlardan sorumlu olan kurumlardan Avrupa Yatırım Bankası, batı stili kalkınma projelerine fon sağlamak istemekteydi. Zira bu tarz projeler yatırılan paranın ülkeye bir şekilde geri dönmesi anlamını taşıyordu.¹³⁰ Ne var ki, ilkel ekonomik ve idari yapıları

¹²⁷ Filippou Pierros et al, **a.g.e.**, s.96.

¹²⁸ **A.e.**, s.99.

¹²⁹ Stephan C. Calleya, **a.g.e.**, s.77.

¹³⁰ Filippou Pierros, **a.g.e.**, s.101.

dolayısıyla, yürütecekleri kalkınma projelerinde hesap verebilirlik ve şeffaflıktan yoksun olan üçüncü Akdeniz ülkelerine fon vermek AYB'nin imtina ettiği konulardan biri haline gelmişti.

Akdeniz kalkınma programının yürütülmesindeki aksaklıklara AET'nin genişlemeleri de katkıda bulunan etkenler arasındaydı. İspanya, Portekiz ve Yunanistan'ın topluluğa katılmasıyla birlikte topluluktaki yoksulluk oranı dramatik bir şekilde artmış %9 dan %25 e yükselmişti. Komisyonun 1989 yılında yayınlamış olduğu raporda yine de, 1978 yılından bu yana Akdeniz bölge ülkelerine ayrılan fonlarda ciddi bir artış olduğu ve toplam rakamın 5.5 milyar ECU'ya ulaştığı dile getirilmekteydi. AET'nin fon aktardığı diğer bölgelerle kıyaslandığında bu rakamın oldukça mütevazı olduğunu ifade etmek gerekecektir. AET'nin vermiş olduğu fonlar Akdeniz ülkelerinin edindiği fonların yalnızca %17 sini oluştururken, AET Akdeniz bölgesine fon bütçesinin %11.5'ini, Afrika, Karayipler ve Pasifik bölgesine %67'sini herhangi bir bağının olmadığı Latin Amerika ve Asya'nın kalkınmakta olan ülkelere ise %21.5'ini ayırmaktaydı.¹³¹

Ayrılan fonlar, liberalleşen ticari ilişkilere rağmen Akdeniz ülkelerindeki özel sektör yatırımları istenilen düzeylerde gerçekleşmemiştir. Özel sektör yatırımlarının istenilen düzeylerde gerçekleşmemesi GAP'ın başat hedefi olan kalkınmanın sekteye uğramasına sebep olmuştur. Zira GAP çerçevesinde endüstriyel alandaki ticaret engellerinin azaltılarak ülke içi üretimin artırılması hedeflenmiştir. Özel sektördeki yatırımların azlığına ilişkin Komisyon dört temel sebep belirlemiştir. Bunlar;

- Ekonomik ve bürokratik politikaların yatırım sermayesini teşvik edememesi
- Özellikle işgücü piyasasında düşük verimlilik
- Gelişmemiş, küçük ölçekli ulusal piyasalar
- Akdeniz ülkeleri arasında az gelişmişliğe bağlı olarak sanayi sektöründe karşılıklı bağımlılığın bulunması ve gerekli işgücünün ülkeler arasında dağılmasıydı.¹³²

¹³¹ Commission of the European Communities, "Report on the Community's Mediterranean Policy: 1975-1988", Aktaran; Filippou Pierros et al, **a.g.e.**, s.107.

¹³² Filippou Pierros et al, **a.g.e.**, s.110.

İspanya, Portekiz ve Yunanistan'ın topluluğa dahil olmasıyla birlikte, AET üretim noktasında kendi kendine yetebilen bir topluluk haline de gelmiştir. İç pazarı korumaya yönelik uygulanan OTP'nin kısıtlayıcı etkileri, Akdeniz ülkelerinin en fazla eleştirdiği nokta olmuştur. Tarım sektörünün yanında endüstriyel anlamda da, AET'nin uygulamış olduğu korumacı politikalar eleştirinin dozunun yükselmesini beraberinde getirmiştir. Her ne kadar GAP çerçevesinde sanayi ürünlerinin serbest ticareti öngörülmüş ve Akdeniz ülkelerinden ithal edilecek sanayi ürünlerindeki tarife engelleri ortadan kalkmış olsa da, 1970'lerin sonunda AET kendi üreticilerini korumak adına tekstil ürünlerine kota uygulamıştır. Güney Akdeniz ülkelerinin Topluluk pazarına serbest erişim sağlama şansını elde etmelerinin hemen akabinde getirilen bu sınırlamalar, işbirliği antlaşmalarının en önemli amacı olan, Akdeniz ülkelerinin sanayileşmesini hızlandırma ve ekonomilerini modernleştirmeyi neredeyse imkansız kılmıştır. Getirilen bu sınırlamaların ülke ekonomileri üzerinde ayrıca istikrarı bozucu bir etkisi de oluşmuştur. Mağrip ve Maşrik ülkelerinin AET üyesi ülkelerle kıyaslandığında ciddi rekabet avantajlarının olduğu sektörlerdeki büyüme söz konusu kısıtlamalar dolayısıyla aksamıştır.¹³³ GAP çerçevesinde gümrük birliğinin AET ile Akdeniz ülkeleri arasında tesis edilmesinden evvel, Akdeniz ülkelerinin ekonomilerinin modernleşmesi ön koşul olarak belirlenmiştir. Zira modernleşmeyen Akdeniz ülkeleriyle kurulacak gümrük birliğinin bu ekonomilerin kalkınmasından çok zarar görmesine yol açacağı düşünülmüştür.

2.2. BATI AKDENİZ FORUMU (5+5 DİYALOĞU)

Batı Akdeniz Formu (5+5 Diyalogu) 1990 yılında Fransa tarafından başlatılan bir girişim olup 5 Güney Akdeniz ülkesini (Fransa, İtalya, Malta, Portekiz ve İspanya) ve Arap Mağrip Birliği'nin 5 üye ülkesini (Cezayir, Libya, Moritanya, Fas ve Tunus) bünyesinde barındırmaktadır. Söz konusu bölgesel oluşumun temel amacı Akdeniz bölgesindeki Kuzey ve Güney ülkeleri arasında diyalog, dayanışma ve işbirliği temelinde esnek bir yapının kurulması olmuştur. Batı Akdeniz Forumu çerçevesinde çölleşme, göç ve kültürel mirasın korunması gibi iki tarafı da ilgilendiren çeşitli sorunların görüşülmesi adına her yıl bakanlar toplantısının

¹³³ Enzo R. Grilli, **The European Community and the Developing Countries**, Cambridge, Cambridge University Press, 1993, s.140.

düzenlenmesi kararı alınmıştır. Söz konusu toplantılar Avrupa kıtası ile Kuzey Afrika arasında kurulması gereken diyalogun devamlılığı açısından önem arz etmektedir. BAF'ın kurulmasından bir yıl sonra Cezayir'de düzenlenen bakanlar toplantısında mali yardımlar için bir Akdeniz Bankası ile kalkınmayı teşvik edecek bilim teknoloji programının tesis edilmesi fikri öne sürülmüştür. Düzenlenen toplantılarda AB'nin olayın ekonomik boyutuna odaklandığı görülürken, siyasi ve toplumsal düzeydeki sorunlara kısıtlı ölçüde değinilebilmiştir. Gelişen istenmeyen siyasi hadiseler Tunus'ta düzenlenmesi planlanan bakanlar toplantısının gerçekleşmemesini beraberinde getirmiştir.¹³⁴

BAF'ın başarıya ulaşmamasının ardında çeşitli sebepler bulunmaktadır. Her şeyden evvel o dönemde AB'nin politik gündeminde Akdeniz bölgesi birincil sırada yer almamaktadır. Bununla birlikte BAF birbirinden tamamen farklı iki bölgesel oluşumu aynı platformda buluşturma hatasına düşmüştür. BAF'ın Avrupalı ülkeleri, en azından hükümetler arası düzeyde entegrasyonlarını tamamlamış daha yakın ilişkiler içerisinde bulunan ülkelere oluşurken, Mağrip ülkeleri Arap Mağrip Birliği'nin kurulmasına rağmen oldukça parçalı ve koordine hareket etme yetisinden uzak ülkeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Air France uçağının 1994 yılı sonunda Cezayir'de kaçırılması, Cezayir ile Fransa ve İspanya arasındaki tüm havayolu ulaşımının durmasına sebep olmuş ve bu durum da BAF'ın geleceği üzerinde olumsuz bir etki yaratmıştır. 5+5 Diyalogunun en önemli kısıtlarından birini de diğer AB üye ülkelerinin ilgisini çekmekteki başarısızlığı teşkil etmiştir. AB üye ülkelerinin tümünün siyasi ve ekonomik kaynaklarını seferber etmesi halinde çok daha verimli işleyebilecek olan BAF'ın bu ilgiye mazhar olamaması etkinliğine önemli bir sekte vurmuştur.¹³⁵

5+5 Diyalogunun 2001 yılında Portekiz tarafından yeniden gündeme taşınması, batı Akdeniz havzasında yer alan ülkeler için ulus ötesi güvenlik meselelerinin ortak bir platformda tartışılabilmesi fırsatını doğurmuştur. Diplomatik belirsizliklerle geçen on yılın akabinde, Trablus ve Tunus'ta gerçekleştirilen 5+5 bakanlar ve hükümet başkanları toplantıları BAF'a yeni bir soluk kazandırmıştır. Bu

¹³⁴ Stephan C. Calleya, **a.g.e.**, s.98-100.

¹³⁵ **A.e.**, s.102.

dönemden itibaren gerçekleştirilen 5+5 toplantılarının 11 Eylül saldırıları dolayısıyla Kuzey Afrika'dan Avrupa'ya yönelen yasadışı göçe odaklandığı görülmektedir. 2003 Aralık ayında Tunus'ta düzenlenen Batı Akdeniz Forumu Hükümet Başkanları toplantısında BAF üyesi on liderin organize çeteler, yasadışı göç, kara para aklama, uyuşturucu, insan ve silah kaçakçılığı ile sivillere yönelik giderek artan terör eylemleriyle mücadele konusunda uzlaştıkları görülmektedir. Bu toplantıda ayrıca Batı Akdeniz Yatırım Forumu'nun kurulması da bölgeler arası işbirliğini arttıracak önemli adımlardan bir diğerini oluşturmuştur.¹³⁶

2.3. AKDENİZ FORUMU

5+5 girişiminin daha çok Batı Akdeniz ülkelerini kapsaması ve sürecin tikanıklığa uğramasının ardından mevcut durumu hem dengelemek hem de Doğu Akdeniz'de var olan işbirliğini kuvvetlendirmek üzere Fransa ve Mısır'ın öncülüğünde Akdeniz Forumu tesis edilmiştir. Akdeniz Forumunun oluşumuna 16-17 Kasım 1993 tarihlerinde Kahire'de düzenlenen uzmanlar toplantısı ön ayak olmuştur. Uzmanlar toplantısında Akdeniz'de teşkil edilecek işbirliği için ilk etapta “çekirdek grup” ülkelerinin belirlenmesi gerektiği dile getirilmiştir. Kahire toplantısına katılan ülkelerin yanı sıra Türkiye, Yunanistan, Cezayir ve Fas'ın da söz konusu çekirdek grup içerisinde yer alması gerektiği ifade edilmiştir. 17 Şubat 1994 tarihinde Fransa, İspanya, İtalya ve Portekiz “Akdeniz Forumu” noktasındaki görüşlerini bildiren ortak bir açıklamada bulunmuştur. Yapılan açıklama “Akdeniz Forumunun” kurumsal yapısına ışık tutmuş ve süreci teşvik edecek bir nitelikte olmuştur.

İlk toplantı 3-4 Temmuz 1994 tarihlerinde Mısır'da yapılmış olup, söz konusu toplantı Akdeniz Forumu'nun da açılışına hizmet etmiştir. İlk etapta Akdeniz Forumu çerçevesinde üç çalışma grubu teşekkül edilmiştir. Siyasi çalışma grubunun terörizm de dahil olmak üzere Akdeniz'deki tüm siyasi oluşumlarla ilgilenmesi amaçlanmıştır. Ekonomik ve Sosyal Çalışma Grubu'nun ise Kuzey ve Güney Akdeniz arasında enerji, turizm, bilim ve teknoloji, çevre, göç, istihdam ve özel sektörün teşvik edilmesi konularında çalışması beklenmiştir. Kültürel Çalışma

¹³⁶ A.e., s.105.

Grubu'nun çalışma sahasını ise kültürlerarası diyalog, eğitimde işbirliği ve Akdeniz uygarlık mirasının korunması oluşturmuştur.

Akdeniz Forumu'nun kurulmasının akabinde yürütülen faaliyetler ve üye ülkelerin yaklaşımları dolayısıyla bir “think-thank” olarak işlev görmesi beklenmiştir. Zaman zaman Akdeniz Forum'unun daha etkili olması için bir Sekretery'a'nın kurulması önerisinde bulunulsa da, Akdeniz Forumu esnek yapısını korumaya devam etmiştir. Herhangi bir sekretaryanın bulunmaması, kararların alınabilmesini dönem başkanlığının ellerine bırakmıştır. Bununla birlikte, yürütmek istediği çeşitli faaliyet ve projeler dolayısıyla mali kaynaklara ihtiyaç duyan ve bu kaynaklardan yoksun olan Akdeniz Forumu fazlasıyla etkinlik gösterememiştir. Özellikle Barselona Deklarasyonu sonrasında, siyasi meselelerin tartışılacağı platformun AB'nin ekonomik olarak da desteklediği Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'na kayacağı düşünülse de, Ortadoğu barış süreciyle ilişkilendirilen Avrupa-Akdeniz Ortaklığı barış görüşmelerindeki tıkanıklık ve buna bağlı olarak ülkelerin aldığı siyasi duruş dolayısıyla çıkmaza girmiştir. Bu noktada Akdeniz Forumu'nun Barselona ile kıyaslandığında en büyük başarısı ise Mayıs 2002 Delos toplantısında terörle mücadelede bir davranış normu benimsemesi olmuştur.¹³⁷

2.4. AKDENİZ GÜVENLİK VE İŞBİRLİĞİ KONFERANSI

Akdeniz Güvenlik ve İşbirliği Konferansı'nın temeli 1989 Aralık ayında düzenlenen Avrupa-Arap diyalogunda İtalyan Dış İşleri Bakanı Gianni di Michelis'in açıklamasında yatmaktadır. Akdeniz Güvenlik ve İşbirliği Konferansı, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı'na paralel olarak İtalya'nın önerisiyle kurulmuş ve bölgedeki güvenlik temelinde kurulan önemli bir oluşumu teşkil etmiştir. Akdeniz Güvenlik ve İşbirliği Konferansı'nın güvenlik temelinde ele aldığı unsurların üç önemli noktaya yoğunlaştığını dile getirmek yanlış olmayacaktır.

- Avrupa'nın güney kanadını ve dolayısıyla tarihsel kökeni ve kimliğini oluşturan bölgeyi göz ardı edemeyecek oluşu,
- Akdeniz bölgesinde güvenlik sağlanmadan AB'nin asla güvende olamayacağı,

¹³⁷ T.C. Dış İşleri Bakanlığı, (Çevrimiçi), <http://www.mfa.gov.tr/akdeniz-forumu.tr.mfa> ,08.03.2015

- Özellikle 1990 yılında Irak'ın Kuveyt'i işgaliyle birlikte Akdeniz'de kriz önleyici bir mekanizmanın teşkil edilmesi gerekliliği, Akdeniz Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nın temel oluşum gerekçelerini teşkil etmiştir.¹³⁸

Şu ana kadar Akdeniz Güvenlik ve İşbirliği Konferansı'nın salt öneri düzeyinde kaldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Her ne kadar umut verici bir süreç olduğu kimi taraflarca düşünülse de, Akdeniz Güvenlik ve İşbirliği Konferansı'ndan somut çıktılar elde edilememiştir. İngiltere bu sürece ılımlı yaklaşmış, o dönemde birleşmeye odaklanan Almanya ilgisiz kalmıştır. Fransa, Fas ve Cezayir Akdeniz'deki işbirliğinin daha fazla ülkenin katılımıyla beraber yürütülmesi için gereken zeminin oluşmadığını ileri sürmüştür. ABD ise sürece şüpheyile yaklaşmış ve Akdeniz'deki filolarıyla olan varlığını ikame edebilecek herhangi bir kurumun oluşmasını desteklemediğinden ötürü isteksiz davranmıştır.¹³⁹ Özellikle Palma toplantısında herhangi bir uzlaşuya varılamaması taraflar açısından bağlayıcı olmayan bir raporun yayınlanmasını da beraberinde getirmiştir. Uzlaşuya varılamamasının ardında yatan sebep ise tıpkı 5+5 Diyalogunda olduğu gibi Akdeniz Güvenlik ve İşbirliği Konferansı'nın da farklı entegrasyon düzeylerindeki iki alt grubu bir araya getirme ve bu gruplar arasındaki iletişimi tek bir çatı altında kurumsallaştırma hatasına düşmesinden ileri gelmiştir.¹⁴⁰

1992 yılı Haziran ayında Parlamentolar Arası Birlik Akdeniz Güvenlik ve İşbirliği Konferansı benzeri bir toplantıyı Malaga'da düzenlemiştir. Malaga konferansının sonucunda uzlaşuya varılarak Malaga belgesi yayınlanmış ve bu belge de halefleri gibi Akdeniz'deki problemleri üç ayrı kolda ele almıştır. Birinci bölüm Akdeniz'deki ilişkilerin güvenlik boyutunu incelemiştir. İkinci bölümde gıda üretimi, borçların yeni ödeme planına bağlanması, çevre güvenliği iltica ve göç gibi işbirliği ve kalkınma meselelerine odaklanmıştır. Üçüncü bölümde ise, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı modeli baz alınarak insan haklarıyla ilgili meselelerin ele alınması kararlaştırılmıştır.¹⁴¹

¹³⁸ Stephan C. Calleya, **a.g.e.**, s.102-104.

¹³⁹ Filippas Pierros et al, **a.g.e.**, s.219.

¹⁴⁰ **A.e.**, s.220.

¹⁴¹ Stephan C. Calleya, **a.g.e.**, s.104.

Malaga belgesinin önsözünde Akdeniz Güvenlik ve İşbirliği Konferansı'nın Akdeniz'de yaşanan problemlere yönelik doğrudan bir çözüm getirme mecburiyeti olmadığı, temel amacının zaman içerisinde işlevsel olarak güçlenecek bir işbirliği tesis ederek söz konusu çatışmaların çözümüne katkı sağlamak ve önüne geçilemez bir çözüm süreci yaratmak olduğu dile getirilmiştir.¹⁴² 2006 yılına gelindiğinde ise Parlamentolar Arası Birlik Malta'da Akdeniz'deki meselelerin daha kapsamlı bir şekilde ele alınabilmesi için bir sekreteryaya kurulmasına karar vermiş ve böylelikle bölge ilişkilerini daha kurumsal bir düzeye taşıma yönünde önemli bir adım atmıştır.¹⁴³

2005 yılında Malta'da Akdeniz Parlamenterler Asamblesi'nin kurulması bölgedeki ülke ilişkilerinin gelişimi açısından önemli katkı sağlamıştır. Bu girişimin en önemli çıktılarından bir tanesi, bilhassa kriz dönemlerinde ihtiyaç duyulan Akdeniz ülke parlamenterleri arasında diplomatik kanalların gelişimini hızlandırmıştır. Akdeniz ülkeleri arasında sürekli devam eden bir iletişim kanalının tesisi, bölge güvenliğinin gelişimi açısından olumlu çıktıları beraberinde getirmiştir. Her ne kadar Arap Baharı ile gelen krizin yönetiminde AB'nin çok başarılı olduğunu söyleyemesek de, Akdeniz Parlamenterler Asamblesi gibi girişimlerin tesis edilmiş olması, devrimler süregelirken ülke parlamenterleriyle iletişimin daim kalmasına önemli katkıda bulunmuştur. Akdeniz bölgesinde barış inşası ve refah düzeyinin artırılması AB'nin Akdeniz politikası çerçevesinde benimsemiş olduğu hedefler arasındaysa, bölge insanın taleplerinin ihtiyatla dinlenmesi gerekmektedir. Temsili demokrasilerde bu talepleri alabilmenin en önemli kanalını ise parlamenterler oluşturmaktadır. Bir ülke ve halkın hak ve taleplerinin savunucusu olması beklenen parlamenterlerin seslerini duyurabilecekleri ve açık tartışmaların yürütülebileceği bir platformun olmaması halinde, Akdeniz'de barış inşası ve çatışma çözümünü beklemek hayalperestlik olacaktır.¹⁴⁴

¹⁴² "Conflict Prevention and Peace Building Measures in the Mediterranean", (Çevrimiçi), http://www.unesco.org/webworld/peace_library/MALTA/PEACE/CONFLICT.HTM ,08.03.2015

¹⁴³ Stephan C. Calleya, *a.g.e.*, s.104-113.

¹⁴⁴ *A.e.*, s.115.

2.5. BARSELONA DEKLARASYONU VE AVRUPA AKDENİZ ORTAKLIĞI

AB Akdeniz Politikası'nın köşe taşı oluşturan girişim Avrupa-Akdeniz Ortaklığıdır. 1995 yılında AB, Barselona süreci olarak da anılan Avrupa-Akdeniz Ortaklık programını başlatmıştır. Bu girişim ile, siyasi diyalog yoluyla AB üye ülkeleri ve güney Akdeniz ülkeleri arasında işbirliği ve dayanışmayı teşvik etmek amaçlanmıştır. Bu ülkeler arasında Cezayir, Kıbrıs, Mısır, İsrail, Ürdün, Lübnan, Libya, Malta, Moritanya, Fas, Filistin Yönetimi, Suriye, Tunus, Arnavutluk ve Türkiye bulunmaktadır.

Barselona Deklarasyonu'nun ilk ciddi sinyalleri 1992 Lizbon Zirvesinde verilmiştir. Lizbon'da Mağrip ülkelerinden oluşan serbest ticaret bölgesinin kurulması kararlaştırılmasına rağmen, Libya'ya uygulanan uluslararası yaptırımlar, Cezayir'de devam eden iç savaş, Avrupa-Mağrip ülkeleri işbirliği düşüncesini bir süre daha engellemiştir. Aynı şekilde Avrupa Zirvesi Haziran 1994'te Korfu'da toplandığında, komisyondan Essen'de görüşülecek olan Akdeniz Politikasıyla ilgili genel bir değerlendirme yapması talep edilmiştir.¹⁴⁵ Komisyon'un hazırlamış olduğu raporda Orta ve Doğu Avrupa genişlemelerinin dengelenmesi için Avrupa-Akdeniz Ortaklığının kurulması gerekliliği ifade edilmiştir.¹⁴⁶ 1994 Ekim ayında Fas ile ortaklık antlaşması görüşmeleri sürdürülürken, AB Kuzey Afrika ve Ortadoğu için 40 ülkeyi ve 800 milyon kişiyi kapsayacak bir serbest ticaret bölgesi önerisinde bulunmuştur. Öneri, ABD'nin bölge ülkelerindeki ticari hegemonyasını kırmak ve Kuzey Avrupa ülkelerinin Doğu Avrupa'ya yapmış oldukları yardımlarla, Nordik etkiyi dengelemek adına, Fransa, İtalya ve İspanya tarafından hayata geçirilmiştir.¹⁴⁷

Barselona Deklarasyonu'nda yürütülecek olan çalışmalar önceki Akdeniz Politikası dahilinde yürütülen girişimler gibi üç sepete ayrılmıştır. Bunlar;

¹⁴⁵ Narin Güler, "Barcelona Süreci & Akdeniz için Birlik", **İzmir Ticaret Odası**, Eylül 2010, s.4-6

¹⁴⁶ Komisyon önerisi için bkz. (Çevrimiçi), <http://aei.pitt.edu/43355/1/P.94.56.pdf> ,11.03.2015

¹⁴⁷ Axel Krause, "Looking South: Europe proposes a new initiative for Africa and the Middle East", **Europe**, No:342, 1994, s.29-34. Aktaran; Carl Dawson, **EU Integration with North Africa: Trade Negotiations and Democracy Deficits**, New York, I.B Tauris & Co. Ltd, 2009, s. 34.

- Siyasi Diyalog ve Güvenlik Ortaklığı
- Ekonomik ve Mali Ortaklık
- Sosyal Kültürel ve Beşeri Alanlarda Ortaklık yer almaktadır.

Siyasi diyalog ve güvenlik ortaklığı çerçevesinde bölgede ortak bir barış ve istikrar alanının kurulması hedeflenmiştir. Bunun için de bir Avrupa-Akdeniz Paketi'nin imzalanması öngörülmüştür. Barselona Deklarasyonu'nun en önemli özelliklerinden bir tanesi Ortadoğu barış süreciyle ilişkilendirilmiş olmasından kaynaklanmıştır. Avrupa-Akdeniz Ortaklığı, Arap-İsrail sorununda BM haricinde çatışan tarafları bir araya getiren ikinci platform olması dolayısıyla barış sürecini tetikleyebilecek iletişim kanallarından birini oluşturmuştur. Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın bu mahiyeti sürecin siyasallaşmasını ve Ortadoğu barış sürecinin tıkanmasıyla birlikte Barselona sürecinin de işlevini nispeten yitirmesini beraberinde getirmiştir.

Ekonomik ve mali ortaklık dahilinde, Akdeniz'in bir barış ve istikrar bölgesi haline getirilebilmesi için bölge ülkelerinin sosyo-ekonomik durumlarının iyileştirilmesi öngörülmüştür. Bu doğrultuda Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın hedeflediği en önemli çıktıyı ise o dönemde 2010 yılına kadar kurulması planlanan serbest ticaret bölgesi oluşturmuştur. Ne var ki, Cezayirli bakan Muhammed Salah Dembri'nin de belirttiği üzere, yıllık ortalama kişi başına düşen geliri 18.000 \$ olan Kuzey ile yıllık ortalama kişi başına düşen gelirin 700\$ olduğu güney ülkeleri arasında serbest ticaret antlaşmasının tesis edilmesi imkansız yakın bir durumdur.¹⁴⁸ Dolayısıyla Akdeniz serbest ticaret bölgesi daha sonraları Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın en çok eleştiri alan projesi haline gelmiştir. Teşkil edilecek serbest ticaret bölgesinin Mağrip ülkelerinin ekonomilerini kalkındırmaktan ziyade AB lehine olacağı ve sömürü düzeninin bu girişimle sürdürüleceği gibi ateşli eleştiriler dile getirilmiştir. Özellikle tarımsal ürün ve hizmetlerin liberalizasyonunda yaşanan sıkıntılar bu eleştirilere dayanak noktası oluşturmuştur. Bu bölgeye AB'den hiçbir ekonomik ve mali yardımın gelmediğini söylemek de yanlış olacaktır. Üçüncü Akdeniz ülkelerine MEDA programı dahilinde yapılan yatırımların göz ardı

¹⁴⁸ Jean Paul Pigasse, *a.g.e.*, s.19.

edilmemesi gerekmektedir. MEDA I programı dahilinde, Avrupa Yatırım Bankası kredileri hariç Mağrip ülkelerine, 1248 milyon avroluk bütçe ayrılmıştır. Bu yardımların 656 milyon avrosu Fas, 428 milyon avrosu ise Tunus için tahsis edilmiş ancak prosedürel ve idari problemler, Mağrip ülkelerindeki reformların yavaş hayata geçmesi gibi sebepler dolayısıyla, kredilerin yalnızca %26 sı söz konusu ülkelere ulaşmıştır. MEDA II programı 2000-2004 yılları arasında uygulanmıştır. Bazı reformların hayata geçirilmesi şartıyla 12 Akdeniz ülkesi için 5.35 milyar avroluk bir bütçe ayrılmıştır. Söz konusu yardımların alınabilmesi için şart koşulan reform alanları içerisinde, yerel piyasa liberalizasyonu, altyapının iyileştirilmesi, küçük ölçekli işletmelerin desteklenmesi, sosyal hizmetlerin geliştirilmesi, demokratikleşme, bölgesel ticaret ve işbirliğinde ilerleme gibi konular yer almıştır. MEDA II programında Mağrip ülkelerine ayrılan pay ise, 677 milyon Fas’a, 329 milyon Tunus’a, 233 milyon Cezayir’e olmak üzere toplamda 1239 milyon avrodur. 1239 milyon avroluk fonun 835 milyonu bu ülkelere ulaşmıştır. 1995-2004 yılları arasında MEDA programları dahilinde 8 Akdeniz ülkesi 3.25 milyar avroluk yardım alırken, 8 doğu Avrupa ülkesine yapılan yardımların miktarı 19.9 milyar avro olmuştur.¹⁴⁹ Başlı başına bu rakamlar dahi, AB’nin bu dönemdeki öncelik verdiği bölgeyi göstermeye yetmektedir.

Avrupa Birliği’nin 1976-2004 Yılları Arasında Mağrip Ülkelerine Yapmış Olduğu Yardımlar <i>(milyon euro cinsinden)</i>			
ÜLKE	1976-1995	1995-1999	2000-2004
FAS	1091	656	677
CEZAYİR	949	164	233
TUNUS	742	428	329
TOPLAM	2782	1248	1239

Commission Européenne: Union Européenne-Maghreb; 25 ans de coopération, Brussels, 2001

¹⁴⁹ Commission of the European Communities, “Report from the Commission to the Council and the European Parliament: Annual Report of the MEDA Programme”, Brussels, Commission of the European Communities, 2001, Aktaran; Carl Dawson, **a.g.e.**, s.67.

Akdeniz Politikası dahilinde AB'nin izlemiş olduğu politikaların önemli bir kısmı kurumsal yapıdan yoksun ve üye ülkelerin iki taraflı anlaşmalarıyla yürütölmekteydi. Barselona Deklarasyonu, ilişkilerin kurumsallaşması ve bölgeselleşmesi noktasında atılan en önemli adımı oluşturmuştur. Ekonomik, sosyal, mali ve kültürel bağlamda ilişkilere yeni boyutların eklenmesi, yapılacak yardımların hukukun üstünlüğü, insan hakları, demokrasi ve sivil toplumun güçlendirilmesi gibi ilkelere bağlanması Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın getirdiğı yenilikler arasında yer almıştır. Tüm bunlardan hareketle, Barselona Deklarasyonu önceki AB inisiyatiflerinin aksine, karşılıklılık, kurumsal düzeyde çok taraflılık, siyasi diyalog, çeşitlilik ve çoğulculuğa saygı ve şartlılık ilkelerine dayanmıştır.¹⁵⁰

Barselona deklarasyonunun en büyük handikaplarından bir tanesi, sürecin Orta Doğu Barış Süreciyle ilişkilendirilmesinden kaynaklanmıştır. Sürecin ilk yıllarında Arap-İsrail ilişkilerinin kötüleşmesine rağmen olumlu gelişmeler yaşanmıştır. 22-23 Nisan 1996 tarihinde Bologna'da Kültür Bakanları toplantısı düzenlenmiş, süreç içerisinde gerçekleştirilen toplantılarda bir Avrupa-Akdeniz Paketi'nin imzalanması teklif edilmiştir. 1996 yılında yaşanan olumlu gelişmelere rağmen ilerleyen dönemde, Arap-İsrail çatışmaları temelinde gerginleşen ilişkiler sürecin tıkanmasına bir kez daha yol açacaktır. İkinci Avrupa-Akdeniz Konferansı Nisan 1997'de Malta'da toplanmıştır. İkinci Avrupa Akdeniz Konferansı'na, İsrail'in bir ay öncesinde Doğu Kudüs'te yeni yerleşim yerleri açma kararı aldığı ve Arap ülkelerinin İsrail ile ilişkileri boykot ettiği siyasi açıdan oldukça gerilimli bir dönemde girilmiştir. Konferans tüm bu gerginlikler dolayısıyla herhangi bir karara varamadan dağılmış ve sonuç bildirgesi dahi bir ay sonra yayınlanmıştır.

2.6. AKDENİZ İÇİN BİRLİK

Bugün AB içerisinde nüfuz kaybı yaşaması dolayısıyla endişelenmesi gereken bir ülke varsa bu şüphesiz Fransa'dır. Zira Batı Avrupa artık Avrupa'nın merkezi ve kalbini teşkil etmemektedir. Doğu Avrupa genişlemesiyle birlikte AB içerisinde karar alma mekanizması daha da karmaşıklaşırken, geleneksel Alman-Fransız dengesi son dönemde güçlenen Alman ekonomisiyle birlikte Fransa

¹⁵⁰ A.e., s.73.

aleyhinde ciddi bir kayma göstermiştir.¹⁵¹ Gaullist dönemden kalma, uluslararası siyasette başat söz sahibi Büyük Fransa'yı yeniden canlandırma arzusu Fransa'daki akademik ve toplumsal çevrelerde bugün dahi oldukça yakından hissedilmektedir. Fransa'nın 1970'lerde Valery Giscard d'Estaing ile başlayan, cumhuriyetçi Mitterand ve sosyalist Chirac döneminde de devam eden siyasi arenadaki bu gerileyiş, Fransızlarca “*déclinologie*” olarak adlandırılmıştır. Fransa kendini Anglo-Sakson ekonominin kuşatması altında hissetmeye başlamıştır. Tam da bu *declinologie* akımı Nicolas Sarkozy'nin cumhurbaşkanı olarak seçilmesini beraberinde getirmiş ve Fransa'nın eski ihtişamlı günlerine döneceği umudu doğmuştur. Sarkozy döneminde güvenlik ve savuma ile dış politikaya ilişkin yayınlanan beyaz belgeler, dış politikada daha fazla söz sahibi olabilmek için ABD ile kurulan yakınlaşma , Mısır ile geliştirilen ikili ilişkiler vesilesiyle Doğu Akdeniz'de ABD'ye bırakılan nüfuz alanının yeniden geri kazanmaya çalışılması *France Grandeur'un* tesis edilebilmesi için atılan adımlardan sadece birkaçını oluşturmuştur. Söz konusu siyasi faaliyetler gerek Fransa'nın iç ve dış politikasının şekillenmesinde gerekse de AB politikalarında önem arz eder hale gelmiştir.¹⁵²

Doğu Avrupa genişlemesiyle birlikte, Kuzey ülkeleriyle beraber bilhassa Almanya'nın AB içerisindeki nüfuzunda ciddi bir artış gözlemlenmiştir. Bu durum 2008 Avrupa Konseyi Dönem Başkanlığı'nda Fransa'yı bir kez daha hareket etmeye itmiştir. Avrupa-Akdeniz ilişkileri tarihindeki son adımı teşkil edecek olan Fransa Cumhurbaşkanı Sarkozy'nin başlattığı Akdeniz için Birlik, 13 Temmuz 2008'de hayata geçirilmiştir. İlk etapta Barselona sürecinin devamı olarak düşünülen Akdeniz için Birlik, yüksek düzeyli memurlar ve hükümet başkanları toplantılarıyla ülkeler arasındaki ilişkileri kurumsallaştırmaya çalışırken, sürecin işlevselliğinin artırılması için eş-başkanlık ve küçük bir sekretarya kurmuştur.¹⁵³ Akdeniz için Birlik sürecine 27 AB üyesi ülke ile Türkiye, İsrail, Bosna-Hersek, Hırvatistan, Arnavutluk, Monako, Karadağ, Cezayir, Mısır, Ürdün, Lübnan, Moritanya, Fas, Filistin Yönetimi, Suriye ve Tunus katılmıştır.

¹⁵¹ Mireia Delgado, “France and the Union for the Mediterranean: Individualism versus Co-operation”, Federica Bicchì, Richard Gillespie (ed.), **The Union for the Mediterranean**, London and New York, Routledge, 2012, s.41-47.

¹⁵² **A.e.**, s.53.

¹⁵³ Federica Bicchì, Richard Gillespie, **a.g.e.**, s.61.

Akdeniz için Birlik projesinin hayata geçirildiği döneme baktığımızda yine siyasi olarak çalkantılı sularda yüzülen bir zaman dilimi karşımıza çıkmaktadır. Gürcistan-Osetya ve 2008 finansal krizinin patlak verdiği ve İrlanda'nın Lizbon Antlaşmasını reddettiği bir dönemde, Akdeniz için Birlik projesinin gündemin ön sıralarında kalabilmesi Nicolas Sarkozy'nin kişisel çabası ve Fransa'nın dönem başkanlığının avantajından yararlanmasından kaynaklanmıştır.¹⁵⁴ Ne var ki, Fransa Akdeniz Birliği olarak tasarladığı projede gerek isim değişikliği gerekse de projedeki yegane lider olma konumundan tavizler vermek durumunda kalacaktır. İlk etapta Akdeniz Birliği adı altında tasarlanan ve Fransa'nın mutlak liderliği ve tek taraflılığını ön gören projeyi, Akdenizli olmayan bir ülkenin, Almanya'nın bloke etmesi Fransa için dış politikada yutulması zor bir lokma olmuştur.¹⁵⁵

Almanya, Merkez ve Doğu Avrupa ülkeleri Barselona sürecinin daimi ve sadık bir parçası olsalar da, bu devletlerin süreci can-ı gönülden desteklediklerini söylemek yanlış olacaktır. Gerçekleşecek olan Doğu Avrupa genişlemesine, ihtiyaç duyacakları desteği bulabilmek için merkez ve doğu Avrupa ülkeleri Barselona sürecini destekleme lütfunda bulunmuşlardır. Nitekim Nicholas Sarkozy Akdeniz Birliği projesiyle ortaya çıktığında veto kartını oynayan ve projenin içeriksel olarak değişmesini sağlayan da Almanya'dır. Şüphesiz bunun altında yatan bir takım sebepler bulunmaktadır. Almanya, Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti gibi ülkelerin Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte dış politikalarında ciddi dönüşümler yaşanmıştır. İkiye bölünmüş, egemenliğini yitirmiş, askeri güvenliğini NATO vesilesiyle ABD'den ithal eden bir Almanya ile Sovyet nüfuz alanı altında bulunana Polonya, Macaristan ve Çekoslovakya gibi ülkeler, Soğuk Savaş süresince Doğu-Batı ekseninde cereyan eden ihtilaflarda ön cephede yer almıştır. Bu durum ülkelerin dış politikadaki manevra kabiliyetlerinin önemli ölçüde kısıtlanmasını da beraberinde getirmiştir.¹⁵⁶ Tüm bu sebeplerden ötürü Almanya'nın öncelikli politika gündemini Berlin Duvarı'nın yıkılmasının akabinde dahi anavatana yakın çevrelerde meydana

¹⁵⁴ Mireia Delgado, **a.g.e.**, s.54.

¹⁵⁵ **A.e.**, s.57.

¹⁵⁶ Tobias Schumacher, "Germany and Central Eastern European Countries: Laggards or Veto-Players?" Federica Bicchì, Richard Gillespie (ed.), **The Union for the Mediterranean**, London and New York, Routledge, 2012, s.75-93.

gelen hadiseler işgal etmiş, Akdeniz Politikası Almanya'nın başat önem verdiği konular arasında yer almamıştır. ¹⁵⁷

Soğuk Savaş'ın sona ermesi, Berlin Duvarı'nın yıkılması ve Almanya'nın tekrardan birleşmesiyle birlikte, 1990'larda Alman dış politikası da önemli değişimler geçirmeye başlamıştır. Bu değişim ve dönüşüm Helmut Kohl yönetimindeki muhafazakar liberal parti hükümeti döneminde başlamış ve Gerard Schröder önderliğinde Kırmızı-Yeşil koalisyonu zamanında da devam etmiştir. Almanya'da her ne kadar dönemin sol partilerinde Almanya'nın kendi sınırları dışındaki meselelere uzak kalması için iktidara baskı yapma uzlaşısı söz konusuysa da, artan uluslararası talebi gören Sosyal Demokratlar 1992'de iktidara geldiklerinde tam anlamıyla bir u-dönüşü yaparak, uluslararası siyasette daha aktif bir politika izlemeye başlamışlardır. ¹⁵⁸Schengen Antlaşması'na taraf olması, Alman Endüstrileri Federasyonu ve Arap-Alman ekonomik forumları dolayısıyla Kuzey Afrika ülkeleriyle ticari ve göç ekseninde münasebeti zamanla artan Almanya, Akdeniz Politikası'na yönelik kayıtsızlığını zaman içerisinde yitirmiştir. ¹⁵⁹

Akdeniz Birliği ve Akdeniz için Birlik girişimleri açısından Almanya'nın duruşunu değerlendirdiğimiz zaman ise Angela Merkel'in Akdeniz için Birlik karşıtı bir tutum benimsediğini görürüz. Sarkozy'nin tek taraflı olarak tasarladığı yalnızca Akdeniz ülkelerini sürece dahil eden ve AB üye ülkelerinin işbirliğine açık olmayan Akdeniz Birliği girişimine yönelik en ciddi eleştiriye Angela Merkel 2007 Aralık ayında yapmıştır. Yalnızca Akdeniz ülkelerinin sürece dahil edilmesinin AB düzeyinde parçalanma ve birliğin dağılmasına dahi yol açabileceğini öne süren Merkel, münhasır ulusal çıkarların tatbiki için AB fon ve kaynaklarının kullanımının gerekçelendirilemeyeceğini dile getirerek konuyu AB düzeyine taşımış ve böylelikle Almanya'nın AB Dış Politikasındaki rolünü ekarte edecek bir Fransız siyasi manevrasına dur demiştir. Almanya ve Kuzey ülkelerinin fonlarıyla beslenecek olan

¹⁵⁷ Tobias Schumacher, **a.g.e.**, s.78.

¹⁵⁸ **A.e.**, s.81.

¹⁵⁹ **A.e.**, s.87.

bir siyasi girişimde Fransa'nın *primus inter pares* olması Almanya için kabul edilemez bir durum teşkil etmiştir.¹⁶⁰

İspanya'nın Akdeniz Birliği/Akdeniz için Birlik girişimlerine destek vermemesi söz konusu siyasi girişimler Nicholas Sarkozy tarafından hayata geçirilirken uluslararası arenada beklenen bir durumdu. Akdeniz Birliği/Akdeniz için Birlik İspanya'nın fikir babası olduğu Barselona sürecine önemli eleştiriler getirmekteydi. Bununla birlikte Barselona sürecinde, İspanya'nın Avrupa-Akdeniz ilişkilerini çok taraflı bir platformda geliştirmeye çalıştığı düşünüldüğünde, Fransa'nın sürücü koltuğunda tek başına oturduğu ve diğer ülkelerin yolcu sıfatıyla yer alacakları bu seyahate İspanya'nın çıkmaya gönülsüz olacağı muhtemeldi. Kuzey Afrika ülkeleri noktasında süregelen İspanya-Fransa rekabeti dolayısıyla Barselona sürecinin alternatifi olacak bir Akdeniz Birliği projesine İspanya'nın yanaşmayacağı şüphesizdi. Akdeniz için Birlik projesinde sekretarya İspanya'ya bahsedilerek, İspanya yeni Akdeniz politikası platformunda görünür kılındı. Böylelikle İspanyolların sürece destek vermeleri sağlandı. Fransa'nın Akdeniz için Birlik projesindeki anahtar rolünde bir değişiklik olmamış ve İspanyollar kurumsal yapı dahilinde önemli konumlara gelememişlerdi. Peki bu durumda İspanyolları işbirliği kurmaya iten sebep ne veya nelerdi? ¹⁶¹

İspanya Akdeniz Politikası dahilinde en önemli siyasi yatırımı şüphesiz Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'na veyahut diğer bir adıyla Barselona sürecine yapmıştı. Madrid süreciyle birlikte Ortadoğu barış sürecine eklemlenen ve dolayısıyla siyasallaşan Avrupa-Akdeniz Ortaklığı dönülmesi zor olan bir çıkmaza girmişti. 2002 yılındaki dönem başkanlığında Valensiya Konferansı ile birlikte Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nı yeniden canlandırmaya çalışan İspanya, Irak Savaşı'nda dış politikasını ABD'e bağlaması dolayısıyla Arap ülkeleri nazarında ciddi imaj kaybı yaşamış ve Barselona sürecini canlandırmada da dolayısıyla başarısız olmuştu. Ne var ki, İtalya ile eşgüdümlü olarak sürece yaklaşan İspanya'nın özellikle Felipe Gonzalez ve Helmut Kohl döneminden bu yana Akdeniz ve Kuzey Afrika

¹⁶⁰ A.e., s.88.

¹⁶¹ Richard Gillespie, "Adapting to French Leadership? Spain's Role in the Union for the Mediterranean" Federica Bicchieri, Richard Gillespie (ed.), **The Union for the Mediterranean**, London and New York, Routledge, 2012, s.58-61.

meselesinin yalnızca Akdenizli ülkelerin problemi olmadığı ve tüm kıtayı ilgilendirdiği iddiasıyla süreci Avrupalılaştırmaya çalıştığı görülmektedir.¹⁶² Bu trend Barselona süreciyle açıkça ortaya çıkmış ve Akdeniz için Birlik sürecinde de tekrarlanmıştır. İspanya'nın Almanya gibi süreci tamamen veto etme tehdidini savurma lüksü de bulunmamaktadır. Terörle mücadele, kıtaya muazzam seviyelerdeki göçmen akışı, enerji arzı güvenliği gibi konularda İspanya, Fransa ile aynı gemide yer almaktadır. Dolayısıyla Akdeniz Birliği gibi Fransa mutlak hakimiyetindeki siyasi bir girişimin içeriğinde yapılacak bir takım değişikliklerle sürecin Avrupalılaşması İspanya'nın kuzey Avrupa ülkeleri ve Almanya'dan alacağı fonların devamlılığını sağlayacaktır. Bu durum da şüphesiz İspanya'nın dış politika çıkarlarıyla uyumlu olacağından, İspanya sürece destek vermiştir.¹⁶³

Akdeniz için Birliğin, Barselona sürecinin devamı olarak adlandırılmasına dayanak oluşturacak bir takım sebepler vardır. Akdeniz için Birlik ve Avrupa-Akdeniz Ortaklığı pek çok noktada benzeşmektedir. Önceki siyasi girişimlerde olduğu gibi Akdeniz için Birliğin de lokomotifini Fransa teşkil etmiştir. Akdeniz için Birliğin aktörlerini harekete geçiren hususlar, Akdeniz Forumu ve Avrupa-Akdeniz Ortaklıklarında olduğu gibi temelde aynıdır. Güvenlik, göç, enerji, kalkınma, Arap-İsrail ilişkileri... Akdeniz için Birlik, Barselona sürecinden çok önemli birkaç noktada da ayrılmaktadır. Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nda bölge inşası ve siyasallaşan bir zeminde ilerleyen ilişkiler, Akdeniz için Birlik ile birlikte yerini yeniden ikili ilişkilere ve işlevselci bir zemine bırakmıştır.¹⁶⁴ Akdeniz için Birlik, bölgeselcilikten ikili ilişkilere en azından iki noktada bir kayış temsil etmektedir. Her şeyden evvel, Akdeniz için Birlik daha pragmatik bir yaklaşıma sahip olmuştur. Bölge ülkelerini işbirliğine yönlendirme noktasında baskı kurmaktan ziyade işbirliğine gönüllü olan ülkelerle yola devam etme kararındadır. Bununla birlikte sürece dört yeni ülkenin dahil olması, bölgeselci anlayışın daha da sulandırılması manasını taşımaktadır. Halihazırda siyasallaşan Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nda herhangi bir uzlaşıya varılması hiç kolay değilken, sürece dört yeni ülkenin dahil olması varılabilecek muhtemel bir uzlaşmayı kesinlikle daha kolay hale getirmemiştir. Akdeniz için Birlik

¹⁶² A.e., s.63.

¹⁶³ A.e., s.65.

¹⁶⁴ A.e., s.69.

sürecine AB üye ülkelerinin göstermiş olduğu hükümetlerarası yaklaşım bu politik girişimin çehresini tamamıyla değiştirmiştir. Avrupa- Akdeniz işbirliği, Akdeniz için Birlik ile birlikte ne Barselona sürecinde olduğu gibi iki blok arasında (Avrupa+Akdeniz) ne de Avrupa Komşuluk Politikasında olduğu gibi Avrupa bloğu ve münferit Mağrip ülkeleri arasındadır. AiB ile beraber ilişkiler denizin iki kanadındaki münferit ülkeler düzeyinde yürümeye başlamış ve politikanın iki taraflılık mahiyeti yeniden ortaya çıkmıştır.¹⁶⁵

Barselona sürecinin siyasallaşmasının getirdiği olumsuz sonuçlardan çıkarılan dersler üzerine inşa edilen Akdeniz için Birlik girişimi kendisini Ortadoğu Barış sürecinden soyutlama gayretinde olmuştur. İsrail-Filistin meselesinden bağımsız olarak Akdeniz'in kuzey ve güney kanadındaki ülkeler arasında ticaret yoluyla refahın arttırılması hedeflenmiştir. Ortadoğu Barış Süreci uluslararası bir çaba, Akdeniz için Birlik ise Fransa ve Mısır eş başkanlığında yürütülen bölgesel bir girişimi teşkil etmektedir.¹⁶⁶ Ne var ki, Ortadoğu Barış Süreci ve Akdeniz için Birlik pek çok uluslararası mekanizmayla birbirine bağlı bulunmaktadır. AB'nin Ortadoğu Dörtlüsü'ne üyeliği (ABD, AB, BM, Rusya), Arap Ligi'nin de kabul ettiği Arap Barış Girişimi ve Avrupa Komşuluk politikası gibi mekanizmalar Ortadoğu Barış Süreci ile Akdeniz için Birlik girişimini birbirine kenetlemektedir. İsrail, Arap Ligi'nin toplantılara gözlemci sıfatıyla katılmasına olumsuz yaklaşırken, Arap ülkeler de Akdeniz için Birlik'i Filistin meselesini dillendirecekleri bir başka platform olarak görmüş ve girişime destek vermişlerdir. Paris 2008 zirvesinde bir araya gelen hükümet başkanlarının İsrail-Filistin Barış sürecine ilişkin yapmış olduğu ortak açıklamalar ve Türkiye himayesinde gerçekleştirilen İsrail-Suriye barış müzakereleri, Ortadoğu Barış sürecini Akdeniz için Birlik vizyonunun ister istemez bir parçası haline getirmiştir. 2008-2009 yıllarındaki İsrail'in Gazze işgali ve İsrail'in devam eden süreçte takınmış olduğu sert politikalar Akdeniz için Birlik bölgesel girişiminin de krize girmesini beraberinde getirmiştir.¹⁶⁷

¹⁶⁵ A.e., s.71.

¹⁶⁶ Rosemarry Hollis, "The UfM and the Middle East Peace Process: An Unhappy Symbiosis", Federica Bicchì, Richard Gillespie (ed.), **The Union for the Mediterranean**, London and New York, Routledge, 2012, s.94-101.

¹⁶⁷ A.e., s.104.

3. BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN ARAP BAHARI'NA BAKIŞI

Ortadoğu ve Kuzey Afrika jeo-ekonomik ve siyasi nedenler dolayısıyla AB için daima büyük önem arz eden bölgelerden biri olmuştur. Her ne kadar AB bu bölgede ABD gibi sert gücünü kullanmasa da, yumuşak gücüyle bölgeye nüfuz etmeye çalışmıştır.¹⁶⁸ Soğuk Savaş dönemi sonrasında bölgeyle artarak devam eden ve 1995 Barcelona süreciyle kurumsallaşan ilişkiler dahilinde, AB'nin, artan kültürel ve ekonomik diyalog ile batılı değerleri benimseyecek olan bölgenin Avrupa'ya eklemleneceği kanısıyla hareket ettiği görülür.¹⁶⁹ 20 yıllık dönem içerisinde AB'nin istikrar destekçiliği – demokrasi destekçiliği ikilemi içerisinde (*stability promoter – democracy promoter dilemma*) mevcut güvenlik algısı dolayısıyla istikrardan yana olduğu görülmektedir.¹⁷⁰

Arap Baharı'nı tetikleyen pek çok faktör bulunmaktadır. Bölgedeki ayaklanmaları sadece ekonomik sebeplere dayandırmak gerçeklikten uzak bir siyasal analiz teşkil edecektir. Kimilerince “onur devrimi” (*dignity revolution*) olarak adlandırılan Arap Baharı aynı zamanda siyasi sindirmeciliğe ve nepotist hükümetlere yönelik bir başkaldırıdır.¹⁷¹ Arap Baharı dikta rejimlere bir başkaldırı olduğu kadar, bu diktatörlüklerin meşrulaşmasını sağlayan Avrupa ülkelerine de ciddi bir mesaj niteliğindedir.

Arap Baharı sürecinde rejimleri değişen ülkelere baktığımızda ilginç bir detayla karşılaşılacaktır. Ayaklanmalar öncesinde iktidara gelmiş olan ailelerin hepsinin eski asker kökenli olması önemli bir benzerliktir. Her ne kadar bu ülkelerin ekonomik gelir düzeyleri arasında ciddi farklılıklar bulunuyor olsa da, siyasi kültür bağlamında bölge ülkeleri arasında ciddi benzerlikler bulunmaktadır. Mısır'da Cemal Nasır, Enver Sedat ve Hüsnü Mübarek'in, Suriye'de Hafız Esad'ın, Tunus'ta Zeynel

¹⁶⁸ Timo Behr, “The European Union’s Mediterranean Policies after Arab Spring: Can the Leopard change its spots?”, **Amsterdam Law Forum**, VU University of Amsterdam, s.5.

¹⁶⁹ Müjge Küçükkeleş, “AB’nin Ortadoğu Politikası ve Arap Baharına Bakışı”, **SETA Analiz**, No: 63, Ocak 2013, s.3.

¹⁷⁰ A.e., s.5.

¹⁷¹ A.e., s.9.

Abidin Bin Ali'nin, Libya'da Muammer Kaddafi'nin asker kökenli olması bu çarpıcı benzerliği teşkil etmektedir.¹⁷² Osmanlı dönemi mirasıyla, ilk batılılaşma ve modernleşme hareketlerinin orduda başlaması gerek Türkiye'de gerekse de Ortadoğu ve Kuzey Afrika coğrafyasında siyasal eliti asker kökenli ailelerin oluşturmalarına sebep olmuştur. Sudanlı siyaset bilimci Haydar İbrahim'in ifade ettiği üzere "*secuitocratie*" (güvenlikorasi) bu rejimlerin karakterini iyi bir şekilde tanımlamaktadır.¹⁷³ Peki demokrasi vurgusunu her fırsatta dile getiren AB için, insan haklarının bu denli yoğun bir şekilde ihlal edildiği, muhaberat rejimlerinin, siyasal baskının ve sindirme politikasının mevcut olduğu ülkelere Arap Baharı'na gelene kadar neden herhangi bir müdahalede bulunulmamıştır? Bu sorunun cevabını 11 Eylül sonrasında değişen güvenlik algısı ve dış politika araçlarında bulmaktayız.

AB'nin güvenlik algısını gözden geçirdiğimiz zaman, korunaklı "Avrupa Kalesi" vizyonunun hayata geçirilebilmesi için, güvenliğin birlik sınırları dışından başlatılması gerektiği dile getirilmektedir. Konsey'in ifade ettiği üzere, genişleme AB'yi bulanık sulara daha da yakınlaştırmıştır.¹⁷⁴ 11 Eylül 2001 tarihinde El Kaide tarafından düzenlenen ve ABD'yi hedef alan saldırı, batıda yeni bir güvenlik yaklaşımının benimsenmesine yol açmıştır. Demokrasi ile güvenlik arasında güçlü bir bağ kuran bu yaklaşıma göre, Ortadoğu ve Arap dünyasındaki demokrasi eksikliği batı için güvenlik tehdidi oluşturmaktadır.¹⁷⁵ Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği'ne cephe oluşturacakları fikriyle ABD tarafından bizzat desteklenen siyasal İslam'ın, 11 Eylül olayları sonrasında siyasal rejim içerisinde pasifize edilmesi gerektiği fikri yaygınlaşmaya başlamıştır. Her ne kadar ABD gibi bölgeye doğrudan demokrasi ihracına girişme de, AB klasik liberal demokrasi teorilerinden yola çıkarak, liberalleşme ve piyasa reformları ile bölge ülkelerinde devletin rolünün azalacağını, piyasa güçlerinin gelişip toplum ve siyaset üzerinde etkili olacağını

¹⁷² Murat Aktaş, **Arap Baharı: Ortadoğu'da Demokrasi Arayışı ve Türkiye Modeli**, Ankara, Nobel Yayınevi, Eylül 2012, sf. 38-44.

¹⁷³ A.e., s.47.

¹⁷⁴ Amaro Vandoa Dias, "A critical analysis of the EU's Response to the Arab Spring and its Implications for EU Security", (Çevrimiçi), <http://www.isn.ethz.ch/Digital-Library/Publications/Detail/?lang=en&id=178880> , 30.04.2015

¹⁷⁵ Katarina Dalacoura, "US Foreign policy and democracy promotion in the Middle East: Theoretical Perspectives and Policy Recommendations", **Ortadoğu Etütleri**, C:2, No:3, 2010, s.57-66.

düşünmüştür.¹⁷⁶ Siyasal kültürdeki ve sivil toplum kuruluşlarının oluşumunda yaşanan eksiklikler, ahabap çavuş ilişkilerinin ülkede hakim olması dolayısıyla gelir dağılımındaki eşitsizlik ciddi oranda artmış, piyasa güçleri oluşmamıştır. Böylelikle otoriter hükümetler ülkedeki koltuklarını daha da sağlamlaştırmıştır.

AB uzun yıllar boyunca Ortadoğu ve Kuzey Afrika'ya yönelik politikalarında demokrasinin korunması ile bölgesel istikrarın tesisi ikileminde kalmıştır. AB'nin, demokrasinin karmaşık, maliyetli ve uzun bir süreç olması dolayısıyla bölgeyle ilişkilerini ekonomi güdümlü yürüttüğünü dile getirmek gerekir.¹⁷⁷ AB Komisyonu'nun 1996-1999 yılları için bölgeye demokrasi bütçesi olarak yalnızca 10 milyon avro ayırması bunun en büyük göstergesidir.¹⁷⁸ Bölgedeki Arap diktatörlerin de, siyasal İslam'ın ve cihatçı Selefi grupların yükselişine yönelik bir kalkan görevi görmeleri AB'yi bu yönde davranmaya itmiştir. Herhangi bir siyasi rejim değişikliğinin istikrarın bozulmasına ve bölgede kaosu tetikleyeceğine inanılması AB'nin "istikrar zaafını" oluşturmuştur. Böylelikle bölge ülkeleriyle AB arasında bir kazan-kazan ilişkisi kurulmuştur. Bölgedeki siyasal İslam'ı sindiren ve istikrarın halk aleyhine de olsa korunmasını sağlayan Arap diktatörlerin, karşılığında AB'nin desteğini yanlarına alarak siyasal meşruiyetlerini sağladıkları görülmektedir. Batı karşıtı siyasal rejimlerin sindirilmesi, imzalanan geri kabul anlaşmalarıyla yasadışı göç sorununun çözülmesi ve batı yanlısı rejimlerle enerji problemini çözen AB için bu anlaşmalar bulunmaz bir fırsat olarak görülmüştür. Tüm bunlardan dolayı AB'nin demokrasi ve insan hakları vurgusu söylemden ibarettir. Siyasi açılıma yapılan atıflar belgelerde kalarak herhangi somut bir politikaya veya uygulamaya yansımamıştır.¹⁷⁹ AB bölgedeki siyasal diyalogunu liberal rejim yanlısı gruplarla yürütmüş, kendi

¹⁷⁶ John Page, "Structural Reforms in the Middle East and North Africa", Peter K. Cornelius (ed.), **The Arab World Competitiveness Report**, 2002-2003, s.62-79.

¹⁷⁷ Timo Behr, "Enduring Differences? France, Germany and Europe's Middle East Dilemma", **Journal of European Integration**, No: 30, 2008, s.79-96.

¹⁷⁸ Richard Young, "Europe's Uncertain Pursuit of Middle East Reform", **Carneige Papers**, No.45, Carneige Endowment for International Peace, Haziran 2004, s.5.

¹⁷⁹ Fulvio Attina, "The Euro-Mediterranean Partnership Assessed: The Realist and Liberal Views", **European Foreign Affairs Review**, s.11.

çıkarları dolayısıyla 2005 seçimleri sonrasında Müslüman Kardeşler'e yönelik tutuklama kampanyasına da ses çıkarmamıştır.¹⁸⁰

Borç kriziyle uğraştığı bir dönemde, pek çok global aktör gibi Arap Baharı'na hazırlıksız yakalanan AB, Akdeniz için Birlik ve Avrupa Komşuluk politikasındaki siyasal söylem eksikliklerinin farkına varmış ve kendini Avrupa Komşuluk politikasını gözden geçirmek zorunda bulmuştur.¹⁸¹ Dış politikada tek bir ses oluşturmada yaşanan problemleri çözmek üzere 2010 yılında oluşturulan Avrupa Dış İşleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilciliği'nin ilk ciddi sınavı olan Arap Baharı, AB'ye bölgeye yönelik sürdürmüş olduğu ekonomi güdümlü politikalardan değer eksikliğini politikalara geçmesi gerektiğini göstermesi açısından önem arz etmektedir. Catherine Ashton'un 3M formülüyle hayat bulan politika değişikliği ile, AB'nin pozitif şartlılık ilkesi çerçevesinde vereceği desteği demokratik reformlara sıkı sıkıya bağladığı görülmektedir.¹⁸²

3.1. ÜYE DEVLETLERİN POLİTİKALARI

AB'nin, Arap Baharı sonrasında yeniden şekillendirmeye çalıştığı Akdeniz Politikasını değerlendirirken, birliğin Arap Baharı'na oldukça hazırlıksız yakalandığını dile getirmek gerekir. Borç ve kimlik krizleriyle uğraşmakta olan AB için bölgedeki toplumsal tabanda beklenmeyen bu değişim talebi şok etkisi yaratmıştır.¹⁸³ AB dış politikasını sorgulamaya başlamıştır. Dış politikada ortak bir ses oluşturmada yaşanan problemleri çözmek üzere 2010 yılında Avrupa Dış İşleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilciliği oluşturulmuştur. Bu kurumun ilk ciddi sınavında başarısız olduğunu dile getirmek gerekir. Arap Baharı ile birlikte ülkelerin jeo-ekonomik dış politikalarına devam ettikleri ve sürecin reel politığın zaferi ile sonuçlandığını söylemek yanlış olmayacaktır. Libya krizi bu noktada üye ülkeler arasındaki ayrışmanın en yoğun yaşandığı örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Fransa'nın askeri müdahalenin NATO'ya devredilmesine göstermiş olduğu

¹⁸⁰ Nona Mikhelidze, Nathalie Tocci, "How can Europe engage with Islamist Movements?, Islamist Radicalization: The Challenges for Euro-Mediterranean Relations", **FRIDE Centre for European Policy Studies**, s.153

¹⁸¹ Müjge Küçükkeleş, "AB'nin Ortadoğu Politikası ve Arap Baharına Bakışı", **SETA Analiz**, No: 63, Ocak 2013, s.11.

¹⁸² **A.e.**, s.13.

¹⁸³ **A.e.**, s.11.

muhalefete karşı,¹⁸⁴ İtalya'nın operasyonun NATO'ya devredilmemesi halinde, harekate vereceği desteği çekeceğini açıklaması,¹⁸⁵ Almanya'nın Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde çekimser kalarak askeri harekate dahil olmaması,¹⁸⁶ Fransa'nın Ulusal Geçiş Konseyi'ni resmen tanımasına karşın,¹⁸⁷ İsveç'in bu konuda temkinli olmak gerektiğini ifade etmesi,¹⁸⁸ İngiltere'nin isyancıları silahlandırma tezine,¹⁸⁹ Belçika'nın şiddetle karşı çıkması¹⁹⁰ Avrupa kıtasının ortak bir dış politika izlemekten ne kadar uzak olduğunu gözler önüne sermektedir.

AB'nin patlak veren isyanlarla birlikte, istifası istenen mevcut rejimlerle olan ticari bağları dolayısıyla dış politikada ilk etapta güçlü bir siyasal söylem edinmekten kaçındığı karşımıza çıkmaktadır. Bunun altında yatan sebepler arasında hem AB'nin süreci okumadaki başarısızlığı hem de üye ülkelerin dış politika önceliklerinin farklılaşması bulunmaktadır. "Bekle-gör" politikasıyla bir süre hareket eden üye devletlerin bazı noktalarda dikta rejimleri destekleyerek süreci baltaladıklarını dahi dile getirmek yanlış olmayacaktır.¹⁹¹ AB, Tunus'ta 2010 Aralık ayının ortasında başlayan gösterilere ilişkin ilk resmi açıklamayı ancak Ocak 2011'de yapabilmıştır.¹⁹² Bu açıklamada Bin Ali rejimi kınanmamış, itidal çağrısı yapmakla yetinilmiştir.¹⁹³ Bu noktada Fransa'nın Tunus rejimine ilişkin takınmış olduğu dış politika ise oldukça ilginçtir. 2008 ekonomik kriziyle beraber pragmatist ve jeo-

¹⁸⁴ Kim Willsher, "Sarkozy opposes NATO taking control of Libya operation", **The Guardian**, (Çevrimiçi), <http://www.theguardian.com/world/2011/mar/22/sarkozy-nato-libya-france> 30.04.2015

¹⁸⁵ Valentina Pop, "Italy presses for NATO command of Libya war", **EUObserver**, (Çevrimiçi), <https://euobserver.com/news/32033> , 22 Mart 2011

¹⁸⁶ "Germany: Abstained on Libya no-fly zone due risks", **Reuters**, (Çevrimiçi), <http://www.reuters.com/article/2011/03/18/libya-un-germany-idUSLDE72G2IK20110318> , 20.03.2015

¹⁸⁷ "Libya: France recognizes rebels as government", **BBC News**, (Çevrimiçi), <http://www.bbc.com/news/world-africa-12699183> , 20.03.2015

¹⁸⁸ "EU prepares for emergency summit on Libya", **The Globe and the Mail**, (Çevrimiçi), <http://www.theglobeandmail.com/news/world/eu-prepares-for-emergency-summit-on-libya/article570772/> , 20.03.2015

¹⁸⁹ "US and Britain may arm Libya rebels if Gaddafi clings to power", **The Guardian**, (Çevrimiçi), <http://www.theguardian.com/world/2011/mar/29/libya-rebels-armed-by-us-uk> , 20.03.2015

¹⁹⁰ "Belgium opposes arming Libyan rebels", **Expatica**, (Çevrimiçi), http://www.expatica.com/be/news/country-news/Belgium-opposes-arming-Libyan-rebels_249981.html , 20.03.2015

¹⁹¹ Müjge Küçükkeleş, **a.g.e.**, s.14.

¹⁹² Müjge Küçükkeleş, **a.g.e.**, s.15.

¹⁹³ "Joint Statement by EU High Representative Catherine Ashton and Commissioner Stefan Füle on the Situation in Tunisia", (Çevrimiçi), http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/EN/foraff/136186.pdf , 20.03.2015

ekonomik dış politikaya kayan Fransa'nın ilk etapta, ülkeyle olan ekonomik bağları dolayısıyla mevcut hükümete sahip çıktığı görülmektedir. Fransız Dış İşleri Bakanı Michelle Alliot Marie, Fransa'nın Tunus rejimine, protestoları bastırabilmesi için polis desteğinde bulunabileceğini dile getirmiştir.¹⁹⁴ Bununla birlikte Fransız Tarım Bakanı Bruno Le Marie'nin "Tunus rejimini yargılamak benim işim değildir" diyerek ülkede olanları kınamaktan kaçınması ve Fransa Kültür Bakanı Frederic Mitterand'ın Tunus'un tam anlamıyla bir diktatörlük olmadığına ilişkin açıklamaları, Tunus'a verilen desteğin önemli bir kanıtıdır.¹⁹⁵ Fransa, Tunus krizinde çuvallamıştır. Söz konusu durum Fransa'nın postkolonyal dönemden beri Tunus'ta var olan siyasi ve ekonomik nüfuzunda zayıflamaya, Tunus'un ise yüzünü ABD ve Türkiye gibi yeni siyasi ortaklara dönmesini beraberinde getirecektir.

Mısır ile olan ekonomik bağları dolayısıyla Fransa Mısır'daki isyanlara yönelik de ilk etapta temkinli davranmıştır. Mısır krizi yalnızca AB'nin değil ABD'nin de dış politika başarısızlıklarından birini teşkil etmektedir. Zira batı bloğu Hüsnü Mübarek'in iktidarda kalması için yoğun çaba sarfetmiştir. Tunus'ta yaşamış olduğu ciddi imaj kaybı dolayısıyla¹⁹⁶ Fransa'nın Libya krizinde ise oldukça aktif olduğu görülmektedir. Bölgedeki otoriter rejimlere sağlamış olduğu destek ve Tunus ile Mısır krizlerindeki etkisiz rolünün akabinde, Fransa'nın BMGK'dan uçuşa yasak bölge kararının çıkmasında ve Libya'da yürütülen askeri müdahalede başı çektiği görülmektedir.¹⁹⁷ Özellikle Libya'nın büyük iki aşireti olan ve siyasi ilişkilerde önemli güce sahip Varfalla ve Magraha aşiretlerinin Kaddafi'ye sırtını dönmesi Fransa'nın askeri müdahaleye yönelik tavır almasında itici kuvvet olmuştur.¹⁹⁸ Yürütmüş olduğu Pan-İslamizm ve Pan-Arabizm politikaları dolayısıyla daima batının tepkisini üzerine çeken, Sarkozy'nin kişisel girişimi olarak nitelendirilebilecek Akdeniz için Birlik siyasi girişimini baltalamaya çalışan

¹⁹⁴ Ufuk Ulutaş, Furkan Tolak, "Devrimden Demokrasiye Tunus'un Seçimi", **SETA Analiz**, No:46, Kasım 2011, s.16.

¹⁹⁵ Bruce Crumley, "Why France is staying silent in Tunisia turmoil?", **TIME**, (Çevrimiçi), <http://content.time.com/time/world/article/0,8599,2042005,00.html> , 30.04.2015

¹⁹⁶ "Sarkozy admits France made mistakes over Tunisia", **The Guardian**, (Çevrimiçi), <http://www.theguardian.com/world/2011/jan/24/nicolas-sarkozy-tunisia-protests> , 20.03.2015

¹⁹⁷ "France urges EU sanctions on Libya", **Al Jazeera**, (Çevrimiçi), <http://www.aljazeera.com/news/europe/2011/02/2011223102122200199.html> , 20.03.2015

¹⁹⁸ Vijay Prashad, **Arap Baharı, Libya Kışı**, Çev. Şükrü Alpagut, İstanbul, Yordam Kitap, 2012, s. 125.

Kaddafi'nin devrilmesi Fransa için bulunmaz bir nimet olarak arz-ı endam etmiştir. Diğer yandan Libya meselesinde Fransa ve İngiltere, Almanya'nın BMGK'da koymuş olduğu çekince dolayısıyla karşı karşıya dahi geleceklerdir.

Alman dış politikasına baktığımız zaman, politikanın son dönemde ekonomik girişkenlik ve askeri çekingenliği harmanlayan oldukça ilginç bir senteze sahip olduğunu dile getirmek gerekir.¹⁹⁹ Almanya'nın BMGK 1973 sayılı karara çekince koyarak Libya'daki askeri müdahaleye karşı çıkması elbette salt ülkenin son dönemde edinmiş olduğu askeri çekingen politikayla açıklanamaz. Özellikle 2004 yılı sonrasında Almanya'nın Libya ile geliştirmiş olduğu ekonomik ilişkiler, ülkenin askeri müdahalenin aleyhinde konum almasında önemli etkiye sahiptir. Rusya'ya olan enerji bağımlılığını Kuzey Afrika petrolleriyle kırmaya çalışan Almanya'nın petrol ihracatının %11 ini Libya'nın karşılaması ilgi çekicidir.²⁰⁰ Özellikle Almanya ve Fransa arasında mevcut olan dış politika enstrümanlarındaki bu farklılık, AB'nin ortak bir dış politika oluşturamamasının ardında yatan temel sebep olmaktadır. Fransa, Sarkozy dönemiyle birlikte yeniden sert gücünü kullanmaktan yana olan, *France Grandeur*'un tesis edilmesi hayallerini yaşayan bir ülke haline gelirken, Almanya ticari ve ekonomik ilişkileri dolayısıyla AB'nin normatif gücünü daha fazla öne çıkarmaya çalışmaktadır. AB'nin lokomotifi olan iki ülkenin dış politika oluşturma sürecindeki taban tabana zıt görüşleri AB'yi dış politikasızlığa itmektedir.

AB'de bu bölgeye yönelik yürütülen ekonomi güdümlü politikaların başat örneğini yine şüphesiz Almanya teşkil etmektedir. Libya'daki askeri müdahaleye karşı çıkmasına rağmen Almanya'nın ekonomi eksenli dış politikasındaki çelişkilerden kaçamadığı gözlemlenmektedir. Almanya'nın bölge ülkeleriyle gerçekleştirmiş olduğu silah ticaretinin ülke genelindeki payı oldukça yüksektir. 1997-2000 yılları arasında Almanya'nın bölgeye yapmış olduğu silah ihracatı, ülke genelindeki payın %62 sini oluşturmuştur.²⁰¹ Körfez İşbirliği Konseyi çatısı altında

¹⁹⁹ Volker Perthes, "Relations to Arab World, Germany and the Middle East: Interests and Opinions", **Heinrich Böll Foundation & Stiftung Wissenschaft und Politik**, Berlin, t.y., s.129-139.

²⁰⁰ Dietmar Henning, Peter Schwarz, "Germany does an about-face on Libya war", **World Socialist Website**, (Çevrimiçi), <http://www.wsws.org/en/articles/2011/04/germ-a11.html>, 11 Nisan 2011,

²⁰¹ Christian Sterzing, "German arms exports: A policy caught between morality and national interests", Perthes Volker (ed.), **Germany and the Middle East: Interests and Opinions**, Heinrich Böll Foundation & Stiftung Wissenschaft und Politik, Berlin, t.y., s.178.

Suudi Arabistan'ın Bahreyn'deki barışçıl gösterileri bastırmak için müdahalede bulunduğu dönemde Almanya'nın yine sesini çıkarmadığı gözlemlenmektedir. İran tarafından desteklenen Bahreyn Şii hareketinin bastırılması, İran İslam Cumhuriyeti'nin nüfuz alanının kırılması açısından salt Almanya değil tüm batı bloğunun arzu ettiği bir durum oluşturmuştur. Özellikle Şii Hilali'nin oluşma ihtimalinin bölgede yarattığı endişe, batı bloğunun ve İsrail'in bölgedeki her türlü İran hegemonyasını kırmak için harekete geçirmektedir. Diğer yandan bölgede patlak veren isyanlar Almanya'nın silah ihracatında bir değişikliğe yol açmadığı gibi, Suudi Arabistan'ın askeri müdahalesinin gerçekleştiği dönemde Almanya'nın Suudi Arabistan'a 200 Leopard tipi tank satmış olması şimşeklerin ülke üzerine çekilmesindeki sebeplerden biridir.²⁰²

Bölgedeki ekonomik çıkarları için istikrarın vazgeçilmez olduğunu düşünen İngiltere de otoriter rejimler ile yakın bir ilişki içerisinde olmuştur. İngiltere'nin Arap Baharı patlak verdiğinde daha ılımlı ve mahcup²⁰³ bir dil kullanacağını açıklaması ve yeni dönemde değer eksenli bir politika izleyeceğini dile getirmesi dış politikada yaratılmaya çalışılan değişime örnek teşkil etmekteydi.²⁰⁴ İngiltere Arap Baharı'nda uluslararası düzeyde gerçekleştirilen pek çok girişime de ön ayak oldu. Özellikle Libya'daki Kaddafi rejiminin sonlandırılmasında kritik bir rol oynadı.²⁰⁵

Ulusal düzeyde İngiltere'nin vermiş olduğu ilk ciddi tepkiyi ise, 2011 başında kamuoyuna duyurulan Arap İşbirliği Belgesi oluşturdu.²⁰⁶ Bu belgeyle birlikte bölgeye mali yardımlarda bulunan İngiltere'nin yumuşak gücünü öne çıkarmaya çalıştığı görüldü. Libya'daki olaylar noktasında sert gücünü kullanmaktan da

²⁰² "German parliament to debate sale of 200 tanks to Saudis", **BBC News**, (Çevrimiçi), <http://www.bbc.com/news/world-europe-14043668> , 30.04.2015

²⁰³ Müjge Küçükkeleş, **a.g.e.**, s.24.

²⁰⁴ Government Response to the House of Commons Foreign Affairs Committee, Report of Session 2012-13 British Foreign Policy and the Arab Spring , Presented to the Parliament by the secretary of State for Foreign and Commonwealth Affairs by Command of her Majesty, (Çevrimiçi), https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/32942/2012-uk-arab-spring.pdf , Eylül 2012, s.1.

²⁰⁵ British Foreign Policy and the Arab Spring, Second Report of Session 2012-13, Foreign Affairs Committee, (Çevrimiçi), <http://www.publications.parliament.uk/pa/cm201213/cmselect/cmfa/80/80.pdf> , 3 Temmuz 2012, s. 31.

²⁰⁶ Arab Partnership, (Çevrimiçi), <http://www.fco.gov.uk/en/global-issues/mena/uk-arab-partnership> 10.02.2015

çekinmeyen İngiltere, askeri müdahalelerde Fransa ile başı çekti. Bilhassa Libya'nın stratejik önemi dolayısıyla ülkedeki pozisyon değişikliğinden yararlanmak isteyen İngiltere'nin askeri müdahalede Fransa ile girişmiş olduğu bu yarışta, ezelden beri devam eden Fransa'nın bölgesel ve küresel gücünü arttırma politikasına yönelik bir denge siyaseti sürdürdüğünü dile getirmek yanlış olmayacaktır. Diğer yandan, İngiltere'nin, devrik liderlerin ülkedeki mal varlıklarının dondurulmasında aceleci davranmaması kafalarda soru işaretlerine yol açmıştır.²⁰⁷ İngiltere'nin Arap Baharı dahilinde en büyük eleştiriyi aldığı husus ise Körfez ülkeleriyle gerçekleştirmiş olduğu silah ticaretinden kaynaklandı. Suudi Arabistan'ın Bahreynli protestocuları, İngiliz silahlarıyla bastırmış olduğu iddiası İngiltere'yi sıkıntılı bir konuma soktu. Artan tepkiler üzerine, İngiltere, Bahreyn ve Libya ile 44 silah anlaşmasını iptal etti.²⁰⁸ Bununla birlikte Tunus ve Mısır devrimlerinin hemen akabinde Körfez ülkelerine beraberindeki silah tüccarlarından oluşan delegasyonla gezi düzenleyen David Cameron, İngiltere'ye yönelik tepkilerin artmasına sebep oldu.²⁰⁹

İtalya'nın Arap Baharı'na yönelik politikalarına baktığımız zaman ise, göç ve iltica problemini ön plana çıkardığını görmekteyiz. 5 Nisan 2011 tarihinde İtalya, Tunus ile gerikabul antlaşması imzalamış, Tunus'a yasadışı göçle mücadeleye devam edildiği takdirde 200 milyon avroluk yardımda bulunmayı ve kredi vermeyi taahhüt etmiştir. Bu antlaşmalarla birlikte Tunus'tan İtalya'ya göç edenlerin sayısında %75'lik bir düşüş gözlenmiştir.²¹⁰ İtalya, Tunus Ulusal Geçiş Konseyi ile de 17 Haziran 2011 tarihinde yasadışı göç ile mücadele konusunda antlaşmaya varmıştır. Bu antlaşma, yasadışı yollarla İtalya'ya girenlerin Tunus'a geri gönderilmesini de içermiş ve Ocak ile Temmuz ayları arasında 13.000 göçmen Tunus'a geri gönderilmiştir.²¹¹ Geri gönderilen Tunus vatandaşlarının ülkelerine geri dönmeleri

²⁰⁷ "Scandal of Mubarak regime millions in UK", **The Guardian**, (Çevrimiçi), <http://www.theguardian.com/world/2012/sep/02/scandal-mubarak-regime-millions-assets-uk> , 18.03.2015

²⁰⁸ Nick Hopkins, "Fears of human rights abuses prompt UK to revoke arms export licenses", **The Guardian**, (Çevrimiçi), <http://www.theguardian.com/world/2012/jul/13/arms-trade-arab-and-middle-east-protests> , 30.04.2015

²⁰⁹ Müjge Küçükkeleş, **a.g.e.**, s.14.

²¹⁰ Sergio Carrera, Leonard den Hertog, Joanna Parkin, "EU Migration Policy in the wake of Arab Spring: What Prospects for EU-Southern Mediterranean Relations?", **MEDPRO Technical Report**, no:15, s.6.

²¹¹ **A.e.**, s.6.

halinde hayati bir tehlikeyle karşı karşıya kalıp kalmayacakları meçhul olmakla birlikte, Tunus ve İtalya'nın ortak olarak yürüttüğü göçmenlere ilişkin bu politikanın uluslararası hukuk normları ve geri göndermeme ilkesine de (*non-refoulment principle*) uygunluk gösterip göstermediği tartışmaya açıktır. Tam bu sebeplerden dolayı İtalya, uluslararası hukuku görmezden geldiği gerekçesiyle pek çok sivil toplum kuruluşu tarafından eleştiri almıştır.²¹²

Tüm bu eleştirilere rağmen AB de İtalya'nın göç politikasına yönelik izlemiş olduğu yolu takip etmekten geri kalmamıştır. Tunus başkentine yapmış olduğu ziyarette dönem Komisyon başkanı Barroso, Tunus'taki demokratik dönüşüm için gerekli olan finansal yardımı (400 milyon avro civarında) yasadışı göç, insan kaçakçılığı gibi konularda Tunus'un işbirliği içersinde davranması halinde sağlayacaklarını açıkça belirtmiştir. Tunus'ta yeni hükümetin, devrik lider Zeynel bin Abidin ben Ali'nin Avrupalı liderlerden gelen baskı karşısında zamanında yürütmüş olduğu göç politikasını benimsemeye ilk etapta gönülsüz olduğu görülse de, AB'den gelen baskı ve önerilen cömert finansal yardımlar dolayısıyla fikir değiştirdiği gözlemlenmiştir.²¹³

3.2. AVRUPA BİRLİĞİ DIŞ İLİŞKİLER VE GÜVENLİK POLİTİKASI YÜKSEK TEMSİLCİLİĞİ'NİN YAKLAŞIMI

AB Ortak Dış ve Güvenlik Politikası'nın iki unsurundan birisi olan Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası çerçevesinde özellikle 11 Eylül saldırıları sonrasında AB dış politikasında bir uyumun yakalandığına ilişkin yanlış bir algı oluşmuştur.²¹⁴ Fransa ve Almanya'nın Irak'a müdahaleye karşı çıkması ve İngiltere'nin ABD yanlı bir tutum izlemesiyle birlikte "ortak" politikada çatırdamalar baş göstermeye başlamıştır. Ne var ki, Irak savaşını bir kenara koyacak olursak AB ODP'nin o günden bu yana ciddi bir sınava tabi tutulmadığını dile getirmek yanlış olmayacaktır.

²¹² A.e., s.6.

²¹³ A.e., s.7.

²¹⁴ Hasret Çomak, Mehlika Özlem Ultan, "Avrupa Birliği'nin Ortadoğu Politikası", Hasret Çomak, Caner Sancaktar (ed.), **Ortadoğu Analizi**, İstanbul, Beta, 2014, s.419.

2010 Aralık ayında Ortadoğu ve Kuzey Afrika’da meydana gelen hadiseler Avrupa için yüzleşilmesi gereken yeni bir sorun alanı teşkil etmiştir. Avrupa Dış Eylemler Servisi ve Avrupa Birliği Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilciliği’nin ilk ciddi sınavı olan Arap Baharı’na Avrupa’nın tepki vermekte ilk etapta gönülsüz olduğu görülmüştür. Lizbon Antlaşması sonrasında 2010 Aralık ayında faaliyete başlayan AB Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilciliği daha kurumsal eksikliklerini giderme ve kurumsal yapılanmasını tamamlama fırsatını bulamadan ateşten bir çemberin içine düşmüştür.²¹⁵ Mevcut iktidarlara kurulan ilişkileri sürdürme ve protesto ile ayaklanmaların şiddetle bastırılmasını kınamadaki isteksizlik üye ülkeler nezdinde olduğu kadar AB genelinde de özellikle Mısır örneğinde görülmüştür. 25 Ocak 2011’de başlayan gösterilere AB 31 Ocak 2011’de yanıt verebildiğinde, serbest ve adil seçim çağrısında bulunmuştur. 4 Şubat’ta yapılan AB Konseyi açıklamasında halka yönelik yapılan şiddet kınanırken Hüsnü Mübarek’in iktidardan çekilmesine yönelik AB’den bir çağrının gelmediği gözlemlenmiştir.²¹⁶ AB’nin Hüsnü Mübarek istifa edene kadar mevcut statükoyu koruma isteğinde olduğu Mısır ayaklanmalarında bir kez daha karşımıza çıkmıştır.²¹⁷

AB’nin bekle gör politikası izlemesinin ardında yatan sebep kanımızca dış politika oluşturulmasında sahip olduğu kurumsal eksiklikler kadar, Arap Baharı’nın her ülkede farklı şiddetlerde cereyan etmesinden de kaynaklanıyor olabilir. Suriye’de iç savaş, Mısır, Tunus ve Libya’da iktidarın ve liderlerin devrilmesi mevzu bahiskende, aynı değişim ve dönüşüm Fas, Ürdün ve Körfez emirliklerinde gözlenmemiştir. Fas ve Ürdün’de hızlı bir şekilde anayasal değişiklikler yapılarak ayaklanmaların ve isyanların önüne geçilmesi, AB’yi diğer ülkelerde de isyanların kontrol altına alınabileceği umuduyla dış politikada bir süre sessiz kalmaya itmiştir.

Şaşkınlığı üzerinden atması, yıllardır destek verdiği ve rejimlerini meşrulaştırdığı liderlerle birlikte yola devam edilemeyeceğini anlamasıyla birlikte AB’nin Arap Baharı’na yönelik aldığı ilk aksiyon Avrupa Komşuluk Politikasını

²¹⁵ Müjge Küçükkeleş, “AB’nin Ortadoğu Politikası ve Arap Baharına Bakışı”, **SETA Analiz**, No:63, Ocak 2013, s.26.

²¹⁶ **A.e.**, s.28.

²¹⁷ **A.e.**, s.29.

gözden geçirmek oldu. 8 Mayıs 2011 tarihinde Güney Akdeniz ile Demokrasi ve Ortak Zenginlik için İşbirliği (*A Partnership for Democracy and Shared Prosperity with the Southern Mediterranean*) belgesi yayınlandı.²¹⁸ Demokrasi ve Refah için İşbirliği belgesinin yayınlanmasının ardından 2 ay sonra Catherine Ashton'un 3 M formülünün doğmasını sağlayan, Değişen Bölgeye Yeni Yanıt (*A New Response to Changing Environment*) adlı belge gündeme düştü.²¹⁹ Bu belge, AB'nin Arap Baharı sonrasında bölgeye yönelik uzun vadeli politikasını sunması açısından önem arz etmekteydi. Bölgesel farklılıkları gözeterek, pozitif şartlılık ilkesi çerçevesinde teşvik bazlı bir politika yürütmeyi kendine amaç edinen AB, söz konusu belgeyle Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesi ülkeleri için daha fazla para (*money*), piyasa erişimi (*market access*) ve nüfus hareketliliği (*mobility*) taahhüdünde bulunmuştur.²²⁰ Her iki belgenin de sac ayaklarını AB'nin bölgeye sağlamış olduğu mali yardımlar tesis etmektedir. 2011-2013 yılları arasında MEDA'nın yerini alan Avrupa Komşuluk ve İşbirliği Enstrümanı adı altında güney komşularına 4 milyar avro tahsis eden AB'nin bu mali yardımları söz konusu ikili anlaşmalar aracılığıyla yürüttüğü gözlemlenmektedir.²²¹ Bu bağlamda sürdürülebilir ekonomik kalkınma ve demokratik dönüşümü desteklemek amacıyla kurulan SPRING (*Support for Partnership, Reforms and Inclusive Growth*) programıyla bölgeye 2011-2012 yılları arasında 350 milyon avro tahsis edilmiştir.²²²

Tüm bu yardımların ve işbirliği belgelerinin şarta bağlanması AB'nin Arap Baharı sonrasında bölgeyle yürüttüğü ilişkilerin güvenlik ve istikrar ekseninde sürmeye devam ettiğinin aslında önemli bir göstergesini teşkil etmektedir. Demokrasi ve Refah için İşbirliği Belgesi'nde AB'nin göçmen akışı ve sınır

²¹⁸ European Commission, "A Partnership for Democracy and Shared Prosperity with the Southern Mediterranean" **Joint Communication to the European Council, the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions**, COM 200 Final, (Çevrimiçi), http://eeas.europa.eu/euromed/docs/com2011_200_en.pdf , 30.04.2015

²¹⁹ European Commission, A New Response to a Changing Neighbourhood: Joint Communication to the European Council, the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, COM (2011) 303 Final, Brüksel, (Çevrimiçi), <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52011DC0303> 25.03.2015

²²⁰ Müjge Küçükkeleş, **a.g.e.**, s.11.

²²¹ **A.e.**, s. 29.

²²² European Commission, Support for partnership, reforms and inclusive growth SPRING 2011-2012 in favour of southern Neighbourhood region to be financed under Article 19 08 01 01 of the General Budget of the European Union, Commission Implementing Decision, C(2011) 6828, (Çevrimiçi), http://ec.europa.eu/europeaid/documents/aap/2011/aap-spe_2011_enpi-s_en.pdf , 25.03.2015, s.3.

güvenliği gibi konuların defaten altını çizmesi, AB üye ülkeler kamuoyunda Arap halklarının özgürlüklerini kazanmak için başlatmış oldukları isyanların olumlu karşılanmasına rağmen, ülkelere daha fazla göçmen geleceğinden ötürü endişeli olduklarını dillendirmesi, gerek toplumsal gerekse de kurumsal düzeyde Arap Baharı'nın güvenlikleştirme perspektifinden ele alınmaya devam ettiğini göstermektedir.

Arap Baharı sonrasında Libya ve Suriye'de yaşanan olaylar dolayısıyla iki ciddi mülteci krizi dünya kamuoyunu meşgul etmeye başlamıştır. 2011 yılında yaşanan Libya mülteci krizi modern çağdaki en büyük krizlerden bir tanesini teşkil etmiştir.²²³ Akdeniz'de Kuzey-Güney ekseninde yaşanan göç dalgası uzun zamandır gerçekleşmekte olan bir problemdir. Zengin Avrupa ülkelerinin bulunduğu Akdeniz'in kuzey kanadına doğru, fakir Mağrip ülkelerinin bulunduğu güneyden göçler geçmişte yaşanmış ve öngörülere göre gelecekte de yaşanmaya devam edecektir. Tüm bu ekonomik zorluklara bir de bölgede süregelen çatışmalar ve siyasi ihtilaflar eklenince yaşanan krizler had safhaya çıkmıştır. Libya'da yaşanan çatışmalar dolayısıyla 1 milyondan fazla insan ülkesini terk etmek zorunda kalmıştır. Bunlardan 400.000'i Libya vatandaşı olup, 700.000 civarında insanın da Libya'da yaşamakta olan yabancılardan (Eritreli, Sudanlı ve Somalililerden) oluştuğu gözlemlenmektedir.²²⁴ Ne var ki, sanılanın aksine yasadışı göç ve mülteci krizi yalnızca Kuzey-Güney ekseninde yaşanmamıştır. Libya'daki iç savaştan kaçanlar Tunus'a, Nijer'e, Çad'a, Mısır'a, Sudan'a ve bir kısmı da İtalya ve Malta'ya hareket etmiştir.²²⁵ Birleşmiş Milletler Mülteci Yüksek Komiserliği'nin verilerine göre 2012 yılının başında yalnızca Tunus'ta 1470 kişi iltica talebinde bulunmuş ve 2230'dan fazla kişinin mülteci sıfatıyla ülkede bulunduğu dile getirilmiştir.²²⁶ Bu durum

²²³ Susana de Sousa Ferreira, "Migrations and the Arab Spring", (Çevrimiçi), http://www.etc-graz.at/typo3/fileadmin/user_upload/ETC-Hauptseite/human_security/hsperspectives/pdf/files/issue1_2014/Susana_de_Sousa_Ferreira_-_Migrations_and_the_Arab_Spring_Final.pdf , 15.06.2015.

²²⁴ Sergio Carrera, Leonard den Hertog, Joanna Parkin, "EU Migration Policy in the wake of Arab Spring: What Prospects for EU-Southern Mediterranean Relations?", **MEDPRO Technical Report**, no:15, s.4.

²²⁵ Susana de Sousa Ferreira, **a.g.e.**, s.81.

²²⁶ Sergio Carrera, Leonard den Hertog, Joanna Parkin, **a.g.e.**, s.4.

halihazırda çökmüş olan Mağrip ekonomilerinin daha da belinin bükülmesini beraberinde getirmiştir.

FRONTEX'in yayınlamış olduğu raporlara bakıldığında 2011'in ikinci ve üçüncü çeyreklerinde Avrupa kıtasına yönelik yasadışı göçte bir artış olduğu gözlemlenmektedir. 2011'in Ocak ve Haziran aylarında Lampedusa adası başta olmak üzere İtalya'da 42.807 yasadışı göçmen tespit edilmiştir.²²⁷ Bu rakam İtalya'nın nüfusu göz önünde bulundurulduğunda oldukça küçük bir oran teşkil etmektedir. Lampedusa adasına göçler yaşanmaya başladığında önceki bölümlerden de hatırlayacağımız üzere İtalya meseleyi AB kamuoyunu taşımak için büyük bir çaba sarfetmiştir. İtalya gibi ekonomik kalkınması ucuz işgücüne dayanan ülkeler için söz konusu durum büyük bir ironi teşkil etmektedir. Özellikle deniz yoluyla Avrupa kıtasına giriş yapmaya çalışan göçmenlerin, düzenlenen operasyonlarda hayatını kaybetmesi, can güvenliklerini hiçe sayarak istif halde botlarla seyahat ederek insan kaçakçılığı yapan çetelerin eline düşmesi, AB'ye yönelik eleştirilerin artmasını da beraberinde getirmektedir. Son on yıla bakıldığında, botla Akdeniz'i geçerek Avrupaya ulaşmaya çalışırken, resmi verilere göre 8000 kişinin hayatını kaybettiği görülmektedir.²²⁸ Bu durum her defasında insan hakları söylemini öne çıkaran AB için kara bir leke teşkil etmektedir.

AB'nin, Arap Baharı'na yönelik geliştirmiş olduğu politikaların merkezinde yasadışı göçün önlenmesi ve kıtaya yönelik göçmen dalgasının önünü almak büyük önem arz etmiştir. Göçün yönetilmesi noktasında AB bugüne kadar uygulamış olduğu geleneksel politikalarını Arap Baharı'nda da sürdürmüştür. Siyasi ihtilaflar, toplumsal ayaklanmalar ve bazı Arap ülkelerinde yaşanan iç savaşın beraberinde getireceği göçmen dalgası Avrupa kamuoyunun en büyük endişesini teşkil edince, AB krizin yaralarını yeni saran ekonomisinin ve Avrupalı kimliğinin zarar görmemesi için dış sınırlardaki kontrolleri sıkılaştırma yoluna gitmiştir. Akdeniz'deki hareketleri gözetlemek için tam da bu sebeple FRONTEX, İtalya'dan gelen talepten yalnızca dört gün sonra, 20 Şubat 2011'de Hermes Ortak

²²⁷ Susana de Sousa Ferreira, **a.g.e.**, s.78.

²²⁸ **A.e.**, s.80.

Operasyonlarını sürdürme kararı almıştır.²²⁹ Hermes operasyonunun amacını İtalya'ya yasadışı göçmen ve mültecileri taşıyan botların tespit edilmesi ve yakalanmasında yardımcı olmak oluşturmuştur. Operasyonlar İtalya'nın önderliğinde sürdürülürken sürece, Fransa Almanya, Malta, Hollanda ve İspanya destek vermiştir.²³⁰ 11 ülkeden uzmanlar Hermes operasyonlarına dahil olmuş ve operasyonların temel gözetim sahasını Pelagie adası, Sicilya ve İtalya anakarası teşkil etmiştir. FRONTEX ile birlikte EUROPOL de Hermes Operasyonlarına dahil edilip yasadışı göçün ardında yatan insan kaçakçıları ve tacirlerinin tespit edilmesi amaçlanmıştır.²³¹ Nisan 2011'de Komisyon FRONTEX'e ayrılacak bütçede artışa gidileceğini duyurarak, FRONTEX bütçesine 30 milyon avroluk ek kalem ayrılmıştır. Ayrılan ek bütçeyle birlikte, Tunus'a sınır denetim ve gözetimlerinde koordineli bir şekilde hareket etmeyi sağlayacak antlaşmaları bir an evvel sonlandırması için baskı yapılmış ancak bu koordinasyon bir çok noktada tesis edilememiştir. Her ne kadar arama ve kurtarma faaliyetlerinde belirli ölçüde başarı elde edilmişse de, AB özellikle yasadışı göçü önlemeye odaklandığı ve denizde hayatını kaybedenler için yeterli çaba göstermemesi dolayısıyla eleştirilmiştir. 63 Afrikalı'nın hayatını kaybetmesinin akabinde Konsey'in yayınlamış olduğu olay inceleme raporunda kurumsal eksikliklere işaret edilmiş, aynı zamanda birimler arasındaki koordinasyonda yaşanan eksiklikler ortada bir "sorumluluk boşluğunun" olduğuna işaret etmiştir.²³²

Düzensiz göçün önlemini Akdeniz'de sürdüreceği kontrolleri sıkılaştırarak aşmaya çalışan AB, düzenli göçün yönetilmesi açısından da Akdeniz Politikası kapsamında yer alan ülkelerle hareketlilik ortaklığı (*mobility partnership agreements*) antlaşmaları yaparak göç olgusunu kontrol altına almaya çalışmıştır. Tunus, Fas, Ürdün ve Mısır ile yapılan bu antlaşmalar kayda değer olup, AB, Erasmus Mundus gibi programlarla akademisyenlerin ve öğrencilerin AB'ye erişimini pozitif şartlılık ilkesi çerçevesinde yürütmeye gayret etmiştir.²³³

²²⁹ A.e., s.84.

²³⁰ Sergio Carrera, Leonard den Hertog, Joanna Parkin, a.g.e., s.4.

²³¹ A.e., s.5.

²³² A.e., s.6.

²³³ Susana de Sousa Ferreira, a.g.e., s.85.

Dış sınırlarda kontrollerin sıkılaştırılması, düzenli göçün yönetilebilmesi için hareketlilik ortaklığı gibi antlaşmaları imzalayan AB, artan göç dalgasıyla başa çıkabilmek için üçüncü eylem olarak mevzuatsal değişikliği gündemine taşımıştır. Vizelere ilişkin tüzükte bir takım değişikliklerin yapılması öngörülmüş ve kıtaya Arap Baharı'nın tetiklediği yoğun göçmen akışı dolayısıyla acil durum mekanizmalarının tesis edilmesi planlanmıştır.²³⁴ 2011 yılında yaklaşık 30.000 Tunus'lu ülkelerindeki çatışmalar dolayısıyla İtalya'ya göç etmiş ve İtalyan hükümeti de ülkesine gelen mültecilere geçici koruma sağlayıp, Schengen bölgesinde seyahat etmelerine izin vermiştir. Bu hadiselerin akabinde İtalya ve Fransa arasındaki ilişkiler gerginleşmiş, Fransa, ülkesine daha fazla göçmen gelmemesi için İtalya sınırında kontrol noktaları kurmuştur. Gerilen ilişkiler sonrasında konu AB gündemine taşınmış, Schengen Sınırlar Kanunu'nun değiştirilmesi gündeme gelmiştir.²³⁵ İtalya üzerinden Fransa'ya geçen göçmenlerin sayısının Fransa kamu politikaları ve iç güvenliği açısından ciddi bir tehdit oluşturup oluşturmayacağı pek çok kişi tarafından sorgulanmış olsa da, İtalya ve Fransa'dan gelen istek doğrultusunda birlik sınırları içerisinde kontrol noktalarının kurulmasına ilişkin konu AB gündemine alınmıştır. Konunun AB düzeyinde tartışılmasının akabinde, Schengen Alanı Yönetişim Paketi (*Schengen Governance Package*) kabul edilmiştir. Bu değişiklikle birlikte, önemli sayıda göçmenin birlik sınırlarından girmesi ve olağanüstü hallerde birlik içerisindeki kontrol noktalarının tesis edilmesi mümkün kılınmıştır.²³⁶

Kuzey Afrika'da yaşanan mülteci krizini gidermeye yönelik AB'nin hiçbir eylemde bulunmadığını dile getirmek şüphesiz yanlış olacaktır. 2011 yılı Aralık ayında AB Komisyonu Bölgesel Koruma Programı adı altında bir program başlatarak Tunus, Mısır ve Libya'da yaşanan mülteci krizine müdahil olmaya çalışmıştır.²³⁷ Söz konusu program Birleşmiş Milletler Mülteci Yüksek Komiserliği ile eşgüdümlü olarak uygulanmış ve Avrupa sınırları dışındaki mülteci krizini yönetmeyi

²³⁴ Sergio Carrera, Leonard den Hertog, Joanna Parkin, **a.g.e.**, s.6.

²³⁵ **A.e.**, s.8.

²³⁶ **A.e.**, s.8.

²³⁷ **A.e.**, s.8.

hedeflemiştir. Ne var ki, komiser Malmström'ün de dile getirdiği üzere bahsi geçen Bölgesel Koruma Programı istenilen etkiyi yaratamamıştır.²³⁸

AB'nin Arap Baharı'na karşı birlik olarak ortak bir çözüm üretememesi Lizbon Antlaşması'nın AB dış politikasının liberal hükümetlerarasıcılık mahiyetine çok fazla dokunmamasından da kaynaklanmaktadır. Böylesi ayaklanmalarda etkin olarak kullanılabilir dış politika araçları hala Avrupa ve küresel bağlam ile AB üye ülkeler arasındaki dinamiklerle yakından etkilidir.²³⁹ Dolayısıyla AB'nin tesis etmiş olduğu bir siyasi araç olarak Ortak Dış ve Güvenlik Politikası, Arap Baharı'nda oldukça yetersiz kullanılabilmektedir. Krizin nasıl yönetilebileceğine ilişkin ortak bir anlayışın oluşmaması Danimarka örneğinde görülmüştür. Libya'ya yapılacak insani yardımlar noktasında dahi EUFOR Libya'ya dahil olmayan Danimarka BM OCHA'ya destek vermiştir.²⁴⁰

AB için Arap Baharı sürecinde siyasi anlamda problem teşkil eden konulardan bir tanesi de silah ihracatına yönelik olmuştur. Uzun yıllardır, üçüncü ülkelere yapılan silah satışlarının belirli bir düzeyde tutulması ve sınırlandırılması için çaba veren AB'nin hedeflediği sonuçlara ulaşamadığı görülmüştür. AB üye ülkelerinin satmış olduğu silahların bizzat Muammer Kaddafi tarafından kullanılması AB için büyük bir utanç kaynağı teşkil etmiştir.²⁴¹ 28 Şubat 2011'de AB'nin yeniden Libya'ya yönelik silah ihracatına ambargo uygulaması yalnızca ülkede vuku bulabilecek zararların büyümesini engelleyebilmiştir.²⁴² Söylemsel düzeyde değer eksiklikenli politikaları ve normatif gücü benimsemeye çalışan AB'nin bu yaklaşımının

²³⁸ A.e., s.8.

²³⁹ Jan Wouters, Sanderjin Duquet, "The Arab Uprisings and the European Union: In Search of a Comprehensive Strategy", Working Paper No:98, **Leuven Centre for Global Governance Studies**, (Çevrimiçi), https://ghum.kuleuven.be/ggs/publications/working_papers/new_series/wp91-100/wp-98-duquet-wouters-2.pdf , 30.04.2015

²⁴⁰ In accordance with Article 5 of the Protocol on the position of Denmark annexed to the TEU and TFEU Recital 11, Council Decision of 1 April 2011 on a European Union military operation in support of humanitarian assistance operations in response to the crisis situation in Libya (EUFOR Libya), 2011/210/CFSP, OJ L 89/17, (Çevrimiçi), <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32011D0210R%2801%29> , 25.03.2015

²⁴¹ Jan Wouters, Sanderjin Duquet, **a.g.e.**, s.15.

²⁴² Council Decision 2011/137/CFSP of 28 February 2011 concerning restrictive measures in view of the situation in Libya, OJ L 58/53, (Çevrimiçi), <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32011D0137> , 25.03.2015

üye ülkelerin münferit politikalarına yansımadağı silah satışları örneğı üzerinden bir kez daha görölmüştür.

AB Libya'ya müdahalede BMGK ile işbirliğı içerisinde hareket etmiştir. BM'ye üye ülkelerin sorumluluklarını yerine getirmeleri noktasında çağrıda bulunmuş ve Suriye'ye yönelik BMGK kararın uygulanması için Eylem Grubu'nda da yer almıştır. Sürecin BM ve NATO'ya devredilmesi AB'nin askeri müdahale yapabilme kabiliyetindeki eksikliklerden ve üye ülkelerin sürece farklı bakış açılarından kaynaklanmıştır. Afrika Birliğı, Arap Ligi, İslam İşbirliğı Teşkilatı, Körfez İşbirliğı Konseyi gibi çok taraflı uluslararası kuruluşlarla Arap Baharı süreç öncesi ve sonrasında yürütölen diyalog temelli ilişkiler farklı düzeylerde bugün de gelişmektedir. Özellikle bu noktada kendini Arap dünyasında meydana gelen demokrasi ve özgürlük taleplerinin başat savunucusu olarak tanımlayan Arap Lig'i Genel Sekreteri Amr Moussa ile yürütölen ilişkiler kayda değerdir. Tüm bu süreçlerde, hükümetlerarası yaklaşımın devam etmesi dolayısıyla dış politikada tek bir ses oluşturamayan AB'nin, dış politika tercihlerini BMGK'ye bağladığı görölmektedir.²⁴³ Bu durum da akıllara bir kez daha “*Avrupa Birliğı siyasi bir cüce, askeri bir solucan mı?*” sorusunu getirmektedir.²⁴⁴

AB'nin Hüsnü Mübarek'in devrilmesinden sonra da Mısır'a yönelik sürdürmüş olduğı politikada tutarsızlık izlenmektedir. Mısır'da askeri darbeye Mursi'yi görevden alan Mısır ordusunun ülkede tesis etmiş olduğı sistemi “farklı bir tür demokrasi”²⁴⁵ olarak değerlendiren dönem AB ODGP Yüksek Temsilcisi Catherine Ashton'un açıklamaları AB'nin vurgulamaya çalıştığı normatif değerler noktasında kafa karışıklığına yol açmaktadır. Sisi'nin darbesini darbe olarak nitelemekten kaçınan ve farklı bir tür demokrasi olarak değerlendiren AB, Muhammed Mursi'nin idama mahkum edilmesinin akabinde Mısır politikasında geri adım atmak zorunda kalmıştır. Mısır yönetiminin gayr-ı meşru olduğı ve daha öncesinde bir çok AB temsilcisi tarafından eleştirilen Müslöman Kardeşler'in

²⁴³ Jan Wouters, Sanderjin Duquet, **a.g.e.**, s.18.

²⁴⁴ Barış Özda, **Avrupa Birliğı Siyasi Bir Cüce, Askeri Bir Solucan mı?**, İstanbul, Dora Yayınları, 2013, s.30-55.

²⁴⁵ Catherine Ashton, the EU and Egypt: A different kind of democracy, (Çevrimiçi), <https://www.middleeastmonitor.com/articles/europe/9359-catherine-ashton-the-eu-and-egypt-a-different-kind-of-democracy> , 11.06.2015

yeniden siyasal sisteme dahil olmaları gerektiği dile getirilmeye başlanmıştır.²⁴⁶ Mısır'a yönelik bu dış politika AB'nin insan hakları söylemini demokrasinin önüne koyduğunu göstermesi açısından kayda değerdir. Türkiye'de 1980 darbesi gerçekleştiğinde de, AT ilk etapta askeri darbeyi kınamaktan çekinmiş, ülkede idamlar başladığı zaman ise Türkiye'ye yüz çevirmiştir. Dolayısıyla tarihsel olarak AB'nin dış politika söylemlerini incelediğimiz zaman bir tutarlılık gözlemlenmektedir. Ne var ki, münferit olay düzeyinde sadece birkaç yıllık süreçte böylesine zıt kutuplarda yaşanan değişimler yine de AB'nin güvenilirliğini kırmakta ve inandırıcılığını ise sorgulatmaktadır.

AB'nin Arap Baharı noktasında belki de oluşturduğu en “ortak” politika Suriye krizinde karşımıza çıktı. Suriye'nin başta petrol olmak üzere doğal kaynaklarının yeteri kadar çekici olmaması ve Beşar Esad'ın aşırı güç kullanması AB üye ülkelerinin daha ortak bir paydada buluşmasına zemin hazırladı.²⁴⁷ AB dış politikasına yön veren ülkelerden İngiltere, Almanya, Suriye ile mevcut siyasi bağlarına rağmen Fransa dahi Esad rejimini değerlendirirken oldukça sert bir dil kullandı. Fransa Cumhurbaşkanı Sarkozy Esad'ın bir katil gibi davrandığını öne sürerek Uluslararası Ceza Mahkemesi'nde yargılanması gerektiğini dile getirecekti.²⁴⁸ Ne var ki, AB'nin Suriye'ye yönelik kullanmış olduğu yumuşak güç Suriye'deki şiddetin durması noktasında yetersiz kaldı. AB'nin Suriye'ye yönelik silah satışını durdurma kararı ciddi bir adım olarak gözüксе de, Rusya'dan yardım alan Suriye ordusu ülke içindeki katliamlarına devam edebilmiştir. Fransa'nın bu kadar sert bir dil kullanmasının ardında yatan sebepler ise, dünya kamuoyunun göz ardı edilemeyecek olması ve Fransa'nın Tunus'ta yaşadığı imaj kaybını düzeltme arzusundan ileri gelmiştir. Ne var ki, Esad yönetimi ciddi bir biçimde eleştirilirken AB'nin Esad yönetiminin devrilmesi halinde iktidara gelecek muhalif gruplara

²⁴⁶ AB'den Mısır için Geri Adım Sinyali, (Çevrimiçi), <http://www.ntv.com.tr/arsiv/id/25454874/> , 19.05.2015

²⁴⁷ Murat Erdoğan, “Avrupa Birliği'nin Suriye Politikası”, **Suriye Krizi'nde Küresel ve Bölgesel Aktörler**, SDE Analiz, (Çevrimiçi), <http://www.sde.org.tr/userfiles/file/suriye%20analiz.pdf> , 20.05.2015.

²⁴⁸ Sarkozy: Esad katil gibi davranıyor, (Çevrimiçi), <http://www.hurriyet.com.tr/planet/20125386.asp> , 21.05.2015.

yönelik desteğini de daima sınırlı tuttuğunu dile getirmek gerekir.²⁴⁹ Bunun ardında yatan temel sebep ise, Esad sonrası dönemde bölgedeki kaosu ve istikrarsızlığın tamamen ortadan kalkacağına ilişkin kanıtların bulunmamasından ileri gelmektedir. El Ömer ve Teşrin gibi petrol kaynaklarının bulunduğu geniş bir alanı kontrol eden IŞİD²⁵⁰ gibi terör örgütlerinin varlığı, Esad sonrası dönemde istikrarın tesis edilmesinde sıkıntıların yaşanabileceğine işaret etmektedir. Tüm bu sebeplerden dolayı AB temkinli davranmak zorunda kalmaktadır.

AB'nin ortak bir dış politika geliştirememesinin ardında farklı sebepler bulunmaktadır. Suriye konusunda en fazla eleştiriyi alan kişi şüphesiz Catherine Ashton olmuştur. Catherine Ashton'un bir koordinatör olarak görevini sürdürmekle kalmayıp yeri geldiğinde üye ülkeleri edinmiş oldukları farklı dış politikalar dolayısıyla eleştirmesi gerektiği dillendirilmiştir.²⁵¹ Tüm suçu Catherine Ashton'a yüklemek de şüphesiz yersiz bir eleştiri teşkil edecektir. Daha önce de dile getirdiğimiz üzere üye ülkelerin dış politika önceliklerinin farklılaşması gerek Arap Baharı'nda gerekse de diğer siyasi hadiselerde AB'nin ortak bir politika izleyememesinin en büyük sebebidir. AB üye ülkelerin dış politika enstrümanları ve önceliklerinin farklılaşmasındaki en büyük sebep ise, bölge ülkeleriyle kurmuş oldukları ekonomik ilişkiler ve postkolonyal geçmişlerinden kaynaklanmaktadır. Bu durum artık Avrupa Parlamentosu'nda da sıklıkla eleştirilen bir konu haline almıştır. Avrupa Parlamentosu Sosyalist Grup Başkanı M. Schulz en büyük engelin Almanya Dış İşleri Bakanı G. Westerwelle, Londra'da W. Hague, Paris'te A. Juppe veya herhangi bir diplomasi şefi olduğunu, zira bu kişilerin önce ülkeleri sonra AB için çalıştıklarını dile getirmektedir.²⁵² Ortak bir Avrupalı kimliği ve siyasi birliğin oluşturulmasında yaşanan sıkıntılar çözümsüzlük dışında AB'ye herhangi bir şey kazandırmamaktadır.

²⁴⁹ Bir Dış Politika Aktörü Olarak Avrupa Birliği ve Suriye Krizi, (Çevrimiçi), http://www.orsam.org.tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/2015126_4sevenerdogan.pdf , 29.05.2015.

²⁵⁰ Suriye'de hangi grup hangi bölgeyi kontrol ediyor?, (Çevrimiçi), <http://www.trthaber.com/haber/dunya/suriyede-hangi-grup-hangi-bolgeyi-kontrol-ediyor-144000.html> , 30.05.2015.

²⁵¹ Murat Erdoğan, **a.g.e.**, s.19-20.

²⁵² **A.e.**, s.20.

ABD'nin Irak ve Afganistan işgalleri sonrasında bölgede yaşamış olduğu imaj kaybı bilinen bir gerçektir. Sert gücün kullanılması uluslararası ilişkilerde her zaman istenilen sonuçları doğurmamaktadır. Bu durum ABD politikalarıyla bir kez daha teyit edilmiştir. AB, Arap Baharı sürecinde askeri müdahalelerin NATO'ya devredilmesinde göstermiş olduğu isteklilikle normatif değerlerinden kolay kolay vazgeçmeyeceğini göstermiş olsa dahi, krizi kontrol edemediği takdirde AB çatısı altında olmasa da normatif gücünden vazgeçebileceğinin sinyallerini vermektedir. Bu durum özellikle dış politikaları birbirinden ayırışan Fransa ve AB örneğinde rahatlıkla görülmektedir. Suriye'de kamuoyunda oluşturulan baskıya, Suriye Merkez Bankası'nın AB'deki bütün banka hesaplarının dondurularak ²⁵³ AB'nin normatif gücünü kullanmasına rağmen, Beşar Esad'ın dalga geçer gibi sivil halkı katletmeye devam etmesi, uluslararası krizlerde AB'nin normatif gücünün de yetersiz kalabileceğini göstermektedir. AB gerek Irak savaşında, gerek Bosna krizinde ve son olarak da Arap Baharı'nda dış politikasızlığıyla sınıfta kalmıştır. AB bölgeyi normatif gücüyle değiştirme konusunda iki unsurdan dolayı başarısız olmaya devam edecektir. Öncelikle üye ülkelerin dış politikalarındaki öncelikler noktasında yaşanan farklılıklar dolayısıyla AB'nin uygulamaya çalıştığı değer eksenli politikalar söylemsel düzeyden öteye gitmeyecektir. İkinci olarak Doğu Avrupa genişlemesinde olduğu gibi AB'nin Mağrip ve Maşrik ülkelerine sunabileceği bir üyelik perspektifi an itibarıyla bulunmamaktadır.²⁵⁴ Bu durum hem Mağrip ülkelerini AB'den fon çekme yarışına itmekte hem de AB üye ülkelerinin farklı dış politika amaçları dolayısıyla üretilen politikaların amacından ciddi kopuşlar oluşmasına yol açmaktadır. Ekonomik ilişkiler de dahil olmak üzere tüm sürece güvenlik perspektifiyle yaklaşan AB, bölge ülkelerindeki inandırıcılığını kaybetmekte ve ilişkiler halka rağmen AB ülkelerinin çıkarlarını koruyan dikta rejimlerle yürütülebilmektedir. Bu durum ise kaçınılmaz sonun ertelenmesinden başka bir şey değildir. Fas ve İspanya krizinde, diğer bir ifadeyle kendi iç sorununda dahi ABD'nin müdahalesine ihtiyaç duyan AB'nin uluslararası arenadaki yetkinliği sorgulanmaktadır. Barselona sürecinde self-determinasyon ilkesinin yaratmış olduğu

²⁵³ Murat Erdoğan, **a.g.e.**, s.19.

²⁵⁴ Mısır'da Uyanış Darbe ve Avrupa Birliği, (Çevrimiçi), <http://www.bilgesam.org/incele/75/-misir%E2%80%99da-uyanis--darbe-ve-avrupa-birligi/#.VYUN8fmsU1Y> , 21.05.2015.

ihtilaf dolayısıyla İsrail'in Ortadoğu Barış Süreci'nde muhattap aldığı tarafın ABD olduğunu dile getirmesi malumun ilanıdır.

Üye ülkeler arasındaki kendi çıkarlarını koruma yarışı sürdüğü müddetçe birlik olamayan bir AB karşımıza çıkmaya devam edecektir. Bugün ekonomik krizler de dahil olmak üzere yaşanan istikrarsızlıkların temelinde siyasi birliği oluşturmamanın yarattığı sıkıntılar bulunmaktadır. Söz konusu siyasi birlik kurulmadan AB'nin uluslararası arenada etkin bir aktör olması zor olduğu gibi, siyasi birliğin bulunmaması AB'nin geleceğini de tehlikeye atmaktadır.²⁵⁵ Arap Baharı var olan bu problemin bir kez daha teyit edilmesinden başka bir şey değildir. Son dönemde Suriye krizi, Libya'da yaşanan iç savaş ve Rusya'nın Ukrayna'daki askeri hareketleri AB'nin normatif gücünü uygulamadaki yetersizliğini gösteren unsurlar olmuştur. AB'den an itibariyle sert gücünü kullanmasını beklemek mümkün değildir.²⁵⁶ Her şeyden evvel AB'nin böyle bir askeri ve siyasi kapasitesi an itibariyle bulunmamaktadır. Sert gücün kullanılması da günümüze kadar normatif gücünü daima öne çıkarmaya çalışan özgün AB dış politika söylemine hanel getirecektir. Ne var ki, küresel sistemde etkin bir rol oynanacaksa AB'nin dış politika noktasındaki kurumsal eksikliklerini gidermesi ve birlik olarak hareket etmesi şüphesiz gerekli olacaktır.

²⁵⁵ Euro has no future without a political union, (Çevrimiçi), <http://www.bloomberg.com/news/articles/2010-05-13/euro-has-no-future-without-a-political-union-commentary-by-paul-de-grauwe> , 25.05.2015.

²⁵⁶ Avrupa Komisyonu Başkanı Juncker: Bir Avrupa Ordusu oluşturulması gerekli, (Çevrimiçi), http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/03/150309_avrupa_ordusu , 26.05.2015.

SONUÇ

Arap Baharı'nın yeni bir "demokratikleşme dalgası" yaratıp yaratmayacağı konusunda henüz kesin bir şey dile getirmek mümkün olmasa da, ayaklanmaların daha şimdiden 1989 Doğu Avrupa devrimleriyle ilişkilendirilmesi olayların tarihi önemini ortaya koymaktadır.²⁵⁷ Arap Baharı, İslam toplumlarında demokrasi yeşeremez ve bu toplumlardan demokrasi talebi gelemmez önyargılarının kırılması açısından şüphesiz bir mihenk taşıdır. Yıllarca bu önyargılarla Arap dünyasına yaklaşan ve ekonomi eksenli politikalar yürüten Avrupa, sonunda kaçınılmaz olanla yüzleşmek zorunda kalmıştır. John F. Kennedy'nin de dile getirdiği üzere; barışçıl bir devrimi imkansız hale getirenler, kanlı bir devrimi önlenemez kılmıştır. Ortadoğu'da 21. yüzyılda vuku bulan ayaklanmalar Kennedy'i haklı çıkarmışa benzemektedir.²⁵⁸

Arap Baharı sonrasında gerçekten köklü bir değişim yaşandı mı sorusunu kendimize sormamız gerekir. Dört liderin devrilmesi, Arap dünyasından yükselen demokrasi çılgınlıklarının tüm dünyaca duyulmasına rağmen rejimsel düzeyde ciddi bir değişiklik olmuşa benzememektedir. Mısır'da seçimlerin daha önceden olduğu gibi geçersiz sayılması ve silahlı kuvvetlerin tıpkı Cemal Nasır döneminden bu yana olduğu üzere ülke yönetimine el koyması, var olan değişikliklerin yüzeysel olduğunu göstermektedir. Demokrasinin bir gecede ihracat yoluyla bir ülkede kullanıma sunulması beklenemez şüphesiz. Ne var ki, mevcut gelişmeler bu yönde ciddi bir adımın atılmadığını da göstermektedir. AB, ABD ile birlikte Mısır'daki geçişin kontrollü bir şekilde olması gerektiği kanısıyla hareket etmektedir. Müslüman Kardeşlerin iktidara gelmesi halinde, nasıl bir demokratik dönüşüm yaşanacağı, ülkenin radikal İslam doğrultusunda ilerleyip ilerlemeyeceği çok kestirilememekte olup Mısır için Türkiye modeli demokrasi tartışmaları yapılmaktadır.²⁵⁹

²⁵⁷ Jakob Horst, Annette Jünemann, Florian Kühn, Eva-Maria Maggi and Delf Rothe, "Logics of Action in the Euro-Mediterranean Political Space: An Introduction to Analytical Framework", Jakob Horst, Annette Jünemann, Delf Rothe (ed.), **Euro Mediterranean Relations after the Arab Spring: Persistence in Times of Change**, London, Ashgate Publishing, 2013, s.12.

²⁵⁸ A.e., s.14.

²⁵⁹ Fulya Atacan, "Mısır'da 25 Ocak Devrimi'nin Arka Planı: Ekmek, Hürriyet, Adalet", Zahide Tuba Kör (ed.), **Ortadoğu Konuşmaları**, İstanbul, Küre Yayınları, 2014, s.336.

AB Suriye krizinde dış politika noktasında ciddi kayıplar yaşamıştır. 2011 yılından bu yana uluslararası arenada AB'nin evrensel değerlere yaptığı atıflar ve uluslararası meseleler karşısında kullandığı dış politikada çok taraflılık ilkesini yaygınlaştırma, çatışmaları önleme, zorlama yerine müzakere yönteminin kullanılmasını sağlama, bölgesel işbirliklerini teşvik etme amacı onun hem sivil hem de normatif niteliklerine işaret etmekteydi.²⁶⁰ Bu normatif öğelerle yola devam edebilme açısından 2008 yılından 2011 yılına kadar AB Suriye ile daima yapıcı bir diyalog içerisinde olmuştur. 2011 yılından itibaren AB'den gelen reform taleplerinin insan hakları ihlalleri ve kitle imha silahlarının kullanımının ortadan kaldırılmasına yönelik bölümlerinin Beşar Esad tarafından iç işlerine müdahale olarak yorumlanmasıyla birlikte AB-Suriye ilişkileri askıya alınmıştır. Bununla birlikte, Beşar Esad dönemi sonrasında bölgede nasıl bir geçişin sağlanacağı Irak ve Libya örneklerinden hareketle AB'yi düşündürmektedir. El Kaide ve IŞİD gibi terör örgütlerinin bölgedeki kitle imha silahlarına erişimi AB'yi düşündüren konular arasındadır. Alman dış istihbarat servisi BND'nin başkanı Gerhard Schindler bundan sonraki süreçte dış istihbarat servisi olarak Suriye ve Afganistan'a odaklanacaklarını bildirmiştir.²⁶¹ Fransa'da Holland'ın, muhaliflerin kuracakları rejimi tanıyacağını dile getirmesi AB'nin lokomotifleri olan Almanya ve Fransa'nın Suriye'de Beşar Esad rejiminin yasallığını kaybettiği noktasında hemfikir olduğunu göstermektedir. Ne var ki, bu noktada esas sorgulanması gereken durum AB'nin Suriye ile birlikte dış politikadaki özgünlüğünü kaybetmesine yöneliktir. Genel olarak Arap Baharı ve Suriye meselesi AB'nin normatif bir güç olarak uluslararası arenada bulunan aktör kimliğini sorgulatmaktadır. Libya müdahalesinde Fransa ve Suriye krizinde Doğu Akdeniz'de istihbarat amaçlı konuşlanan Alman deniz kuvvetlerinin varlığından anlaşılabilirliği üzere, Kuzey Afrika ve Ortadoğu'daki krizlerde dengeyi kaybetmesi halinde AB normatif güçten feragat ederek askeri operasyonun sinyallerini vermeye başlamaktadır. Bu durum AB'nin normatif ve sivil güç özelliğinin tekrar mercek

²⁶⁰ Fulya Atacan, **a.g.e.**, s.339.

²⁶¹ "Alman Dış İstihbaratı Suriye'ye Yoğunlaşıyor.", (Çevrimiçi), <http://www.dunyabulteni.net/?aType=haber&ArticleID=222527>, 27.04.2015

altına alınmasını beraberinde getirmektedir.²⁶² Her ne kadar AB bunu NATO aracılığıyla yapmaya istekli görünse de söz konusu durum AB'nin dış politika enstrümanları açısından olası bir değişime işaret etmektedir. Peki tüm bu ayaklanmalar AB açısından dış politikada gerçek bir değişimi beraberinde getirebilir mi?

Arap Baharı AB'ye mevcut politik söylemini değiştirmesi için önemli bir uyarı niteliğindeydi. Süveyş Krizi sonrasında Doğu Akdeniz'deki gerek siyasi gerekse askeri nüfuzunu kaybetmiş AB'nin uluslararası arenada yeniden etkin bir aktör olabilmesi için Arap Baharı bulunmaz bir fırsat teşkil etti. Arap Baharı ile gelen bu fırsat iyi bir şekilde değerlendirilmezse, ekonomik durgunluk ve siyasi felç ile bölge, “medeniyetler çatışmasının” vuku bulacağı bir sahneye dönüşecek ve Akdeniz istikrarsızlığın hüküm sürdüğü bir yer haline gelecektir.²⁶³ Bu durum, AB'nin ikili antlaşmalarının bulunduğu “müttefiklerinde” meydana gelen problemlerden öte AB'nin kendi iç problemidir. İç savaş, çökmüş ekonomi, siyasi baskı gibi hususlar Kuzey Afrika ve Ortadoğu'da yaşayan halklar için kurtuluş yolunu bir süre sonra Akdeniz'in bir kanadından diğerine geçmek olarak belirleyecektir. Ciddi ekonomik krizler geçiren AB için bu göçmen dalgasının mali çıktıları ne olacaktır? Göçmenlerin kıtaya akışıyla birlikte kıtada yükselen zenofobiden beslenen sağ partiler AB derinleşmesi ve entegrasyonu açısından ne gibi problemleri beraberinde getirecektir? Jörg Heider ve Le Pen gibi liderler ile uçurumun kenarına gelen AB entegrasyonu, ekonomik kriz eşliğindeki aşırı sağ partilerin hegemonyasından nasıl etkilenecektir? Bölgedeki istikrarsızlığın önlenmesi için AB'nin bölgeyle daha sıkı ilişkiler içerisinde bulunması gerektiği, AB yetkilileri tarafından da defalarca dile getirilmiştir. 2006 yılında Hamburg'da düzenlenen Dünya Bankası Forumu'nda Avrupa Birliği Dış İlişkiler Komiseri, Benita Ferrero-Waldners;

“Akdeniz ve Orta Doğu bölgesi ekonomik, siyasi ve toplumsal olarak bazı temel değişimler yaşamakta. Karşılıklı bağımlılığın olduğu bir dünyada, söz konusu

²⁶² S. Mercan, “Avrupa Birliği Suriye’de Ne Kaybediyor?”, **21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü Avrupa Araştırmaları Merkezi**, (Çevrimiçi), <http://www.21vyte.org/tr/arastirma/avrupa-birligi-arastirmalari-merkezi/2012/09/05/6728/avrupa-birligi-suriyede-ne-kaybediyor> , 18.03.2015

²⁶³ Stephan C. Calleya, **a.g.e.**, s.155.

gelişmelerin şüphesiz AB'ye de etkileri olacaktır. AB artık yalnızca kendi iç meseleleriyle ilgilenip bölgedeki sorunlara seyirci kalamaz. Tam aksine, AB olarak bölgedeki temel aktörlerden biri olmamız gerekmektedir. Bölgedeki değişimi destekleyen ve bu değişimden faydalanan bölgenin siyasi ve ticari ortağı olmamız gerekmektedir. Bu durum yalnızca siyasi bir gereklilik değil aynı zamanda kendi çıkarımıza uygun olanı da yansıtmaktadır. Eğer AB istikrar ihraç etmezse, istikrarsızlık ithal etmeye başlayacaktır. Şunu da bilmemiz gerekir ki, AB güvenlik açısından bugün ne bir ada ne de bir kaledir.”²⁶⁴ demektedir.

Arap Baharı ile birlikte yakalanan bu fırsattan optimum düzeyde yararlanabilmek için Akdeniz Politikası'ndaki gerek pratik gerekse de söylemsel düzeydeki bazı eksikliklerin giderilmesi şart gözükmektedir. Güney-Güney ekseninde tesis edilecek entegrasyon ve işbirliği, Kuzey Afrika bölgesinin kalkınması için başat şarttır. Arap Mağrip Birliği gibi oluşumların günümüze dek istenilen sonuca ulaşamadığı bir gerçektir. Güney-Güney eksenindeki işbirliği tesis edilmezse, Mağrip ülkeleri AB'den fon çekmek için kıyasıya rekabet etmeye devam edecektir. Rekabetin yalnızca Mağrip ülkeleri arasında olmadığını da dile getirmek gerekmektedir. Fransa ve İspanya'nın gerek ekonomik gerekse de postkolonyal bağları dolayısıyla Mağrip ülkeleri üzerindeki nüfuz alanlarını arttırmaya çalışmaları ve bu rekabete Libya kriziyle birlikte İngiltere'nin de dahil olması, AB dış politikasında ortak bir ses yakalanamamasının sebeplerinden yalnızca bir tanesini teşkil etmektedir.

Dış politikada ortak bir sesin yakalanamaması hem AB kurumsal yapısındaki eksikliklerden hem de üye devletlerin bölgeye yönelik farklı algılarından ve birbiriyle örtüşmeyen dış politika önceliklerinden kaynaklanmaktadır. Fransa Mağrip bölgesine postkolonyal dönemden kalma ekonomik imtiyazlarını sürdürebilme amacıyla yaklaşırken, İspanya için Mağrip bölgesi, uyuşturucu kaçakçılığı ve yasadışı göçün önlenmesi gereken bir bölge niteliğindedir. 1990 sonrasında yaşanan Doğu Avrupa genişlemesiyle birlikte, AB dış politikasındaki önceliklerin yavaş

²⁶⁴ Federica Bicchì, Richard Gillespie, **a.g.e.**, s.59.

yavaş eski Sovyet uydusu ülkelerin kalkınmasına odaklanması, Akdeniz bölgesinin unutulmasına yol açmıştır.

Fransa cumhurbaşkanı Nicolas Sarkozy, 1945 sonrasında ABD'nin Avrupa'da oynamış olduğu role benzer bir şekilde Fransa'nın da Akdeniz'de birleştirici bir güç olarak görev almaya hazır olduğunu dile getirmiştir. Bu noktada, salt siyasi iradenin jeopolitik ilişkileri tek başına başarıya ulaştıracağını beklemek hayalperestlik olacaktır. Başarı yakalanmak isteniyorsa, ekonomik yardımların da katlanarak artması gereklidir. Ne var ki, Almanya, İsveç gibi AB fonlarına önemli katkıda bulunan ülkeler, siyasi ve ekonomik çıkar sağlamadan Fransız icadı olan Akdeniz Politikası'na gönüllü olmayacaktır. Ciddi ekonomik krizler atlatan AB'nin kendi Marshall planını uygulayıp uygulayamayacağı bir soru işaretidir. ABD, 1947-1951 yılları arasında Avrupa devletlerini Sovyet yörüngesinden kurtarabilmek için 125 milyar avroya yakın bir para harcamışken, Brüksel, Akdeniz Politikası dahilinde 1995-2005 yılları arasında bölgeye yalnızca 20 milyar avroluk bir yardımda bulunmuştur.²⁶⁵ Soğuk Savaş dönemi boyunca güvenliğini ABD sırtından sağlayarak hızlı bir şekilde ekonomik olarak kalkınan AB'nin kıtaya yönelik olası istikrarsızlık ithalatını durdurmak için, ABD'de izolasyonist politikaların yeniden tartışılmaya başladığı şu günlerde acil harekete geçmesi gerekmektedir.

Avrupa-Akdeniz Birliği ve Akdeniz için Birlik gibi girişimler Kuzey-Güney ekseninde yaşanan kutuplaşmayı gidermeye çalışsa da, belirlemiş olduğu iddialı hedefleri henüz gerçekleştirememiştir. Barselona süreciyle oldukça iddialı hedefler belirlenmişse de bu hedefler söylemde kalmış, icraata geçmemiştir. İsrail-Filistin meselesiyle siyasallaşan süreç de söz konusu hedeflerin çıkmaza girmesine sebep olmuştur. Kuzey-Güney ekseninde işbirliği dahilinde sağlanabilecek bir kalkınmanın hayata geçebilmesi için, her şeyden evvel bahsetmiş olduğumuz Güney-Güney eksenindeki işbirliği ve ortaklığın tamamlanması gerekir. Mağrip ülkeleri arasındaki siyasi ihtilafların sürmesi ve sınır kapılarının kapalı olması Arap Mağrip Birliğinin bu işbirliğini sağlayamadığının en önemli göstergesidir. Arap Baharı AB'nin bir birlik olarak iyi yönetemediği süreçlerden bir tanesini teşkil etmiştir. AB süreci iyi

²⁶⁵ Stephan C. Calleya, **a.g.e.**, s.139.

okuyamamış ve gerekli tepkileri vermekte hem gecikmiş hem de tutarlı bir tavır takınamamıştır. Tunus ve Mısır'da yalnızca liderlerin devrilmelerinin anlaşılmasından sonra yapılan görevden çekil çağrıları, Bahreyn'deki Şii toplumsal tabandan gelen protestoların Suudi Arabistan tarafından bastırılmasına salt İran'ın bölgedeki nüfuzunun artmasına engel teşkil edeceği kanısıyla sessiz kalınması AB'nin bölgedeki inandırıcılığını yitirmesine sebep olmuştur. Libya ayaklanmalarına verilen tepki ise AB'de var olan hükümetlerarasıcılık yaklaşımının teyidi niteliğindedir. AB uluslararası arenada yetkin bir aktör olarak var olmak, istikrarsızlıkların ve ihtilafların çözümünde aktif rol oynamak istiyorsa, siyasi bütünleşmesini de tamamlamalı ve dış politikada tek bir ses olarak hareket edebilmelidir. Zira Akdeniz'de cereyan eden bu sorunların yansımaları eninde sonunda kıtada tezahür edecek ve bu sorunlar Avrupa entegrasyonu açısından dahi istenmeyen sonuçlara yol açabilecektir.

KAYNAKÇA

- Aktaş, Murat: **Arap Baharı: Ortadoğu’da Demokrasi Arayışı ve Türkiye Modeli**, Ankara, Nobel Yayınevi, Eylül 2012, sf. 38-44
- Aloui, Mohammed Ben El Hassan: “La Coopération entre l’Union européenne et les pays du Maghreb”, **Editions Nathan**, Paris, 1994, s.237
- Andrijasevic, Rutvica: “How to Balance Rights and Responsibilities on Asylum at the EU’s Southern Border of Italy and Libya”, **University of Oxford Center on Migration, Policy and Society**, 2006, s.12
- Atacan, Fulya: “Mısır’da 25 Ocak Devrimi’nin Arka Planı: Ekmek, Hürriyet, Adalet”, Zahide Tuba Kör (ed.), **Ortadoğu Konuşmaları**, İstanbul, Küre Yayınları, 2014
- Attina, Fulvio: “The Euro-Mediterranean Partnership Assessed: The Realist and Liberal Views”, **European Foreign Affairs Review**, s.11
- Bahaijoub Ali: “Morocco’s Argument to join the EEC”, George Joffe (ed.), **North Africa: Nation, State and Region**, London, Routledge, 1993, s.235-247

- Behr, Timo: “Enduring Differences? France, Germany and Europe’s Middle East Dilemma”, **Journal of European Integration**, No: 30, 2008, s.79-96
- Behr, Timo: “The European Union’s Mediterranean Policies after Arab Spring: Can the Leopard change its spots?”, **Amsterdam Law Forum**, VU University of Amsterdam
- Bicchi, Federica: “The Union for the Mediterranean, or the Changing Context of Euro-Mediterranean Relations”, Federica Bicchi, Richard Gillespie (ed.), **The Union for the Mediterranean**, London and New York, Routledge, 2012, s.8
- Buzan, Barry: **People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post Cold-War Era**, 2. bs., Essex, ECPR Press, 2007, s.55-68
- Calleya, Stephan C.: **Security Challenges in the Euro-Med Area in the 21st Century**, New York, Routledge, 2013
- Cardenas, Sonia C.: The contested territories of Ceuta and Mellila”, **Mediterranean Quarterly**, C:7, No:1,1996, s.118-131

Commission of the European Communities :	Community Development Cooperation Policy”, Memorandum from the Commission to the Council, Supplement 5/71 to the Bulletin of the European Communities, Brussels, 27 July 1971
Commission of the European Communities:	The Community’s Development Policy, Memorandum from the Commission to the Council, Supplement 5/82 to the Bulletin of the European Communities, Brussels, 1982
Commission of the European Communities:	“Report on the Community’s Mediterranean Policy: 1975-1988
Commission of the European Communities:	“Report from the Commission to the Council and the European Parliament: Annual Report of the MEDA Programme”
Daguzan, Jean-Francois:	“France and the Maghreb: The End of the Special Relationship?” Yahia H. Zoubir, Haizam Amirah Fernandez (ed.), North Africa, Politics, Region and the Limits of Transformation , New York, Routledge, 2008, s.443
Dalacoura, Katarina:	“US Foreign policy and democracy promotion in the Middle East: Theoretical Perspectives and Policy Recommendations”, Ortadoğu Etütleri , C:2, No:3, 2010, s.57-66

- Damis, John: “Morocco’s 1995 association agreement with the European Union”, **The Journal of North African Studies**, C:3, No:4, 1998, s.91-112
- Darmstadter, Joel, Perry D. Teitelbaum, Jaroslav G. Paloch : **Energy in the World Economy: A Statistical Review of Trends in Output, Trade and Consumption since 1925** , Baltimore, John Hopkins Press, 1972, s. 95
- Dawson, Carl: **EU Integration with North Africa: Trade Negotiations and Democracy Deficits**, New York, I.B Tauris & Co. Ltd, 2009, s. 24
- Delgado, Mireia: “France and the Union for the Mediterranean: Individualism versus Co-operation”, Federica Bicchì, Richard Gillespie (ed.), **The Union for the Mediterranean**, London and New York, Routledge, 2012, s.41-55
- El Banna, Mouna: “Les Marocains dénoncent le compartement néocolonial des Européens”, Le Monde, 5 September 1995, Aktaran; Carl Dawson, **EU Integration with North Africa: Trade Negotiations and Democracy Deficit in Morocco**, New York, I.B Tauris & Co. Ltd, 2009, s.55

Eralp, Atilla, Çiğdem Üstün, Michelle Comelli:

The European Neighbourhood Policy and the Southern Mediterranean: Drawing Lessons From Enlargement, Ankara, METU Press, 2009, s.1-5

Gallina, Andrea:

“New Regionalism in the Mediterranean: Towards a Meso-Regional Approach”, **New Medit**, C:4, No: 1, Mart 2005, s. 21-28

Gillespie, Richard:

“Adapting to French Leadership? Spain’s Role in the Union for the Mediterranean” Federica Bicchi, Richard Gillespie (ed.), **The Union for the Mediterranean**, London and New York, Routledge, 2012, s. 58-75

Graziani, Antonio:

“Implementation of the Euro-Mediterranean Conference in Barcelona”, Avrupa Halk Partisi adına Avrupa Parlamentosu konuşması, Vouliagmeni, 29 Nisan-3 Mayıs 1996, Aktaran; Fillippos Pieros, Jacob Meunier, Stan Abrams, **Bridges and Barriers: The European Union’s Mediterranean Policy 1961-1998**, Aldershot, Ashgate Publishing Limited, 1999

Grilli, Enzo R.:

The European Community and the Developing Countries, Cambridge, Cambridge University Press, 1993, s.140

- Güler, Narin: “Barcelona Süreci & Akdeniz için Birlik”, **İzmir Ticaret Odası**, Eylül 2010, s.4-6
- Hayes, Mark M.: **Natural Gas and Geopolitics, From 1970 to 2040**, Cambridge, Cambridge University Press, 2006, s.49
- Hendricks, Steve: **A Kidnapping in Milan: The CIA on Trial**, New York, W.W. Norton&Co., 2010, s. 8-12
- Hennessy, Peter: **The New Protective State: Government Intelligence and Terrorism**, London, Continuum, 2007, s. 36-53
- Henning, Dietmar, Peter Schwarz: “Germany does an about-face on Libya war”, **World Socialist Website**, 11 Nisan 2011
- Hertog, Leonard den: “Revolutions and their Immigrants: EU’s response”, **UACES Center for European Policy Studies**, 2011, s.5
- Hillerbrand, Claudia: **Counter-Terrorism Networks in the European Union: Maintaining Democratic Legitimacy after 9/11**, Oxford, Oxford University Press, 2012, s.14-15

- Hollis, Rosemarry: “The UfM and the Middle East Peace Process: An Unhappy Symbiosis”, Federica Bicchì, Richard Gillespie (ed.), **The Union for the Mediterranean**, London and New York, Routledge, 2012, s.94-109
- Horst, Jakob, Anette Jünemann, Delf Rothe: **Euro Mediterranean Relations after the Arab Spring: Persistence in Times of Change**, London, Ashgate Publishing, 2013, s.70-91
- Hussey, Andrew: **The French Intifada: The Long War Between France and its Arabs**, New York, Faber & Faber Inc, 2014, s. 24-25
- Huysmans, Jeffe: “European Union and the Securitisation of Migration”, **Journal of Common Market Studies**, C:38, No:5, s.751-777
- Joffe, George: **North Africa: Nation, State and Region**, London, Routledge, 1993, s.235-247
- Khader, Bichara: **Le Grand Maghreb et l’Europe: Enjeux et perspectives**, Paris, Publisud-Quorum-Cermac, 1992, s.70-75

- Kissinger, Henry: “A Balancing Act”, Aktaran; Stephan C. Calleya, **Security Challenges in the Euro-Med Area in the 21st Century**, New York, Routledge, 2013, s. 2
- Krause, Axel: “Looking South: Europe proposes a new initiative for Africa and the Middle East”, **Europe**, No:342, 1994
- Kurtbağ, Ömer: “Avrupa Akdeniz Ortaklığı: Barcelona Süreci”, **Ankara Avrupa Çalışmalara Dergisi**, C:3, No:1, Güz:2003, s.73-92
- Küçükkeleş, Müjge: “AB’nin Ortadoğu Politikası ve Arap Baharına Bakışı”, **SETA Analiz**, No: 63, Ocak 2013
- La Franchi, Howard: “Costs of a one-way culture flow”, **Christian Science Monitor**, 27 January 1993
- Lister, Marjorie: **The European Union and the South: Relations with Developing Countries**, London and New York, Routledge, 1997, s.23
- Luedtke, Adam: “Uncovering European Union Immigration Legislation: Policy Dynamics and Outcomes”, **International Migration**, C:49, No:2, 2009, s.1-27

- Mandelbaum, Micheal: **The Case for Goliath: How America Acts as the World's Government in the 21st Century**, New York, Public Affairs, 2005, s.95
- Massaou, Assaou: "Nettoyage d'hiver", **Jeune Afrique**, No:1834, 28 February-5March 1996
- Mikhelidze, Nona, Nathalie Tocci: "How can Europe engage with Islamist Movements?, Islamist Radicalization: The Challenges for Euro-Mediterranean Relations", **FRIDE Centre for European Policy Studies**, s.153
- Özdal, Barış: **Avrupa Birliği Siyasi Bir Cüce, Askeri Bir Solucan mı?**, İstanbul, Dora Yayınları, 2013, s.30-55
- Page, John: "Structural Reforms in the Middle East and North Africa", Peter K. Cornelius (ed.), **The Arab World Competitiveness Report**, 2002-2003, s.62-79
- Pawera, John C.: **Algeria's Infrastructure: An Economic Survey of Transportation, Communication and Energy Resources**, New York, Praeger, 1964, s. 80-91

- Pierros, Filippou, Jacob Meunier, Stan Abrams:
Bridges and Barriers: The European Union's Mediterranean Policy 1961-1998, Aldershot, Ashgate Publishing Limited, 1999
- Pigasse, Jean Paul:
“Du pacte colonial au partenariat”, **Jeune Afrique**, no:1841, 17-23 April 1996
- Pop, Valentina:
“Italy presses for NATO command of Libya war”, **EUObserver**, 22 Mart 2011
- Powel, Brieg, Larbi Sadiki:
Europe and Tunisia: Democratisation via Association, New York, Routledge, 2008, s.24-32
- Prashad, Vijay:
Arap Baharı, Libya Kışı, Çev. Şükrü Alpagut, İstanbul, Yordam Kitap, 2012
- Ronzitti, Natalino:
“The Treaty on Friendship, Partnership and Cooperation between Italy and Libya: New Prospects for Cooperation in the Mediterranean”, **Bulletin of Italian Politics**, C:1, No:1, 2009, s. 125-133
- Schumacher, Tobias:
“Germany and Central Eastern European Countries: Laggards or Veto-Players?” Federica Bicchi, Richard Gillespie (ed.), **The Union for the Mediterranean**, London and New York, Routledge, 2012, s.75-93

Seeberg, Peter:

“Learning to Cope: The Development of European Immigration Policies Concerning the Mediterranean Caught Between National and Supranational Narratives”, Jakob Horst, Annette Jünemann, Delf Rothe (ed.), **Euro Mediterranean Relations after the Arab Spring: Persistence in Times of Change**, London, Ashgate Publishing, 2013, s.70-91

Sid, Abdelkader Ahmed:

“Les relations économiques entre l’Europe et le Maghreb”, **Revue Tiers Monde**, C.34, 1993, s.136.

Söderling, Ludwig:

“Is the Middle East and North Africa Region Achieving its Trade Pottential?”, Washington D.C., **International Monetary Fund Working Paper**, 2005, s. 12

Spencer, Claire:

The Maghreb in the 1990s: Political and Economic Developments in Algeria, Morocco and Tunisia, London, Routledge, 1993, s. 15-29

Sterzing, Christian:

“German arms exports: A policy caught between morality and national interests”, Perthes Volker (ed.), **Germany and the Middle East: Interests and Opinions**, Heinrich Böll Foundation & Stiftung Wissenschaft und Politik, Berlin, t.y., s. 178

Treverton, Gregory F.:

Intelligence for an Age of Terror, Cambridge, Cambridge University Press, 2009, s.5-13

Triadafilopoulos, Triadafilos:

Illiberal Means to Liberal Ends? Understanding Recent Immigrant Integration Policies in Europe”, **Journal of Ethnic and Migration Studies**, C:37, No:3, 2011, s.861-880

Ulutaş, Ufuk, Furkan Tolak:

“Devrimden Demokrasiye Tunus’un Seçimi”, **SETA Analiz**, No:46, Kasım 2011, s.16

Vandewalle, Dirk:

North Africa: Development and Reform in a Changing Global Economy, New York, St Martin’s Press, 1996, s.91-113

- Volker, Perthes: "Relations to Arab World, Germany and the Middle East: Interests and Opinions", **Heinrich Böll Foundation & Stiftung Wissenschaft und Politik**, Berlin, t.y., s. 129-139
- Watanabe, Lisa: "EU-Maghreb Counter-Terrorism Cooperation: The Need for a More Holistic Approach", **Geneva Centre for Security Policy**, Policy Paper no:24, December 2011
- White, Gregory W.: "The Mexico of Europe? Morocco's partnership with the European Union", Dirk Vandawalle (ed.), **North Africa: Development and Reform in a Changing Global Economy**, New York, St. Martin's Press, 1996, s.147-161
- Yergin, Daniel: "Ensuring Energy Security" **Foreign Affairs**, C: 85, No:2,2006, s.69-76
- Young, Richard: "Europe's Uncertain Pursuit of Middle East Reform", **Carneige Papers**, No.45, Carneige Endowment for International Peace, Haziran 2004, s.5

Zoubir, Yahia H., Haizam Amirah
Fernandez :

**North Africa, Politics, Region and
the Limits of Transformation**, New
York, Routledge, 2008

ÇEVİRİMİÇİ KAYNAKLAR

“4 Guilty in Fatal 1986 Berlin Disco Bombing linked to Libya”, **New York Times**, (Çevrimiçi), <http://www.nytimes.com/2001/11/14/world/4-guilty-in-fatal-1986-berlin-disco-bombing-linked-to-libya.html>, Erişim Tarihi: 21.02.2015

AB’den Mısır için Geri Adım Sinyali, (Çevrimiçi), <http://www.ntv.com.tr/arsiv/id/25454874/>, Erişim Tarihi: 19.05.2015

“Alman Dış İstihbaratı Suriye’ye Yoğunlaşıyor.”, (Çevrimiçi), <http://www.dunyabulteni.net/?aType=haber&ArticleID=222527>, Erişim Tarihi: 27.04.2015

Amaro Vandoa Dias, “A critical analysis of the EU’s Response to the Arab Spring and its Implications for EU Security”, (Çevrimiçi), <http://www.isn.ethz.ch/Digital-Library/Publications/Detail/?lang=en&id=178880>, Erişim Tarihi: 30.04.2015

Arab Partnership, (Çevrimiçi), <http://www.fco.gov.uk/en/global-issues/mena/uk-arab-partnership> 10.02.2015 Erişim Tarihi: 01.05.2015

Avrupa Komisyonu Başkanı Juncker: Bir Avrupa Ordusu oluşturulması gerekli, (Çevrimiçi), http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/03/150309_avrupa_ordusu, Erişim Tarihi: 26.05.2015.

“Belgium opposes arming Libyan rebels”, **Expatica**, (Çevrimiçi), http://www.expatica.com/be/news/country-news/Belgium-opposes-arming-Libyan-rebels_249981.html, Erişim Tarihi: 20.03.2015

Bir Dış Politika Aktörü Olarak Avrupa Birliği ve Suriye Krizi, (Çevrimiçi), http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/2015126_4sevenerdogan.pdf Erişim Tarihi: 29.05.2015.

British Foreign Policy and the Arab Spring, Second Report of Session 2012-13, Foreign Affairs Committee, (Çevrimiçi), <http://www.publications.parliament.uk/pa/cm201213/cmselect/cmfaaff/80/80.pdf> Erişim Tarihi: 30.04.2015

Bruce Crumley, “Why France is staying silent in Tunisia turmoil?”, **TIME**, (Çevrimiçi), <http://content.time.com/time/world/article/0,8599,2042005,00.html> , Erişim Tarihi: 30.04.2015

Catherine Ashton, the EU and Egypt: A different kind of democracy, (Çevrimiçi), <https://www.middleeastmonitor.com/articles/europe/9359-catherine-ashton-the-eu-and-egypt-a-different-kind-of-democracy> , Erişim Tarihi: 11.05.2015

“Ceuta and Mellila: Europe’s Wall of Shame”, **Red Pepper**, (Çevrimiçi), <http://www.redpepper.org.uk/Ceuta-and-Melilla-Europe-s-wall-of/> , Erişim Tarihi: 15.02.2015

“Colonel Gadaffi ordered Lockerbie bombing”, **BBC News**, (Çevrimiçi), <http://www.bbc.co.uk/news/uk-scotland-south-scotland-12552587> , Erişim Tarihi: 21.02.2015

Commission of the European Communities, “A Common Immigration Policy for Europe: Principles, Actions and Tools”, (Çevrimiçi), <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52008DC0359&from=EN> ve http://ec.europa.eu/home-affairs/news/intro/docs/1_EN_ACT_part1_v9.pdf , Erişim Tarihi: 07.02.2015

“Conflict Prevention and Peace Building Measures in the Mediterranean”, (Çevrimiçi), http://www.unesco.org/webworld/peace_library/MALTA/PEACE/CONFLICT.HTM Erişim Tarihi: 08.03.2015

Council Decision 2011/137/CFSP of 28 February 2011 concerning restrictive measures in view of the situation in Libya, *OJ L 58/53*, (Çevrimiçi), <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32011D0137> , Erişim Tarihi: 25.03.2015

Daniele Pozzi, “Techno management competencies in Enrico Mattei’s Agip: A prolonged accumulation process in an international relationship network”, **2003 BHC/EBHA Meeting**, (Çevrimiçi), http://www.thebhc.org/sites/default/files/Pozzi_0.pdf , Erişim Tarihi: 15.02.2015

Euro has no future without a political union, (Çevrimiçi), <http://www.bloomberg.com/news/articles/2010-05-13/euro-has-no-future-without-a-political-union-commentary-by-paul-de-grauwe> , Erişim Tarihi: 25.05.2015.

“EU prepares for emergency summit on Libya”, **The Globe and the Mail**, (Çevrimiçi), <http://www.theglobeandmail.com/news/world/eu-prepares-for-emergency-summit-on-libya/article570772/> , Erişim Tarihi: 20.03.2015

European Commission, A New Response to a Changing Neighbourhood: Joint Communication to the European Council, the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, COM (2011) 303 Final, Brüksel, (Çevrimiçi), <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52011DC0303> , Erişim Tarihi: 25.03.2015

European Commission, “A Partnership for Democracy and Shared Prosperity with the Southern Mediterranean” **Joint Communication to the European Council, the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions**, COM 200 Final, (Çevrimiçi), http://eeas.europa.eu/euromed/docs/com2011_200_en.pdf , Erişim Tarihi:30.04.2015

European Commission, “Green Paper: Towards a European Strategy for the Security of Energy Supply”, **Office for Official Publications of the European Communities**, (Çevrimiçi), http://europa.eu/legislation_summaries/energy/external_dimension_enlargement/127037_en.htm , Erişim Tarihi: 23.02.2015

European Commission, Support for partnership, reforms and inclusive growth SPRING 2011-2012 in favour of southern Neighbourhood region to be financed under Article 19 08 01 01 of the General Budget of the European Union, Commission Implementing Decision, C(2011) 6828, (Çevrimiçi), http://ec.europa.eu/europeaid/documents/aap/2011/aap-spe_2011_enpi-s_en.pdf , Erişim Tarihi: 25.03.2015, s.3

European Commission, (Çevrimiçi), <http://aei.pitt.edu/43355/1/P.94.56.pdf> , Erişim Tarihi: 11.03.2015

Eurostat, (Çevrimiçi), http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Energy_production_and_imports , Erişim Tarihi: 20.04.2015

“France urges EU sanctions on Libya”, **Al Jazeera**, (Çevrimiçi), <http://www.aljazeera.com/news/europe/2011/02/2011223102122200199.html> , Erişim Tarihi: 20.03.2015

“Germany: Abstained on Libya no-fly zone due risks”, **Reuters**, (Çevrimiçi), <http://www.reuters.com/article/2011/03/18/libya-un-germany-idUSLDE72G2IK20110318> , Erişim Tarihi: 20.03.2015

“German parliament to debate sale of 200 tanks to Saudis”, **BBC News**, (Çevrimiçi), <http://www.bbc.com/news/world-europe-14043668> , Erişim Tarihi: 30.04.2015

Government Response to the House of Commons Foreign Affairs Committee, Report of Session 2012-13 British Foreign Policy and the Arab Spring , Presented to the Parliament by the secretary of State for Foreign and Commonwealth Affairs by Command of her Majesty, (Çevrimiçi), https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/32942/2012-uk-arab-spring.pdf , Erişim Tarihi: 30.04.2015

Hector Cebolla Boado, “Las decisiones en Marruceos se toman en el sur: Sobre el equilibrio entre francófilos e hispanofilos”, **FRIDE**, (Çevrimiçi) <http://www.fride.org/Publications/Publication.aspx?Item=484> , Erişim Tarihi: 05.02.2015

“Immigration Cooperation with Libya: The Human Rights Perspective”, **Amnesty International**, (Çevrimiçi), http://www.amnesty.eu/static/documents/2005/JHA_Libya_april12.pdf , Erişim Tarihi: 10.02.2015

In accordance with Article 5 of the Protocol on the position of Denmark annexed to the TEU and TFEU Recital 11, Council Decision of 1 April 2011 on a European Union military operation in support of humanitarian assistance operations in response to the crisis situation in Libya (EUFOR Libya), 2011/210/CFSP, OJ L 89/17, (Çevrimiçi), <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32011D0210R%2801%29> , Erişim Tarihi: 25.03.2015

International Monetary Fund, “Tunisia: Staff Report for the 2002 Article IV Consultation” **IMF Country Report 02/122**, (Çevrimiçi), <https://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2002/cr02122.pdf> , Erişim Tarihi: 09.02.2015

“İspanya Perejil Adası’ndan çekildi” **NTV-MSNBC**, (Çevrimiçi) <http://arsiv.ntv.com.tr/news/165008.asp> ,Erişim Tarihi: 04.02.2015

“Italy Probes Navy’s Role in Migrant Boat Wreck”, **ABC News Online**, (Çevrimiçi), <http://www.abc.net.au/news/2006-08-20/italy-probes-navys-role-in-migrant-boat-wreck/1243082> Erişim Tarihi: 15.02.2015

Jan Wouters, Sanderjin Duquet, “The Arab Uprisings and the European Union: In Search of a Comprehensive Strategy”, Working Paper No:98, **Leuven Centre for Global Governance Studies**, (Çevrimiçi), https://ghum.kuleuven.be/ggs/publications/working_papers/new_series/wp91-100/wp-98-duquet-wouters-2.pdf , Erişim Tarihi: 30.04.2015

John Vinocur, “Issue of Arab Spring Migrants to Cast Shadow on G-8 Talks”, **New York Times**, (Çevrimiçi), <http://www.nytimes.com/2011/05/17/world/europe/17iht-politicus17.html?action=click&contentCollection=Opinion&module=RelatedCoverage®ion=Marginalia&pgtype=article> , Erişim Tarihi:08.02.2015

“Joint Statement by EU High Representative Catherine Ashton and Commissioner Stefan Füle on the Situation in Tunisia”, (Çevrimiçi), http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/EN/foraff/136186.pdf , Erişim Tarihi: 20.03.2015

Kim Willsher, “Sarkozy opposes NATO taking control of Libya operation”, **The Guardian**, (Çevrimiçi), <http://www.theguardian.com/world/2011/mar/22/sarkozy-nato-libya-france> 30.04.2015 , Erişim Tarihi: 01.05.2015

“Libya: France recognizes rebels as government”, **BBC News**, (Çevrimiçi), <http://www.bbc.com/news/world-africa-12699183> , Erişim Tarihi: 20.03.2015

Mısır’da Uyanış Darbe ve Avrupa Birliği, (Çevrimiçi), <http://www.bilgesam.org/incele/75/-misir%E2%80%99da-uyanis--darbe-ve-avrupa-birligi/#.VYUN8fmsU1Y> , Erişim Tarihi: 21.05.2015.

Murat Erdoğan, “Avrupa Birliği’nin Suriye Politikası”, **Suriye Krizi’nde Küresel ve Bölgesel Aktörler**, SDE Analiz, (Çevrimiçi), <http://www.sde.org.tr/userfiles/file/suriye%20analiz.pdf> , Erişim Tarihi: 20.05.2015.

Nathalie Tocci, Jean-Pierre Cassarino, “Rethinking the EU’s Mediterranean Politics Post 9/11”, **Istituto Affari Internazionali**, (Çevrimiçi), http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1892981 Erişim Tarihi: 08.02.2015

Nick Hopkins, “Fears of human rights abuses prompt UK to revoke arms export licenses”, **The Guardian**, (Çevrimiçi), <http://www.theguardian.com/world/2012/jul/13/arms-trade-arab-and-middle-east-protests> , Erişim Tarihi: 30.04.2015

S. Mercan, “Avrupa Birliği Suriye’de Ne Kaybediyor?”, **21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü Avrupa Araştırmaları Merkezi**, (Çevrimiçi), <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/avrupa-birligi-arastirmalari-merkezi/2012/09/05/6728/avrupa-birligi-suriyede-ne-kaybediyor> , Erişim Tarihi: 18.03.2015

“Sarkozy admits France made mistakes over Tunisia”, **The Guardian**, (Çevrimiçi), <http://www.theguardian.com/world/2011/jan/24/nicolas-sarkozy-tunisia-protests> , Erişim Tarihi: 20.03.2015

Sarkozy: Esad katil gibi davranıyor, (Çevrimiçi), <http://www.hurriyet.com.tr/planet/20125386.asp> , Erişim Tarihi: 21.05.2015.

Scandal of Mubarak regime millions in UK”, **The Guardian**, (Çevrimiçi), <http://www.theguardian.com/world/2012/sep/02/scandal-mubarak-regime-millions-assets-uk> , Erişim Tarihi: 18.03.2015

Sergio Carrera, Leonard den Hertog, Joanna Parkin, “EU Migration Policy in the wake of Arab Spring: What Prospects for EU-Southern Mediterranean Relations?” **MEDPRO Technical Report No:15/August 2012**, (Çevrimiçi) <http://www.medpro-foresight.eu/system/files/MEDPRO%20TR%20No%2015%20WP9%20Carrera.pdf> , Erişim Tarihi: 25.05.2015

Silja Klepp, “Italy and its Libyan Cooperation Program: Pioneer of the European Union’s Refugee Policy?”, (Çevrimiçi), <http://www.mei.edu/content/italy-and-its-libyan-cooperation-program-pioneer-european-union%E2%80%99s-refugee-policy> , Erişim Tarihi: 15.02.2015

SOPEMI, “Trends in International Migration : Annual Report”, (Çevrimiçi), <http://www.oecd.org/migration/48342373.pdf> , Erişim Tarihi: 07.02.2015

“Spain: Ceuta migrant tragedy- deplorable disregard for human life”, **Amnesty International**, (Çevrimiçi), <http://www.amnesty.org/en/news/spain-ceuta-migrant-tragedy-deplorable-disregard-human-life-2015-02-06> , Erişim Tarihi: 15.02.2015

Steven Greenhouse, “Book on Morocco’s King Strains French Ties”, **New York Times**, (Çevrimiçi), <http://www.nytimes.com/1990/11/11/world/book-on-morocco-s-king-strains-french-ties.html> , Erişim Tarihi: 05.02.2015

Suriye’de hangi grup hangi bölgeyi kontrol ediyor?, (Çevrimiçi), <http://www.trthaber.com/haber/dunya/suriyede-hangi-grup-hangi-bolgeyi-kontrol-ediyor-144000.html> , Erişim Tarihi: 30.05.2015.

Susana de Sousa Ferreira, “Migrations and the Arab Spring: A New Security Nexus”, (Çevrimiçi), http://www.etc-graz.at/typo3/fileadmin/user_upload/ETC-Hauptseite/human_security/hs-perspectives/pdf/files/issue1_2014/Susana_de_Sousa_Ferreira_-_Migrations_and_the_Arab_Spring_Final.pdf , Erişim Tarihi: 25.05.2015

T.C. Dış İşleri Bakanlığı, (Çevrimiçi), <http://www.mfa.gov.tr/akdeniz-forumu.tr.mfa> Erişim Tarihi: 08.03.2015

The Council of European Union, “European Security Strategy: A Secure Europe in a Better World”, (Çevrimiçi), <https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/78367.pdf> , Erişim Tarihi: 07.02.2015

United Nations, “Trends in Total Migration Stock: The 2005 Revision”, (Çevrimiçi), http://www.un.org/esa/population/publications/migration/UN_Migrant_Stock_Documentation_2005.pdf , Erişim Tarihi: 07.02.2015

“US and Britain may arm Libya rebels if Gaddafi clings to power”, **The Guardian**, (Çevrimiçi), <http://www.theguardian.com/world/2011/mar/29/libya-rebels-armed-by-us-uk> , Erişim Tarihi: 20.03.2015